

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ
EKONOMİK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Yayın No: 9

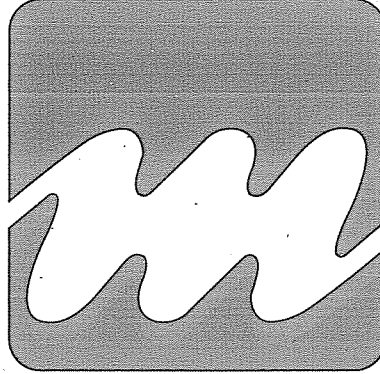

YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE
TÜRK CUMHURİYETLERİ VE
İSLAM ÜLKELERİNİN
SOSYO-EKONOMİK YAPILARI VE
TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

İstanbul 1998

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ
EKONOMİK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Yayın No: 9

YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE
TÜRK CUMHURİYETLERİ VE
İSLAM ÜLKELERİNİN
SOSYO-EKONOMİK YAPILARI VE
TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

İstanbul 1998

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ
EKONOMİK ARAŞTIRMA MERKEZİ
Yayın No: 9

Yapım: KALİBRE GRAFİK LTD. ŞTİ.
Fazılpaşa Cad. No: 9 Topkapı / İstanbul Tel: (212) 612 12 41
Birinci Baskı, İstanbul, Nisan 1998
ISBN 975400170-7

BU PROJE,
MARMARA ÜNİVERSİTESİ ARAŞTIRMA FONU
TARAFINDAN DESTEKLENMİŞTİR.

YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE
TÜRK CUMHURİYETLERİ VE
İSLAM ÜLKELERİNİN
SOSYO-EKONOMİK YAPILARI VE
TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

SUNUŞ

Elinizdeki kitap, 1993 yılında Marmara Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen "Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları ve Türkiye ile İlişkileri" başlıklı araştırma projesinin yayırlanmış halidir.

Söz konusu proje Prof. Dr. Ahmet Tabakođlu başkanlığında yürütölmüş ve Ortadoğu'da İşgücü-Göç ve Petrol bölümü Doç. Dr. Mustafa Aykaç; Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Yapıları bölümü Yrd.Doç. Dr. Kamil Uslu ve Siyasi Tarihleri bölümü Dr. Sinan Marufoğlu; Balkan Ülkeleri bölümü Yrd. Doç.Dr. Gülfettin Çelik; Orta Asya Cumhuriyetleri bölümü Arş. Gör. Fahri Solak; Kırım ve Kafkasya bölümü Arş.Gör. Rahmi Deniz Özbay; Güney Doğu Asya Ülkeleri bölümü Arş. Gör. Frol Özvar ve Güney Asya Ülkeleri bölümü Baki Çakır tarafından yazılmıştır.

Proje kapsamında, İslam Dünyası'nın genel görünümü ve temel göstergelerinin toplu olarak okuyucuya sunulması amaçlanmış, detaylı analizlere girilmemiştir. Bu yönüye çalışma dökümanter bir özellik taşımaktadır.

Kitabın yayınının daha fazla gecikmemesi için proje tarihindeki bilgilere dokunılmamış, küçük düzeltmeler dışında aynen yayınlanmıştır. Okuyucunun bu hususu gözönünde bulundurması yararlı olacaktır.

Söz konusu bölgelerde siyasi ve sosyal dönüşümün hızlı oluşu ve halen devam ediyor olması, verilerin güncelliğini yitirmesine neden olmaktadır. Ancak Türkiyede bu konuya ilişkin verilerin toplu olarak yer aldığı eserlerin azlığı nedeniyle, çalışmanın bu haliyle de önemli bir boşluğu dolduracağı ümidindeyiz. Katkıda bulunan araştırmacılara teşekkür eder, yararlı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Ahmet Tabakođlu

M.Ü. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri
Ekonomik Araştırma Merkezi Müdürü

İÇİNDEKİLER

Giriş	11-12
I. Bölüm	
Doç. Dr. Mustafa Aykaç	
Ortadoğu Ülkelerinde İşgücü-Göçü: Sorunlar ve Beklentiler	15-34
II. Bölüm	
Doç. Dr. Mustafa Aykaç	
Ortadoğu'da Petrol	35-55
III. Bölüm	
Yrd. Doç. Dr. Kamil Uslu	
Ortadoğu Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü	57-169
IV. Bölüm	
Dr. Sinan Marufoğlu	
Ortadoğu'da Bazı Arap Ülkelerinin Kronolojik Siyasi Tarihleri	171-219
V. Bölüm	
Yrd. Doç. Dr. Gülfettin Çelik	
Balkan Ülkeleri ve Sosyo-Ekonomik Yapıları	221-280
VI. Bölüm	
Fahri Solak	
Orta Asya Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları	283-339
VII. Bölüm	
Baki Çakır	
Güney Asya Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları	341-376
VIII. Bölüm	
Erol Özvar	
Güneydoğu Asya Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları	377-389
IX. Bölüm	
Rahmi Deniz Özbay	
Kafkasya Ülkeleri ve Kırım'ın Sosyo-Ekonomik-Siyasi Statüleri ve Kısa Tarihleri	391-463

DOKUZUNCU BÖLÜM

KAFKASYA ÜLKELERİ VE KIRIM'IN SOSYO-EKONOMİK-SİYASİ STATÜLERİ VE KISA TARİHLERİ

RAHMİ DENİZ ÖZBAY^(*)

^(*)Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Araştırma Görevlisi

Birinci Bölüm

GENEL OLARAK KAFKASYA

I. COĞRAFİ KONUM VE DEMOGRAFİK YAPI

- A. Coğrafyası
- B. Etnik Özellikler
- C. Yerleşim Özellikleri

II. TARİH BOYUNCA SİYASİ GELİŞMELER

- A. Jeopolitik Önemi ve Tarihi
- B. Moskova'nın Doğuşu
- C. İran Etkisi
- D. Avrupa Devletlerinin İlgisi
- E. Kafkasya Müridizmi
- F. Göçler ve Göç Sonrası

III. TÜRKİYE'DE KAFKASYALILAR

- A. Kurtuluş Savaşında
- B. Nüfusları ve Yerleşim Merkezleri
 - 1. Adıgeler (Çerkesler)
 - 2. Abhazlar (Abazalar)
 - 3. Gürcüler (Acara)
 - 4. Gürcüler (Migrel-Laz)
 - 5. Karaçay-Balkar (Türkler)
 - 6. Çeçenler
 - 7. İnguşlar
 - 8. Osetler (Asetinler)
 - 9. Dağıstanlılar (Avar, Lezgi, Lak)
 - 10. Kumuk ve Nogaylar (Türkler)
 - 11. Kırımlılar (Türk Tatarları)

IV. KAFKASYA'DA SİYASİ OLUŞUMLAR

İkinci Bölüm

KAFKASYA ÜLKELERİ VE KIRIM

I. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konumu ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum
 - 1. Temel Ekonomik Göstergeler
- F. Türkiye-Azerbaycan Ticari İlişkileri
 - 1. Dış Ticaret
 - 2. Anlaşmalar

II. GÜRCİSTAN CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum
 - 1. Temel Ekonomik Göstergeler
- F. Türkiye-Gürcistan Ticari İlişkileri
 - 1. Dış Ticaret
 - 2. Anlaşmalar

III. ERMENİSTAN CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum
 - 1. Temel Ekonomik Göstergeler

IV. KIRIM ÖZERK CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum

V. DAĞIŞTAN ÖZERK CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Ekonomik Durum

V. ÇEÇEN-İNGUŞ ÖZERK CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum

VII. KABARDEY-BALKAR ÖZERK CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum
 - 1. Sanayi ve Tarım Sektörü Üretimi

VIII. KARACAY-ÇERKES ÖZERK BÖLGESİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum
 - 1. Sanayi ve Tarım Sektörü Üretimi

IX. KARABAĞ ÖZERK BÖLGESİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Ekonomik Durum

X. NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Ekonomik Durum

XI. ADIGE ÖZERK BÖLGESİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum

XII. KUZEY OSETYA ÖZERK CUMHURİYETİ VE GÜNEY OSETYA ÖZERK BÖLGESİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum

XIII. ACARA ÖZERK CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum

XIV. ABHAZYA ÖZERK CUMHURİYETİ

- A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı
- B. Tarihçe
- C. Siyasi ve İdari Yapıdaki Gelişmeler
- D. Sosyal ve Kültürel Özellikler
- E. Ekonomik Durum

GENEL KAYNAKÇA

Sovyetler Birliği'nin çözümlmesinden sonra Türk Cumhuriyetleri kadar Kafkasya ülkeleri de onlarca yıllık bir kopukluğun ardından Türkiye ve dünya gündeminde yer almaya başlamıştır. Ancak, bu gündemi çatışmalar, savaşlar, siyasi ve ekonomik çekişmeler oluşturmaktadır.

Çeşitli akraba-etnik grupları barındıran coğrafyada bu hareketliliğin yaşanması bölgeyi ilginç kılmaktadır. Bu düşünceyle öncelikle Kafkasya ve halklarını tanımayı amaçladık.

Çalışmanın Birinci Bölüm'ünde genel olarak Kafkasya'nın önemini vurgulamak üzere özellikle 19. yüzyıldaki siyasi gelişmelere kısaca değindik. Bu gelişmelerin günümüze kadar uzanan, Osmanlı Devleti ve Anadolu üzerindeki etkilerini de "Göç"ler aracılığıyla incelemeye çalıştık.

İkinci Bölüm'de ise, çeşitli etnik grupları barındıran Kuzey ve Güney Kafkasya ülkelerini tanıtmak amacıyla daha çok dökümanter nitelikte özet bilgiler verildi.

Konuya ilgi duyanlar için geniş bir Türkçe kaynak listesi hazırlanarak daha ayrıntılı bilgilere ulaşılma imkanı sağlanmıştır. Bu çalışma yayın tarihinden çok önce hazırlanmış olmasına rağmen yeni bilgiler elden geldiğince derlenmeye gayret edilmiştir.

Birinci Bölüm

GENEL OLARAK KAFKASYA

I. COĞRAFİ KONUM VE DEMOGRAFİK YAPI

A. Coğrafyası

Üç kıtanın (Asya, Avrupa ve Asya) arasında yer alan Kafkasya genellikle Kırım'ın doğusundan Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgeye verilen addır¹.

Kuzey ve Güney sınırları "Kuzeyde Don nehrinden, güneydoğu yönünde Maniç nehri boyunca Kuma nehrine kadar"² veya biraz daha yukarıdan Don'dan başlayarak Türk ve İran sınırlarına kadar uzanan toprakları içine almaktadır"³.

Bir zamanlar 'Kafkas' adının sınırlı olarak tanımladığı dağ zinciri, yamaçlarıyla beraber 650 mil (1000 km kadar) uzunluğundadır⁴. Kafkas dağlarının en yüksek tepesi olan ve Kafkasya'nın Olimp'i sayılan ELBRUZ Tepesi 5633 m.'dir⁵. Kuzeyde Kuban, Terek ve Kuma ile güneyde Rion ve Kura başlıca nehirleridir. Kafkas nehirleri genel olarak dağlara paralel akar ve sayısız kollara ayrılırlar. Bu yüzden Kafkasya dünyada eşi pek az olan bir su şebekesine sahiptir. Nehirlerin ana kolları geniş ovalar, yan kollar ise dağların çok içerilerine kadar sokulan uzun vadiler oluştururlar. Bu ovalar ve vadiler çok güzel oldukları kadar verimlidirler. Ulaşım da vadilere bağlıdır. Bu nedenle üç nehrin birleştiği NALÇİK bölgesi çok önemlidir. Bu yüzden Ruslar ilk önce (1822) bu bölgeyi işgal etmişlerdir⁶.

B. Etnik Özellikler

Günümüzde Kafkasya'nın etnik yapısını üç grupta incelemek mümkündür:

1. Kafkas Kavimleri (KAS Irkı)
2. Hind-Avrupa Kavimleri (ARİ Irkı)
3. Türkler (TURANİLER)

Kafkas kavimleri; Çerkesler (Adıge-Abhaz), Nohçiler (Çeçen-İnguş), Dağıstanlılar (Avar, Lak, Lezgi vd) ile Ari ırkıdan olmakla beraber Gürcülerdir (Kartveller).

Hind-Avrupa kavimleri ise Ermeniler, Osetler, Ruslar, Don Kazakları, Ukraynalılar, İranlılarla bazı Avrupa milletleridir.

Türkler ise Kumuklar, Noğaylar, Balkarlar, Karaçaylar ve Azerilerden oluşmaktadır⁷.

C. Yerleşim Bölgeleri

Kafkasya siyasi ve doğal olarak Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya (Trans Kafkasya) olarak iki bölgeye ayrılır. Kafkasya'nın doğu kısmı Asya, Batı kısmı ise

Avrupa kıtaları içinde incelenir ⁸. Güney Kafkasya'da, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan Cumhuriyeti bulunmaktadır. Karabağ Özerk Bölgesi ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Azerbaycan'a, Acara Özerk Cumhuriyeti ise Gürcistan'a bağlıdır. Kuzey Kafkasya'da ise Dağıstan, Çeçen-İnguş, Kuzey Osetya, Kabardey-Balkar ve Abhazya Özerk Cumhuriyetleriyle, Karaçay-Çerkes, Adige ve Güney Osetya Özerk Bölgesi bulunmaktadır.

Önceleri kuzey ve batıya doğru çok daha geniş bir coğrafyada yaşayan Kafkas halklarının ülkelerinin şimdiki sınırları Sovyetler Birliği döneminde belirlenmiştir. Rus yayılmacılığı bu ülkelerin hem toprak hem de nüfus olarak oldukça küçülmesine neden olmuştur.

Aynı etnik kökeni paylaşan Çerkes ve Kabardeyler, Karaçay ve Balkarlar ile Osetler bölünerek ayrı cumhuriyetlerde yaşamak zorunda kalmışlardır.

Güney Osetya ve Abhazya ise Gürcistan topraklarına katılmak istenmiştir.

II. TARİH BOYUNCA SİYASİ GELİŞMELER

A. Jeopolitik Önemi ve Tarihi

Kafkasya, coğrafi konumu yüzünden bölgedeki büyük devletler için her zaman önemini korumuştur. Bu bölge üç kıtanın arasında yer almaktadır. Akdeniz -Ege dahil- boğazlar ve Marmara Denizi-Karadeniz-Azak Denizi gibi birbirine bağlı iç denizlerin oluşturduğu bir su koridorunun doğu ucunda, aynı zamanda Hazar Denizi vasıtasıyla da Doğu'ya (Orta Asya'ya) bağlanmış bir konumdadır.

Bu koridor, doğuda Hazar Denizi'ne akan Volga Nehri ve Karadeniz'e akan Don, Dinyeper ve Dinyester Nehirleri ve Batıdan yine bu denize akan Tuna Nehri vasıtasıyla Avrupa'nın, güneyde Akdeniz'e akan Nil Nehri vasıtasıyla Afrika'nın kara kısımlarının içlerine bağlanmaktadır.

Aynı zamanda Fırat ve Dicle Nehirleri de bu koridoru meydana getiren Hazar Denizi ile Karadeniz ve Akdeniz'in, Hind Okyanusu'na kolaylıkla bağlanmalarını sağlayacak bir konumda bulunmaktadır.

Bu durum Kafkasya'nın kuzey-güney ve doğu-batı yollarının birleştiği bir bölge olmasını sağlamaktadır. Bütün bunlar "insanların dünya üzerindeki yayılma ve yerleşme hareketleri bunu tesbit eden arkeolojik çalışmalar gözönüne alınırsa görülecektir ki Kafkasya, bağlı bulunduğu iç denizler koridoru, ilk etnik hareketlere, etnolojik oluşum ve gelişmelere sahne olmuştur ⁹.

Tarih boyunca Asya'dan Avrupa'ya ve aksi yöndeki, istila ve fetih hareketleri de Kafkasya ile alakalı olmak zorunda kalmıştır.

"Ruslar Kafkasya'yı işgal etmedikleri müddetçe doğuda ve batıda ciddi hareketlere girişmemişlerdir"¹⁰.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kafkasya'da meydana gelen gelişmeler Kafkasya tarihinin bir nevi tekrarından ibarettir. Jeopolitik önemi, Kafkasya'yı asırlar süren bir mücadelenin ortasında bırakmıştır. Eski çağlardan beri göç yolları ile çeşitli millet ve devletlerin nüfuz sahasında bulunması Kafkas milletlerinin yaşamını her zaman güçleştirmiştir. Bağımsızlıklarını sürdürebilmek için çoğu zaman ağır faturalar ödemek zorunda kalmışlardır.

Ruslar ile yapılan kanlı muharebelerin sonunda 1.000.000-1.500.000¹¹ Kafkas insanının Osmanlı topraklarına göçetmek zorunda bırakılması da bunlardan şüphesiz en önemlisidir.

Kafkasya, klasik tarihinin son döneminde özellikle Rus-İran ve Osmanlı Devletlerinin etkisine maruz kalmıştır¹².

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki ilk fethi "Sohum'un 1451'de, yani II. Mehmet'in ilk saltanat yılında Osmanlı donanması tarafından¹³ zaptedilmesiyle gerçekleşmiştir. Donanma aynı zamanda Abaza ve Gürcü kıyılarını itaati altına almıştır¹⁴. Bu bölgeler kendi yöneticileri idaresinde ve eski düzenlerinde yaşayarak 1828 yılına değin 375 yıl İstanbul'a bağlı kalmış, hukuken 1829 Edirne Anlaşmasıyla Osmanlılardan Ruslar'a geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz hakimiyeti yolunda ilerlerken Kafkasya'da fethettikleri bu yerler, elden çıkan son Kafkas toprakları olmuştur¹⁵.

B. Moskova'nın Doğuşu

Kiev (Ukrayna'da) Prensligi'nin 1200 senesinde Kıpçaklar tarafından tahrip edilmesi neticesinde Kiev bölgesi halkı Volga bölgesine göç eder. 1147 senesinde kurulmuş olan Moskova şehri bulunduğu bölgenin iktisadi, coğrafi ve askeri bakımdan sahip olduğu üstünlük ile kısa zamanda gelişmiş ve 1328-1341 arasında Moskova Prensi İvan Kaliten'in zamanında Rusya'da siyasi hakimiyet Moskova Prensligi'nin eline geçmiş olur. Moskova diğer bütün Rus Prenslikleri'ne hakim olur¹⁶.

Bu esnada "Doğu Avrupa'yı istila eden Türk boyları Kiev Prensleri'ni daha kuzeye çekilmeye mecbur ederek, Rus Ulusu'nun oluşmasına yardımcı olmuşlardır"¹⁷.

İstanbul'un fethinden sonra üçüncü 'ROMA' (İlki Roma, ikincisi İstanbul) ve sıcak denizlere inme hayaliyle güneye doğru genişleyen Rusya IV. İvan (İlk Rus Çar'ı) ile 1552'de Kazan, 1556'da Astrahan Hanlıkları'nı ortadan kaldırarak Altınordu Devleti'ni işgal etmiştir. Böylece Kafkasya, kuzeyde Slavlar'la, kuzey-batıda ise Kırım Hanlığı ile temasa geçmiş oldu¹⁸.

Buna mukabil Sokollu'nun 1569'da Hazar ile Karadeniz'i birleştirmek, Ruslar'a karşı Astrahan'ı kurtarmak ve Asya'daki Türk Devletleriyle ilişki kurmak için aç-

mak istediği 'Don-Volga Kanalı' Rus saldırıları ve Kırım'ın isteksiz davranması yüzünden başarısızdır.

Osmanlı Devleti 1475 yılında Kefe ve Azak kalelerini ele geçirecek bu civardaki Venedik Kolonileri'ni kaldırmıştır. Kırım Hanlığı da Osmanlı himayesine geçmiştir. Altınordu Devleti'nin ortadan kalkması, Kırım ile Moskova Prenslüğü arasında, bu devletin mirasını elde etme konusunda bir mücadele başlatmıştır. Osmanlı Devleti için, gelişen Rus tehlikesi karşısında Kırım Hanlığı'nın önemi daha da artmıştır. Kırım, Ruslar'a karşı bir set oluşturmasından başka, Avusturya ve İran'a karşı da faydalanılabilecek bir konumdadır.

Rusya için ise Karadeniz'e açılabilmenin tek yolu Kırım'ı ele geçirebilme idi. Uzun mücadeleler sonunda, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla Kırım, Osmanlı tabiyetinden çıkar. 1784'te Rusya'ya ilhak edilir. 1792 Yaş ve 1812 Bükreş Anlaşmalarıyla bütün toprakları Rus hakimiyeti altına girmiş olur¹⁹.

C. İran Etkisi

Osmanlı Devleti'nin bu bölgeye nüfuzundan önce İran'ın, Dağıstan ve özellikle Azerbaycan üzerinde etkisi vardı. "Osmanlı Devleti İran'ın Kafkasya'daki nüfuzundan dolayı doğrudan doğruya bir Kafkas seferine imkan görememişti"²⁰. Ancak 1514'te Çaldıran Savaşında İran'ın yenilmesi üzerine Osmanlı ordusu Kafkasya'ya girmiş ve bu bölgedeki durumunu İran'a kabul ettirmiştir²¹.

İran'ın 1736-42 arasında Dağıstan'ı fetih teşebbüsü sonuç vermeyecektir. İran'ın buradaki nüfuzu, Osmanlı Devleti'nin Türkistan ülkeleri ile ilişkisini kesiyordu. Dağıstan'ın ele geçirilmesiyle Asya Türkleriyle olan Hac ve ticaret yolu açılacaktı. Don ve Volga Kanalı ile Astrahan Hanlığı'nın işgaliyle kapanan Asya Türklerinin Kırım-Karadeniz yolu açılacaktı²².

D. Avrupa Devletlerinin İlgisi

Kafkas-Rus mücadelesinin dünyadaki tesiri 19. asrın başlarına kadar sadece Türkiye ve İran'a dönük idi.

Fransızlar ile Kafkasyalılar'ın ilk karşılaşması Mısır'da olmuştur, denilebilir. 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgal etmek istemesi üzerine, Mısır'ın savunmasına katılmak üzere Kafkasya'dan Mısır'a bir çok gönüllü gitmiştir²³.

İngilere ise Rusya ve Fransa arasında 1807'de imzalanan Tilsit Anlaşmasında 'Şark Meselesi'nin konu edilmesi üzerine, Rusya'ya karşı Kafkasya ile ilişki kurmaya çalışacaktır.

Lehistan (Polonya) da 1830'da Ruslar'a karşı isyan etmiş ancak başarısız olmuştur. Bir çok Lehli ülkesini terketmek zorunda kalmıştır. Bunlardan bir kısmı ve Rus

ordusundan kaçabilenler Kafkasya'ya sığınmışlar, ortak düşmanlarına karşı beraberce mücadele etmişlerdir. Diğerleri ise Avrupa'daki devletlerin Kafkasya için yardımını temine çalışıyorlardı²¹.

Almanya'nın Kafkasya'ya ilgisi ise, daha çok II. Dünya Savaşı'nda Kafkas ve Ortadoğu petroleri ve Ortaasya'ya dönük emelleriyle belirmiştir.

E. Kafkasya Müridizmi

1826-1829 savaşlarında bölgedeki iki büyük müslüman ülke (Osmanlı Devleti ve İran) Ruslar karşısında gerilemişlerdir. İran, bundan sonra bir daha Kafkasya ile ilgilenmezken Türkiye, 1854 yılına (Kırım Savaşı) kadar bölgeye müdahale edemez. Ruslar ise bütün güçlerini Kafkasyalıların boyun eğdirilmesi için harca-yabilmişlerdir²⁵. Kafkasyalıların içine düştükleri bu durum varlıklarının ortadan kalkması için yeterli bir tehdit idi. Bu tehditten ancak bütün Kafkasyalıları örgütlenmiş bir birliğe götürecektir bir yol kurtarabilecekti. Tarihte bu kurtuluş yolunu bulma uğrundaki çabalardan "Kafkasya Müridizmi" adıyla bilinen hareket doğar²⁶.

Müridizmin ilk ortaya çıkışı Şeyh Mansur ile olur. Onun 1791 yılında tutsak edilene kadar 5 sene boyunca verdiği mücadele Kafkasyalıların arasında müridizm ve cihat fikrinin yayılmasını sağlamıştır²⁷. Yaklaşık 40 senelik bir aradan sonra, Şeyh Mansur'un ölküsü tekrar canlanır ve Şeyhlik makamına sırasıyla, Gazi Muhammed (Gazi Molla) 1830-1832, İmam Hamza 1832-1834 ve Şeyh Şamil 1834-59 gelir²⁸.

"Gazi Muhammed şunları söylemekteydi:

"Dağlının ilk görevi özgürlük uğrunda gazavat, yani cihat olmalıdır. Dağlı, kimse-nin tutsağı olamaz, kimseye haraç veremez. Yasa karşısında herkes eşittir. Dağ-lı, tütün ve uyuşturucu madde kullanmamalıdır. Ruhunu ibadetle beslemeli, güç-süz olmamalı ve eğlencelere kapılmaktan çekinmelidir"²⁹.

Gazi Muhammed'in sözlerinde ifadesini bulan Müridizm'in, İslam dünyasındaki müridizmden tek farkı "zamanın siyasal ihtiyaçlarını, Kafkasya müridizminin uygulayabilmesiydi"³⁰. Kafkasya'da Müridizm siyasal bir mahiyet kazanmıştır. Mürid savaşları, 1859 yılında Şeyh Şamil'in, yanında ordusundan kalan sadece 50 atlı ile tutsak edilmesiyle sona erdi. "Şeyh Şamil Rusya'ya gönderildi ve 1869 yılına kadar Kaluga'da kaldı. Ardından kendi isteği üzerine Kiev'e gönderildi. Ertesi yıl Hac yapmak için (İstanbul'a uğrayarak) Mekke'ye gitmesine izin verildi. 4 Şubat 1871'de Medine'de Hakkın rahmetine kavuştu"³¹.

F. Göçler ve Göç Sonrası

Şeyh Şamil'in teslim olmasından sonra dağınık bir şekilde süren direniş 1864'te Kafkasyalıların yenilgisiyle sona erdi. Yenilgiyi sürgün ve iskan politikası izledi. Ruslar Kafkasyalılarından, yeni gösterilen yerlere yerleşmelerini ya da Osmanlı top-

raklarına göç etmelerini istediler. Ruslar Karadeniz sahillerinde bulunan Kafkas yerleşim birimlerini sürgün yoluyla kaldırdılar. Yerlerine Rus ve Kazaklar yerleştirildi³². 1.000.000-1.500.000 kişi ise Osmanlı topraklarına göçmek zorunda kaldı³³. Kafkasyalılar, Balkanlardan Anadolu'ya ve Arabistan'a uzanan geniş bir coğrafyaya dağınık olarak yerleştirildiler.

Göç hareketleri daha önce başlayan Kırım Türk Tatarlarından, 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç edenlerinin sayısı ise 1.800.000 kişi olarak tahmin edilmektedir³⁴. 1850-1885 ve 1905'te göç eden Karaçay Türklerinin ise sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Diğer topluluklar için de kesin rakamlar yoktur.

1877-78 (93 Harbi) Osmanlı-Rus savaşında Kafkasyalıların Osmanlı Devleti ordusunda savaşmaları üzerine "Ruslar biraz da, sürekli olarak kendilerini uğraştıran Kafkasya meselesinin çözümünü kolaylaştırmak maksadıyla, Osmanlı Devleti'nden, yapılacak göç anlaşmasının Kafkasya'nın bütün müslüman nüfusunu kapsayan bir genişlikte olmasını talep ederle³⁵.

Kafkasya'daki insanların göç öncesi fikirleri "Kafir memleketinde ve idaresinde yaşanmaz. O halde ya savaşarak öleceğiz ya da müslüman memleketlere gideceğiz"³⁶ şeklindeydi. Topraklarını bırakmak istemeyenler Rusların zoruyla göç etmek ya da sürgüne uğramak zorunda kalmışlardır. Sürgün, II. Dünya Savaşı sonrasında devam etmiş ve 1943-1944 yıllarında 2-3 milyon kişi sözde ihanet suçuyla Sibirya ve Urallar gibi çeşitli yerlere sürülmüştür. Bunların % 40 kadarı, daha sürgün yerlerine ulaşmadan çeşitli nedenlerle hayatlarını kaybetmişlerdir³⁷. Gürcistan ve Ermenistan halkları ise göç ve sürgünlerin dışında tutulmuşlardır. Sadece Batum bölgesindeki müslüman Gürcüler göç etmiştir.

Kuzey Kafkasya'nın toplam nüfusu göçlerden sonra, Rus ve Kazakların iskan edilmelerine rağmen yarı yarıya azalmıştır³⁸.

19. yüzyıl boyunca, Doğu ve Kuzey Rusya'nın Kazan, Orenburg, Ufa ve Kuzey Kuban ile Kazan Tatarları ve Başkırd Türklerinin yaşadığı İdil-Ural bölgesinden de müslüman Türk toplulukları Osmanlı topraklarına göç ederek yerleştirilmişlerdir.

Rusya İmparatorluğu'nun parçası haline gelen Kuzey Kafkasya'da birkaç yerel ayaklanma dışında Çarlık rejiminin yıkıldığı 1917 senesine kadar ciddi bir hareket görülmedi.

Rusya'da 1917'de Çarlık rejiminin yıkılmasıyla ortaya çıkan idare boşluğu sonucunda Rus olmayan milletlerin ulusal devletlerini kurma süreci başladı. 1918'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ilan edilir. İç ve dış düşmanların baskısını hafifletmek amacıyla bir Osmanlı ordusu Kuzey Kafkasya'ya gönderilir. Ancak 1918 Mondros Mütarekesi ile ordu geri çağrılmak zorunda kalır. 1921'de Kızıl Ordu Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni sona erdirir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanlarla işbirliği yapmakla suçlanan Karacay-Balkar Türkleri 1943'te, Çeçen-İnguş ise 1944'te Sibiryaya sürüldüler. Ancak 1950'den sonra bir kısmı geri dönebildi. Bu sürgün, 1990'larda bile sürecek Kabartay-Balkar, Oset-İnguş anlaşmazlıklarının temelini attı. Çünkü daha sonra geri dönecek olan halkların topraklarına kendileri sürgünde iken başka etnik unsurlar yerleştirilmişti¹⁰.

Benzer bir şekilde Sovyet Cumhuriyetlerinin siyasi sınırları belirlenirken Dağıstan-Azerbaycan ve Azerbaycan-Ermenistan arasında toprak ihtilafları doğurulmuştur.

III. TÜRKİYE'DE KAFKASYALILAR

A. Kurtuluş Savaşında

1908'de İstanbul'da kurulan Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti'nin fikir ve çalışmalarının temelini özgür bir Kafkasyaya kitlesel geri dönüş çabası oluşturmuştur. Kurucular çoğunlukla hem itihatçı hem de hilafetçi gruplardan asker ve sivil bürokrasiye mensup aydınlardı.

Milli Mücadele yıllarında ise Yunan işgaline karşı Türkiye'nin her yerinden gelerek, sayıları beşbini bulan bir kuvvetle ilk direniş cephesini kurmuşlardı. Ancak daha sonra bu cephenin önderi Ethem Bey çeşitli ihtilaflar nedeniyle vatan hainliğiyle suçlanmıştır.

Milli Mücadeleyi yürüten İttihat ve Terakki kökenli kadrolar 1923'te Manyas havalisinden 16 Çerkes köyünü, Yunanistan'da üslenmiş Anadolu İhtilali Cemiyeti Osmaniyesi ile işbirliği içinde oldukları iddiasıyla doğuya sürgün etmişlerdi. Çerkeslerin suçlamalarını kabul etmeyen Teavün Cemiyeti üyelerinden ve Beşiktaş Klübü kurucularından milletvekili Fetgeray Şoenu TBMM'ye 1923 tarihinde iki tezkere verdi. Bu hareketin politik önemi DİASPORA (sürgün-dağılma) tarihinde ilk defa bir Çerez aydınının toplumu hedef alan bir resmi uygulamaya karşı çıkmasıydı¹¹.

Anadolu'daki hareketin politik örgütlenmesinde de Kafkas kökenli asker ve aydınların önemli bir rolü vardır. Anadolu Hareketinin, İstanbul Hükümetince tanındığı Amasya Buluşması'nda Mustafa Kemal dışında hem İstanbul Hükümeti'ni hem de Anadolu hareketini temsil eden kişilerin tamamı Kafkas kökenlidir.

B. Nüfusları ve Yerleşim Merkezleri

Bugün Kafkas göçmenleri Türkiye'nin çeşitli bölgelerine dağılmış bir halde, özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde, Türk milletinin unsurlarından biri olarak yaşamlarını sürdürmektedirler.

Türkiye'de yoğun olarak yaşadıkları tahmin edilen şehirler ve tahmini toplam nüfusları ile Kafkasya'daki nüfusları aşağıdaki gibidir¹².

1. ADIGELER (Çerkesler):

Türkiye'de: 3.000.000; İlk yerleşim yerleri Sinop-Hatay arasında düz bir hat şeklindedir. Yoğun olarak Marmara Bölgesi'nde yaşamaktadırlar.

Suriye ve Ürdün ile Balkanlar ve ABD'de de yaşamaktadırlar: 1.000.000.

Kafkasya'da: 568.000: Adige, Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkarda.

2. ABHAZLAR (Abazalar):

Türkiye'de: 500.000; Bolu, Sakarya, Kocaeli, İstanbul, Bilecik, Eskişehir, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Manisa, Muğla, Konya, Adana, Maraş, Artvin, Sivas, Kayseri, Tokat, Sinop, Zonguldak, Amasya, Samsun, Ordu, Yozgat, Erzurum, Rize.

Suriye, Ürdün, Sudan, Mısır, Libya ve Tunus'ta: 50.000.

Kafkasya'da: 159.000; Abhazya, Karaçay-Çerkes, Acara ve Kuzey Buz Denizi yakınlarında.

3. GÜRCÜLER (Acara):

Türkiye'de: 1.000.000-1.500.000; Sovyet-Türkiye sınırının çizilmesinden sonra Artvin yöresinde, Türkiye tarafında kalanlarla, 1877-78 harbinden sonra Acara (Batum) ve yöresinden göçeden müslüman Gürcülerdir. Ordu, Sakarya, Bursa, Kocaeli, Samsun, Giresin, Bolu, Amasya, Balıkesir, Sinop, İstanbul.

Kafkasya'da: 370.000; Acara'da.

4. GÜRCÜLER (Migrel-Laz):

Türkiye'de: 240.000; genellikle Türkiye'de belli bir bölgede yaşayanlara Laz denilirse de, Migrel-Laz'lar etnik olarak kendi dillerini (Bir Gürcü diyalekti) konuşan bir topluluktur. Rize'de Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hopa'da yerleşmişlerdir.

Kafkasya'da: 1.000.000; Gürcistan'da.

5. KARAÇAY-BALKAR (Türkleri):

Türkiye'de: 30.000 ve 10.000, Eskişehir, Konya, Kayseri, Afyon, Ankara, Sivas, Tokat.

ABD'de New Jersey'de bir koloni.

Kafkasya'da: 156.000 ve 95.000, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar'da.

6. ÇEÇENLER:

Türkiye'de 50.000; Maraş bölgesinde yoğun olarak yaşarlar. Mardin, Sivas, Muş.

Kafkasya'da: 957.000, Çeçen-İnguş'ta.

7. İNGUŞLAR:

Türkiye'de: Türkiye'de sayıları ve yaşadıkları bölgelere ait bir kayıt bulunmamasıyla beraber Çeçenlerin meskun oldukları bölgelerde yaşadıkları tahmin edilebilir. Ayrıca İstanbul'da.

Kafkasya'da: 237.000; Çeçen-İnguş'ta.

8. OSETLER (Asetin):

Türkiye'de: 40.000, Muş, Erzurum, Kars, Kayseri, Yozgat, Sivas.

Kafkasya'da: Kuzey ve Güney Osetya'larda, 420.000 ve 180.000; güneydekilerin çoğunluğu müslümandır. Gürcistan'ın baskısı nedeniyle kuzey'e göç etmek zorunda kalmışlardır.

9. DAĞISTANLILAR (Avar, Lezgi, Lak):

Türkiye'de: 10.000 (daha fazla olmaları gerekir), Maraş, Muş, Balıkesir, Kars, Sivas, Tokat, Denizli, Adana, Bursa, İstanbul.

Kafkasya'da: 2.000.000; Dağıstan'da.

10. KUMUK VE NOGAYLAR (Türkler):

Türkiye'de: 6.000 ve 1.000; Tokat, Sivas ve Çanakkale ile Tokat, Sivas, Ankara, Gaziantep, Konya'da (sayılarının daha fazla olması gerekir).

Kafkasya'da: 13.000 Nogay (Karaçay-Çerkes), (Adige'de)

Romanya, Dobruca'da.

11. KIRIMLILAR (Türk-Tatarlar):

Türkiye'de: 1-3.000.000; İstanbul, Edirne, Bursa, Eskişehir, Ankara, Sivas, İzmir, Konya, Adana, Diyarbakır.

Ukrayna'da (Kırım'a son birkaç senede yerleşelerle): 400.000

Halep, Romanya ve Bulgaristan'da.

Yerleşim bölgelerinin Türkiye'deki iç göç nedeniyle zamanla değişmiş olduğu muhakkaktır. Sıraladıklarımız, göçlerden sonra ilk yerleşim yerleri ve sonradan tesbit edilebilenlerdir. Kafkas kökenli Türk vatandaşların nüfuslarının diğer topluluklarla olan evliliklerinden ve nüfus sayımlarında dikkate alınmamasından dolayı sağlıklı tesbit edilebilmesi mümkün değildir.

Hayati BİCE'nin yaptığı bir hesaplama göre "1881-82'de Anadolu'daki müslümanlar arasında göçmenlerin en azından % 20-25'lik bir oranı temsil ettiği" 1914'te müslüman nüfusun ise yaklaşık % 40 gibi yüksek bir oranının Osmanlı topraklarına göç etmiş müslümanlardan oluştuğu söylenebilir"¹³. Anadolu'nun müslüman nüfusu 1881-82'de 9.700.000, 1914'te ise 12.700.000 kadardır. 1.000.000-1.500.000'lük bir Kafkas göçü toplam nüfusun % 10,5-15,5 ve % 7,8-11,8'ine tekabül etmektedir. Bizim verdiğimiz rakamlar ise Kafkasya kökenliler için % 9 kadardır.

IV. KAFKASYA'DA SİYASİ OLUŞUMLAR

Ekim Devrimi'nden sonra, Kuzey Kafkasya milletleri 1918'de KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ'ni kurarlar. Türkiye de destek olmak amacıyla bir ordusunu yollar. Güney Kafkasya'da 1918'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında GÜNEY KAFKASYA FEDERASYONU kurulur. Türkiye de Bakü'nün Rusların elinden alınması amacıyla Azerbaycan'a bir ordu gönderir. Ancak Türkiye Mondros Mütarekesiyle ordularını geri çekmek zorunda kalır. 1921'de Kızıl Ordu her iki cumhuriyeti de işgal eder. 1936'de Stalinist Anayasaya kadar Kuzey Kafkasya'da özerk bölgeler, Güney Kafkasya'da ise 922'de Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. 1936'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen devrede; Kuzey Kafkasya'nın siyasi oluşumu Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı, ADIGE ve KARAÇAY-ÇERKES Özerk Bölgeleri ile DAĞISTAN, ÇEÇEN-İNGUŞ, KUZEY OSETYA, KABARDEY-BALKAR Özerk Cumhuriyetleri kurulur.

Güney Kafkasya'da ise, GÜRCİSTAN, ERMENİSTAN ve AZERBAYCAN, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olurlar. ACARA Özerk Cumhuriyeti, GÜNEY OSETYA Özerk Bölgesi Gürcistan'a, NAHÇIVAN Özerk Cumhuriyeti ile KARABAĞ Özerk Bölgesi Azerbaycan'a bağlanır.

ABHAZYA ise Gürcistan ile bir birlik anlaşması imzalayarak 1921'de bir Sovyet Cumhuriyeti olarak Transkafkasya Federasyonu'nda yer almasına rağmen Stalin döneminde, 1931'de statüsü düşürülerek Gürcistan'a bağlı bir Özerk Cumhuriyete dönüştürülmüştür.

Türkiye'nin ACARA Özerk Cumhuriyeti ile NAHÇIVAN Özerk Cumhuriyeti'nde GARANTÖRLÜĞÜ bulunmaktadır.

1985'de Gorbaçov'un Genel Sekreter olması ile köklü ekonomik ve yapısal reformlar öngören perestroika (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) politikaları başlar.

SSCB, varlığının sürmesini sağlayan ideolojik faktörlerin anlamını yitirmesi ve bu faktörlere dayanılarak geliştirilen ekonomik sisteme toplumsal güvenin zayıflaması sonucu, 1991 yılının Aralık ayında, birliği oluşturan Cumhuriyetlerin ortak rızası doğrultusunda "de jure" -hukuken- olarak ortadan kaldırıldı. Yerine eski düzence yaratılan ekonomik bağımlılıkların zorlaması ile geleceği bir hayli tartışmalı olan BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU adı altında yeni bir birliktelik kuruldu".

Kafkasya'daki Özerk Cumhuriyetler ile Özerk bölgelerin birbiri ardına bağımsızlıklarının ilan etmeye başlamaları ise uzunca bir aradan sonra tekrar çatışmaların başlamasına neden oldu. Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan tarafından ilhak edilmek istenmesi, Ermenistan'ın Azerbaycan'ı işgal etmesi ile Çeçenlerin halen Rusya'ya bağlı oldukları halde bağımsızlıklarını ilan etmeleri bunların en çok bilinenleridir.

Dipnotlar

1. Meydan Laorusse, Kafkasya Maddesi.
2. Bice, s.3.
3. Baddaley, s.19
4. A.g.e., s.20
5. Berkok, s.8
6. A.g.e., s.9
7. A.g.e., s. 268; Gökçe, s.6; Ersoy, s.33-34.
8. Gökçe, s.3.
9. Berkok, s.11.
10. A.g.e., s.12.
11. Tuna, s.147-148; Kamacı; Ersoy, s.95.
12. Gökçe, s.23.
13. Kırzioğlu, s.1.
14. A.g.e., s.5.
15. A.g.e., s.15.
16. Berkok, s.310-311.
17. Kamacı, Ersoy, s.88.
18. Berkok, s.311.
19. Başbakanlık Devlet Arşivleri, s.XXXIX-XLI.
20. Gökçe, s.25.
21. A.g.e., s.24.
22. Kırzioğlu, s.251-252.
23. Berkok, s.425.
24. A.g.e., s.426-428.
25. Baddaley, s.227-228.
26. Kunduklı, s.15.
27. A.g.e., s.30-31; Baddaley, s.72.
28. Tuna, s.133.
29. Kunduklı, s.43.
30. A.g.e., s.43.
31. Baddaley, s.450.
32. Kamacı; Ersoy, s.95; Ersoy, s.13.
33. Tuna, s.147-148; Kamacı; Ersoy, s.95.
34. Bice, s.44.
35. A.g.e., s.50.
36. Tuna, s.137.
37. Bice, s.101.
38. A.g.e., s.51-52.
38. A.g.e., s.44.
40. Ersoy, s.14-15.19.
41. A.g.e., s. 14-16; Tezkîreler yayınlanmıştır. Bakınız, M. Fetgeray Şoenu, Çerkes Meselesi, Bedir yy., İstanbul, 1993.
42. Bu bölüm hazırlanırken faydalanılan kaynaklar şunlardır: Andrews, Bice, Tuna, Vanilişi: Tandilava, Tavkul, Çiloğlu; özellikle Kafkasya için verilen rakamlarda kitabın ikinci bölümüyle ilgili çelişkileri vardır. Buna ikinci bölümdeki rakamların eski istatistiklere dayanması neden olmuştur, denilebilir.
43. Bice, s.55-61.
44. Yener. s.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Andrews, Peter Alford. Türkiye'de Etnik Gruplar. Çev. Mustafa Küptüşoğlu. İstanbul, Ant Yay. 1992.
- Baddeley, John F. Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil. Çev. Sedat Özden. İstanbul, Kayıhan Yay. 1989.
- Berkok, İsmail. Tarihte Kafkasya. İstanbul, 1958.
- Bice, Hayati. Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1991.
- Ersoy, Hayri. Çerkesler. İstanbul. Mart Yay. 1993.
- Gökçe, Cemal. Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti. İstanbul. Şeyh Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı yay. 1979.
- "Kafkasya". Meydan Laorusse. Cilt. S.
- Kamacı, Aysun ve Hayri Ersoy. Çerkes Tarihi. İstanbul. Tüm Zamanlar Yay. 1992.
- Kırzioğlu, Fahrettin. Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yay. 1993.
- Kundukh, Aytek. Kafkasya Müridizmi. Haz. Tarık Cemal Kutlu. İstanbul. Gözde Yay. 1987.
- Tuna, Rahmi. "Çerkeslerin Kafkasya'dan Göçü", Kafkasya üzerine Beş Konferans. İstanbul. Kafkas Kültür Derneği Yay. 1977.
- TC Başbakanlık Devlet Arşivleri. Osmanlı Devleti İle Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri. (1687-1908 yılları arası). Ankara. 1982.
- Yener, Müjde. "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Bağımsız Devletler Topluluđuna Dönüşmesi", Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Asya Cumhuriyetleri. İstanbul. İstanbul Sanayi Odası Yay. 1992.

İKİNCİ BÖLÜM KAFKASYA ÜLKELERİ VE KIRIM

AZERBAJYAN CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı

Tarihi şartlar nedeniyle Azerbaycan, toprakları iki ayrı devletin sınırları içinde kalmış bir ülkedir.

Güney Azerbaycan, bugün İran sınırları içinde, çevresinde yüksek dağlar bulunan geniş bir yayladan ibarettir. Coğrafi bakımdan Tebriz'in güneybatısında Urmiye gölü, Hemedan yaylalarında doğup Hazar Denizi'ne dökülen Kızıl Özen, Erdebil ile Tebriz arasında yükselen Samalan Dağı (4811 m.) ile engebeli bir bölgedir. Yüzölçümü 104.000 km²'dir. En büyük yerleşim merkezi Tebriz'dir. Nüfusu yaklaşık olarak 18 milyon civarındadır.

Kuzey Azerbaycan ise bugün BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) sınırları içinde yer alan, topraklarının büyükçe bir kısmı Ermenistan'ın işgali altında kalan bir ülkedir. Başkenti Bakü'dür. Azerbaycan'ın 1919'daki ölçümlere göre yüzölçümü 94.137 km²'dir. Şimdi ise 86.600 km² kalmıştır. Nüfusu 7.500.000 kişidir. Bakü yaklaşık 1.5 milyon nüfusa sahip en büyük şehirdir. Nüfusun etnik dağılımı ise şöyledir: % 87 Azeri, % 3.5 Rus, % 3 Ermeni, % 6.5 ise diğer milletlerden ibarettir. Km²'ye 86 kişinin düştüğü Azerbaycan'da nüfus artış hızı % 2'dir. Son dönemde Özbekistan'dan 15.000 kadar Ahıska Türkü ile Ermenistan'dan ve Dağlık Karabağ'dan sürülen 165.000 civarında Azerbaycan Türkü de Azerbaycan topraklarına yerleştirilmiştir.

Transkafkasya'nın doğu kesiminde yer alan Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne geniş bir kıyısı vardır. Hazar Denizi ülkenin aynı zamanda doğu sınırını belirlerken, güneydoğusunda İran, batıda Ermenistan ve bu cumhuriyet arazisiyle Azerbaycan'dan ayrılmış olan ancak Azerbaycan'a bağlı bulunan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti vasıtasıyla Türkiye, kuzeybatısında Gürcistan ve kuzeyinde Rusya Federasyonuna bağlı Dağıstan yer almaktadır. Bölgenin güneybatısı dağlık, kuzeyi de Kafkas dağları ile çevrilidir. Gökçe ve Göy gölleri ile topraklarının büyük kısmı Kura ve Aras nehrinin deltalarının karıştığı verimli ovalardan meydana gelmektedir.

Bu özelliklerinden ötürü, Azerbaycan, bilhassa Osmanlı Türklerinin hükümlerinde olduğu asırlarda güneyi yaylak, kuzeyi kışlak hayatının yaşandığı bütün bir ülke idi.

B. Tarihçe

Azerbaycan, milattan önceki asırlardan beri Türk yerleşimine devamlı sahne olmuş bir ülkedir.

İslam öncesi çağlardan itibaren, Kafkas bölgesi Türk yerleşimlerinin çeşitli toponomik izlerini bugün dahi taşımaktadır. Hun dağı, Kengerli, Borçak, Vehedli, Vehaid ve bir çok yer adı eski Türk yerleşimlerinin dil ve medeniyet izini taşımaktadır. Hun, Kıpçak, Sibir, Bulgar Türklerinin çeşitli devirlerde Kafkas bölgelerine gelip yerleştiği bilinmektedir. Hatta Dede Korkut destanlarının ihtiva ettiği pek çok unsurun ve motifin izlerine Yunan mitolojisinde rastlanması, M.Ö. IX ve VIII. asırlarda Azerbaycan bölgesinde Yunan kolonileri eliyle Kafkaslarda yaşayan Türk medeniyetinin unsurlarının eski Yunan'a taşındığını göstermektedir. Son olarak M.Ö. VII. asırlarda Sakaların seferi esnasında buraya gelip hakim zümreyi teşkil etmişlerdir.

Savaş ve ticaret yollarının üzerinde oluşu dolayısıyla Kafkas bölgesine muhtelif soy ve dinlerden insanlar yerleşmişlerdir. Dolayısıyla egemen bir Hind-Avrupa kavmi olan Ermeniler de, Armenia diye adlandırılan bölgeye gelip yerleştikleri için Armania'da yerleşenler manasına Ermeni adıyla adlandırılmışlardır.

Azerbaycan önceleri Bizans, daha sonra da Arap fütuhatına maruz kalmıştır. Bilhassa Hz. Peygamberden hemen sonra İslam fütuhatının Azerbaycan'a kadar yayıldığı sıralarda, VII. asırda Azerbaycan'ın eskiden beri bir Türk ülkesi olarak zikredildiği Arap kaynaklarında görülmektedir.

Selçukluların tarih sahnesine çıkmasıyla Azerbaycan tam bir Türk ülkesi olmuştur. Moğol istilasının hemen arkasında İlhanlılar zamanında da Türk medeniyeti devam etmiştir.

Yavuz Sultan Selim ile başlayıp, III. Murat zamanında da Osmanlı hakimiyetinde bulunan bölgede Rusların ve İranlıların müdahaleleriyle çeşitli karışıklıklar hüküm sürmüştür. XVIII. yüzyılda yerli beylikler, Hanlıklar adı altında birbirleriyle mücadele ederek Rusların istilasına kadar bölgeye hakim olmuşlardır.

Azerbaycan, feodal hanlarından bir kısmının Çarlık Rusyası'nın yayılmacı tuzağına düşmesi neticesinde Ruslar Kafkaslara kadar sokulmuştur. Ruslar, İran ile anlaşmazlıklarını 1813'te Gülistan anlaşmasıyla noktalamışlar ve Aras nehri sınır olmak üzere Azerbaycan Türklüğü ikiye bölünmüştür. İşgallerini sürdüren Ruslar, 1828'de Türkmençay anlaşması ile Gülistan antlaşmasının hükümlerini daha da sağlamlaştırmışlardır. Bundan sonra Azerbaycan'ın kuzey bölgesi Rus hakimiyeti altına girmiştir. Böylece Azerbaycan Türklerinin bir kısmı, kuzeyde kalanlar, bugün Azerbaycan denildiğinde sadece akla ilk gelenler olmuşlardır. Halbuki güneyde de, hem de daha büyük nüfuslu bir Türk topluluğu bulunmaktadır.

1905 Rus-Japon Harbi'nin getirdiği imkanlardan faydalanılarak Rus boyunduruğundan kurtulma çarelerini düşünen aydınlar ve halk Birinci Dünya ve 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra, Mehmed Emin Resulzade'nin liderliğini yaptığı milli hareket neticesinde 28 Mayıs 1918'de Kuzey Azerbaycan Bağımsız Devleti'ni kurmuş-

lardır. Ancak kısa bir süre sonra 27 Nisan 1920'de Kızılordu işgaline uğrayan ülke Sovyetler Birliği'ne dahil edilmiş, 1922 ve 1936 yılları arasında Transkafkasya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'ne üye edilmiş, 1936'dan sonra da Azerbaycan SSC adını almış, 30 Ağustos 1991 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiştir.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

Sovyet Cumhuriyetleri arasında bağımsızlığını ilk ilan eden cumhuriyet Azerbaycan olmuştur. 29 Eylül 1989'da Azerbaycan toprakları ve doğal kaynakları üzerinde tek hakimiyetin Azerbaycanlılara ait olduğunu ve diğer ülkelerle diplomatik ilişki kurma yetkisinin sadece Azerbaycan Parlamentosu'na ait olduğu ilan edilmiştir. Parlamento anayasada gerekli değişiklikleri yaparak Cumhurbaşkanı Muttalibov'un görevine devam etmesini kararlaştırdı. Anayasaya göre cumhurbaşkanı ve parlamento 300 milletvekili 5 yıl için seçilmektedir. Başbakan ve bakanlar kurulu, cumhurbaşkanı tarafından atanmakta, atamaları parlamento onaylamaktadır. Kasım 11'de parlamento kendi arasından 50 üyeli geçici bir Ulusal Konsey seçerek yasama yetkisini bu konseye devretmiştir.

1992 yılı Haziran ayında yapılan seçimlerle Halk Cephesi Lideri Ebulfeyz Elçibey cumhurbaşkanlığının seçilmiştir.

1991 yılında yapılmış olan anayasa ile ülkede başkanlık rejimi kabul olunmasına rağmen yeni anayasa çalışmaları devam etmekte ve seçilecek siyasi sistem tartışmaları sürmektedir.

Azerbaycan 60 kaza, 45 şehir ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Nagorno Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nden ibarettir.

Başkent Bakü'nün dışındaki başlıca diğer büyük şehirleri, Sunagait, Kuba, Ali Bayrak Lenkoran, Binkaçevin, Tezlab, Şeki, Hatfalan ve Şivşa'dır.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikler

Azerbaycan Türkleri köylüsü, şehirlisi ile çok misafirperver bir topluluktur. Türkiye'den gelmiş biri, kim olursa olsun, örf ve adetler çerçevesi içinde ağırlanmaktadır.

Türk olmayan topluluklara kız verilmesi çok azdır, fakat kız alınmaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan'da evlenmelerde bir dengesizlik söz konusudur. Erkeklerden bir kısmı çeşitli sebepler dolayısıyla BDT içinde muhtelif şehirlere göç edip orada yerleşiyor, bir kısmı Türk olmayanlarla evleniyor. Buna karşılık Azerbaycan kızları Türklere başkasıyla evlenmediği için ülkede kadın nüfusu çok fazladır.

Azerbaycan'da kadınlar devlet ve ekonomik hayat içinde yüksek oranlarda yer almaktadır. Bilim ve kültürde de kadınların rolü büyüktür. Ekonomide çalışanların % 43'ünü, öğretmenlikte de % 50'den fazlasını oluştururlar.

Bugün Azerbaycan Cumhuriyeti'nin % 90'ı Azerbaycan Türküdür. Türklere başka ikinci etnik grubu % 4.5 ile Ruslar almakta, bunların bir kısmı kentlerde bir kısmı ise köylerde, özellikle Calilabad ve İsmailiye bölgesinde oturmaktadır.

% 2.5 ile sadece dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermeniler % 3 oranında, Lezgi ve Avarlar ile Dağıstan etnik grubu Azerbaycan'da yaşamakta, Yahudiler, Ukraynalılar ve Gürcüler ile başka milletlere ait azınlıklar da nüfusun % 1'ini oluşturmaktadır. Son zamanlarda özellikle Yahudi ve Rusların bu ülkeden göçe başlaması sonucu ülkedeki azınlık sayısında düşüş gözlenmektedir.

% 75'i Şii, % 25'i Sünni Müslüman olan Azeri Türklere başka bir dine mensup olan yoktur.

Azerbaycan'da 19 üniversite mevcuttur. 1991'de toplam öğrenci sayısı 1.409.000'dur. Okuma-yazma oranı ise % 98'dir. Azerbaycan'da Türkoloji araştırmaları çok gelişmiş olup, bütün Sovyet Türkologlarının ortak dergisi olan Soveskaya Türkologiya (Sovyet Türkolojisi) adlı ilmi dergi de Bakü'de yayınlanmaktadır.

1990'da Kültür Bakanlığı'na bağlı 4605 kütüphane, 3680 kültürevi, 125 müze, 40 dinlenme evi, 124 müzik okulu, 20 tiyatro, 43 halk tiyatrosu salonu, 33 kültürel dernek bulunmaktadır. Azerbaycan'da 168 gazete yayınlanmaktadır.

Son zamanlara kadar Sovyet ideolojisi çerçevesi içinde yetiştirilmiş olmalarına rağmen, Azerbaycan halkı kendi milletinin eserlerine oldukça ilgi göstermektedir. Mesela Fuzuli, Köroğlu, Dede Korkut, Genceli Nizami, Hakani-i Şirvani, Nasreddin Tusi, Nesimi vb. gibi, Sovyet devrinde de sahne oyunu yazarı C. Cabbarlı (1889-1934), şair S. Vurgun (1906-1965), roman yazarı M. Hüseyin (1909-1965), şair R. Rıza (1910-?) gibi edebi şahıslar ün kazanmışlardır.

21 Ağustos 1956'da Azeri dili, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmi dili olarak ilan edilmiştir.

Azerbaycan'ın Sovyet yönetimi altına girmesiyle, Arap alfabesinden uzaklaştırma, Latin alfabesi kabul ettirme çabaları içine girildiği görülmektedir. 1928'de ise Türkiye'de Latin alfabesi kabul edilince Ruslar'ın bu kez Latin alfabesini kaldırarak Rus Kiril alfabesini koymaları, Sovyet Türkleri ile Türkiye arasındaki kültürel-ekonomik ilişkileri kesmek yolunu tercih ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Eski SSCB döneminde resmi dil Rusça ve Azeri Türkçesi iken son siyasi değişiklikler nedeniyle Rusça halkın kullandığı dil vasfını kaybetmiştir. Ancak halen resmi yazışmaların hepsi Rusça ve Kiril alfabesiyle yapılmakta ve resmi dairelerde görevli kişiler eski alışkanlıkla Rusça konuşmayı tercih etmektedirler. Azeri Türkçesi, Türkiye Türkçesine çok yakın ve onun gibi Oğuz dilleri grubuna dahil bir Türk lehçesidir. Azeri Türkçesi bugün kuzey ve güney Azerbaycan'ın dışında ay-

rica Kuzey Kafkasya, Gürcistan, Ermenistan, Horasan, İran'ın kuzey ve diğer bölgelerinde ve Doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde konuşulmaktadır.

Azerbaycan'da şimdi yeniden Latin alfabesi kabul edilmiş ve uygulamaya geçilmek üzere. Böyle bir yaklaşımın gerçekleşmesi hiç kuşkusuz Türkiye, Azerbaycan arası kültürel ve ekonomik tüm ilişkilerin süratle gelişmesinde büyük rol oynayacaktır.

E. Ekonomik Durum

Azerbaycan'da iktisadi gelişme ve kapitalist kesiminin ortaya çıkışı 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir.

Çağımızın emperyalist politikalarıyla ilgili engellemelere rağmen, yerel girişimler tarafından çeşitli sanayi, ulaştırma ve ticaret dallarında işletmeler tesis edilmiştir.

1870 yılında Bakü bölgesinde çalışmakta olan 46 petrol tasfiye işletmesinden 25'i Azerilere aitti. Petrol taşımacılığının % 80'inin Hazar Denizi üzerinden gerçekleştirilmesi nedeniyle, petrol gemisi filolarının Azeri firmaları elinde bulundurulmasına da özen gösterilmişti. Balıkçılık ve balık ürünleri sanayiinde de sermayenin büyük çoğunluğu Azeriler tarafından temin edilmişti. Azeri girişimcilerce, elektrik, sanayi, matbaa basım işleri, un fabrikaları, müteahhitlik hizmetleri, çeşitli makineler ve sondaj işletmeleri gibi alanlarda da yatırımda bulunulmuştu.

19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyıl sonlarına değin Azerbaycan'da Çarlık Rusyası'nın sınırlayıcı kurallarına ve sömürgeci tutumuna rağmen, ulusal önem taşıyan büyük işletmeler ortaya çıkmıştır.

Ancak yetmiş yıldan beri kumanda ekonomisine göre yönetilen Sovyetler Birliği'nde rejimin izlediği ekonomik strateji gereği cumhuriyetler birbiriyle yakın ekonomik ilişkiler içinde bulunmak zorunda bırakılmışlardır. Başka bir ifade ile *sanayi kesimleri, bir bütünüün parçaları olarak, ya başka bir sanayi tesisi için parça üretmek ya da kendi üretimleri için diğerlerinde üretilen parçaları kullanılmak durumundadırlar. Demiryolları ve karayolları ise eski Sovyetler Birliği'nin iç bütünlüğünü sağlayacak şekilde oluşturulmuştur.*

Eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında otarşi sorununa mahkum olmayan, kendi kendine yetebilecek kapasitede olan cumhuriyetlerden biri de Azerbaycan'dır. Ancak Azerbaycan merkezi planlama stratejisi nedeniyle tarımsal ürün üretmeye zorlanmış ve bir tarım ülkesi haline gelmiştir. Bu nedenle ülkede petro-kimya sanayinin dışında ağır sanayi fazla gelişmemiş ancak bir takım hafif sanayi tesisleri kurulmuştur. Bu tesisler de yeni teçhizat ve teknoloji transferine muhtaçtır.

Azerbaycan'da zengin petrol yatakları mevcuttur. Petrol, pamuk üretimiyle bir-

likte ülkenin ekonomik temelini oluşturmaktadır. Üretilen petrolün yaklaşık % 65'i derinden çıkarılmaktadır. Petrol yataklarının yüz yıldan fazla yetebileceği tahmin edilmektedir. Petrol kalitesi bakımından da, dünya petroleri arasında birinci sırada yer almaktadır. Rafineri kapasitesi de kendi üretiminin çok üzerindedir.

Azerbaycan'da petrolün yanısıra enerji kaynağı olarak doğal gaz da mevcuttur. Ülkenin her yanında enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır. Çok zengin ve çeşitli madenlere ve minerallere sahiptir. Bunlar demir, bakır, kobalt, kurşun, alüminyum, kömür, göl ve kaya tuzları ile az miktarda altın ve gümüştür.

Elektrik enerjisi termo-elektrik santrallerinden temin edilmektedir.

Azerbaycan'da örgütlü bir tarım alt yapısı mevcuttur. Toprakların verimli olmasından dolayı teknik bitki adı verilen pamuk ve tütün üretimi yıldan yıla artmakta ve ekonominin sürükleyici gücü olarak değerlendirilen pamuk üretimine tahsis edilen topraklar da genişletilmektedir.

İklimin uygunluğu tarımsal ürünlerin çeşidini artırmaktadır. BDT'nin kış sebzelerinin çoğu buradan sağlanmaktadır. Ekilebilir alanların yaklaşık % 40'ında buğday ekimi söz konusudur.

Hayvancılık ülke ihtiyacını giderecek şekilde genişletilmiştir. 15 milyon sığır ve 5 milyon koyun mevcuttur. Bölgedeki Kafkas dağlarının 1000-2000 metreye kadar çam ve diğer ağaçlardan oluşan bir örtüyle kaplı olmasından dolayı 100 çeşit hayvan ve 350 çeşit kuş yaşamaktadır. Ayrıca ülkede ipekçilik de önemli bir yere sahiptir.

Kura ve Aras nehirleri üzerinde, Kura nehrinin Hazar Denizi'ne döküldüğü alanlarda balıkçılık yapılmaktadır. 90-100 civarında balık çeşidine sahiptir. Dünya havyar üretiminin yılda 16 ton ile % 80'i Azerbaycan tarafından gerçekleştirilmekte ve bu ürünün büyük bölümü ihraç edilmektedir.

Azerbaycan 1920 işgalinden sonra SSCB'nin merkezi planlama stratejisi gereği önceleri bir tarım ülkesi olma yolunda ilerlerken, ülkede elde edilen bu tarım ürünlerinin işlenmesi gündeme gelince hafif sanayi gelişmiştir.

Petrol, doğal gaz, kurşun, çinko, demir, bakır cevheri, alüminyum gibi hammaddelerin büyük oranlarda bulunması son yıllarda ağır sanayinin de gelişmesinde etkili olmuştur.

Eski Sovyetler Birliği'nde imal edilen petrol arama ve çıkarma teçhizatının % 70'i Azerbaycan'da yapılmakta ve 35 yabancı ülkeye de aynı zamanda ihraç edilmektedir.

Büyük ve çeşitlilik arzeden sanayinin temelini enerji, imalat ve kimya gibi ağır sanayi dalları oluşturmaktadır. Kimyasal gübre, yakıt, tarım ilaçları, makina yağları, yapay kauçuk ve plastik sanayileri de mevcuttur.

Azerbaycan ayrıca soğuk tekniğinde uzmanlaşmış bir ülkedir. Yılda ortalama 3.000 adet frigorifik treyler, 300.000 adet ev tipi soğutucu ve 400.000 adet dolayında klima üretilmektedir.

Hafif sanayi ürünleri ise pamuklu kumaş ve yünlü kumaş, ayakkabı, ev eşyası ve diğer tüketim malları olarak sayılabilir. Gıda işleme sanayiinde ise et, balık ve sebze, meyvenin işlenmesi ve konserve haline getirilmesi belirtilebilir.

Mevcut bankacılık sistemi çağdaş ekonomik ve ticari koşulları giderecek kapasiteden yoksundur. Kamu bankaları konularına göre uzmanlaşmışlardır. 70 civarında özel banka bulunmaktadır. Bankalar mevduat kabul etmekte ve kredi verebilmektedirler. Ancak bankaların büyük bölümünde işlemler sadece kaydı olabilmektedir.

Dışalım ve dışsattım konusunda en çok Rusya ve Ukrayna ile muhatap olan Azerbaycan'ın Türk Cumhuriyetleri ile ilişkisi düşük seviyededir. Azerbaycan büyük ölçüde buğday ithal etmektedir. Sattığı mallar arasında ise rafine petrol ürünleri, pamuk elyafı ve alüminyum profiller vardır.

1. Temel Ekonomik Göstergeler

	1991	1992	1993	1994
Cari Fiyatlarla GSYİH (Ruble-Milyon)	26.676	183.186	1.500.000	3.450.000
Net Maddi Hasıla (Ruble-Milyon)	20.370	163.114	1.160.000	2.668.000
Net Maddi Hasıla Büyüme Hızı %	-1.9	-31.2	-14.4	-8.0
Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızı %	-0.7	-35.2	-13.3	-8.0
Enflasyon (Tüketici fiyatları ile) %	87.3	1.350.0	833	1.500
İhracat(Ruble-Milyon)	12.204	207.756	350.0	519.5 (\$ milyon)
İthalat (Ruble-Milyon)	11.011	131.580	241.0	482.7 (\$ milyon)
Dış Ticaret Dengesi (Ruble-Milyon)	+1.193	-76.176	-109.9	-36.8 (\$ milyon)
Dış Borç (\$ milyon)	-	-	-	150

Net Maddi Hasılanın Kaynakları		Net Maddi Hasılanın Bileşimi	
(1992)	%	(1992)	%
Tarım Ormancılık	31.1	Kamu Tüketimi	40.5
Sanayi	51.2	Özel Tüketim	3.5
İnşaat	8.6	Net Sabit Yatırımlar	11.0
Ulaştırma-Haberleşme	5.2	Stoklardaki Artış	7.8
Ticaret	2.4	Net İhracat	36.8
		Kayıplar	0.4
Toplam ve Diğerleri	100.0	Net Maddi Hasıla	100.0

İhraç Ürünleri		İthal Ürünleri	
(1994)	%	(1994)	%
Petrol ürünleri	33	Petrol ve gaz ürünleri	39
Tekstil-pamuk	18	Metal ve boru	15
Metal ve boru	18	Sebze	12
Makina ekipmanı ve elek. aletler	14	Gıda	10
Gıda	8	Makina ekipman	12
Diğer	9	Diğer	12
Toplam	100.0	Toplam	100.0

İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler		İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler	
(1994)	%	(1994)	%
Rusya	22	Türkmenistan	25
Ukrayna	9	Rusya	15
Türkmenistan	2.6	Ukrayna	11
Gürcistan	2.6	Kazakistan	6.6
Moldava	2	Moldava	1.7
İran	38	İran	8.5
Türkiye	2.6	Türkiye	9.7

F. Türkiye-Azerbaycan Ticari İlişkileri

Tarihsel ve kültürel yakınlık sebebiyle Azerbaycan'ın, çok büyük önem verdiği Türkiye-Azerbaycan ticari ilişkilerinin sadece ekonomik bazda değerlendirilmesi yanlış olmakta, bu ilişkinin daha geniş bir perspektifle değerlendirilip bölgenin stratejik konumunun, güç dengelerinin ve siyasi gelişmelerin de hesaba katılması gerekmektedir.

Azerbaycan, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan bir kapısıdır. Buna karşılık Azerbaycan da Türkiye kapısından dış pazarlara açılarak, Türkiye'nin bilgi, tecrübe ve imkanlarından faydalanarak, bölgedeki ikinci ve etkin Türk devleti olabilecek konumdadır.

28 Mayıs 1992'de açılan Nahçıvan karayolu ve daha sonra hizmete verilecek olan demiryolu ile doğalgaz ve petrol boru hattı, bu açıdan çok önemli görülmektedir. Havayoluyla direkt bağlantı kurduğumuz Azerbaycan'a denizyolu bağlantısının kurulması için çalışmaların devam ettiği duyurulmaktadır.

Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetleri arasında köprü vazifesi görecek olan Azerbaycan Cumhuriyeti ile siyasi ve ikisadi ilişkilerin geliştirilmesi her iki taraf için de son derece önemlidir.

1. Dış Ticaret

Yıllar	İhracat(\$)	İthalat (\$)	Dış Ticaret Dengesi (\$)	Dış Ticaret Hacmi (\$)
1992	102.245.734	35.096.878	-67.148.856	137.342.612
1993	68.213.710	33.937.547	+34.276.163	102.151.257
1994	132.123.686	8.883.003	+123.240.683	141.006.689

İhracat

Sektör adı	1993 (\$)	1994 (\$)
Tarım (Bitkisel üretim)	10.169.927	14.963.438
Mezbaha ürünleri	2.224.832	2.583.084
Nebati ve hayvani yağ üretimi	7.031.205	18.29.915
Un ve benzeri üretim	13.102.099	1.871.579
Şeker üretimi ve tasfiyesi	1.302.942	2.156.614
Diğer besin maddeleri	2.440.122	10.461.290
Dokuma tekstil	1.893.674	18.977.321
Ayakkabı	411.689	6.451.628
Ağaç ürünleri	1.832.681	9.220.95
İlaç ve kimyevi maddeler	3.349.655	13.964.079
Metal eşya sanayii	2.267.589	3.431.874
Elektrikli ve elektriksiz mak. san.	14.585.161	17.648.981
Kara nakil araçları sanayii	1.691.868	1.279.877
Diğerleri	4.910.66	10.683.411
Toplam	68.213.710	132.123.686

İthalat

Sektör adı	1993 (\$)	1994 (\$)
Mezhiba ürünleri	1.669.307	671.501
Çırçırılama	23.778.084	2.907.088
Demir çelik ve diğer metal san.	4.892.911	2.760.529
Dokuma tekstil	207.680	1.629.853
Petro kimya ve petrol tasfiyesi	1.211.040	427.249
Diğerleri	2.178.525	486.783
Toplam	33.937.547	8.883.003

2. Anlaşmalar

Tarihi	Yeri	Konusu
24.4.1992	Bakü	Tıp ve Sağlık Alanında İşbirliği Anl. (1992-1995)
2.5.1992	Bakü	Hava Taşımacılığı Anlaşması
3.5.1992	Bakü	Eğitim, Öğretim, Uzmanlık Hizmetleri Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması
25.6.1992	Ankara	Tek-Azerenerji Teknik İşbirliği Anlaşması
1.11.1992	Ankara	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
1.11.1992	Ankara	TÜBİTAK ile Azerbaycan İlimler Akademisi Arasındaki Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması
1.11.1992	Ankara	Turizm İşbirliği Anlaşması
1.11.1992	Ankara	Ulaştırma Altyapısı İşbirliği Anlaşması
2.11.1992	Ankara	Karayolu Taşımacılığı Anlaşması
9.2.1994	Ankara	Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda Kapsamlı İşbirliği Anlaşması
9.2.1994	Ankara	Siyasal Danışmalara İlişkin Anlaşma

GÜRCİSTAN CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Gürcistan milattan önce IV. asırdan beri, Suram (Lik) dağlarının doğusunda Güney Kafkasya'nın orta bölgesinde, Kür ırmağı havzasında yer alan 70.000 km²'yi kapsayan ülkenin komşuları, güneybatıda Türkiye ve Ermenistan, güneydoğuda Azerbaycan, kuzeyde Rusya, kuzeydoğuda ise Dağıstan'dır. Batı sınırını ise Karadeniz çizer.

Ülkenin nüfusu 5.4 milyondur. Nüfusun % 69'u Gürcü, % 9'u Ermeni, geriye kalan kısmı ise sırasıyla % 7 Rus, % 5 Azeri, % 3 Oset ve % 2 Abazalardan oluşmaktadır. Başkent Tiflis'in nüfusu ise 1.5 milyondur.

B. Tarihçe

M.Ö. IV. yüzyıldan bugünkü Gürcistan'ın güneydoğu bölgesi İranlılara vergi vermekle birlikte bağımsız ve müstakil ayrı bir devlet olarak bulunuyordu. M.S. III. yüzyılda Pers (İran) ile Roma arasında boy ölçüşme sahası olan ülke IV. yüzyılda Bizans ile İran arasında bölüşüldü. Ortaçağın Gürcü kabilelerinin birleştirilmesi konusunda çeşitli çabalar olmuştur. Ancak VI. yüzyılda Arap işgali bu oluşumu yarıda keser. Araplar VII. yüzyılda Gürcistan'dan başka Migrelistan (Lazistan) ve Abhazya'yı işgal ederler.

Gürcistan'ın en parlak dönemi (1184-1213) *Kraliçe Tamara* dönemidir. 1386 yılında ise Timur tarafından işgal edilir. 1443 yılından sonra ise Gürcistan, aralarında bir çok problem olan prensliklere bölünür.

İstanbul'un 1453 yılında Türklerin eline geçmesi Gürcistan'ın Avrupa ile bağlantısına darbe vurur. Bu tarihten sonra ülke Osmanlı Devleti ile İran arasında bir boy ölçüşme sahası olur. 1678 yılında Tiflis ve Güney Kafkasya'nın tamamını fetheden Osmanlı Devleti, Gürcistan'ın doğu topraklarını elinde tutamaz. 1752-1784'te Osmanlı egemenliği sona erer. Ülke, 1801-10 yıllarında Rusya'ya ilhak edilir.

Rusya'da serfliğin kaldırılmasından üç yıl sonra Gürcistan'da köylüler özgürleşti. Yaygınlaşan eğitim ve sanayi yatırımları batılı görüşlerin ülkeye girmesini hızlandırdı. Çarlık yönetiminin örgütlü siyasal etkinliklere izin vermemesi nedeniyle, toplumsal muhalefet, edebiyat çevrelerinde ve yerel meclislerde yoğunlaştı. Ulusal uyanışın önderi Prens İlia Çavçavadze, daha çok edebiyat hareketi niteliğinde bir grup oluşturdu. Bu grup içinde doğan daha radikal akımlar 1883 yılında gizli bir sosyal demokrat partinin kuruluşuna zemin hazırladılar.

Gürcistan 1905 ve sonrasında yoğun kargaşalıklara sahne oldu.

1917 Ekim devriminden doğan fırsatlar nedeniyle Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile birlikte ilan edilen Güney Kafkasya Federasyonu dahilinde özgürlüğüne kavuştu. Ancak Batum, Ardahan, Artvin ve Kars sancaklarının Sovyet Rusya tarafından, 1918'de Osmanlı Devleti'ne iade edilmesini kabul etmeyen Gürcüler Güney Kafkasya Federasyonu'ndan çıkıp, aynı yıl bağımsızlığını ilan ederek Alman denetimine girdiler.

Gürcü asıllı olan Stalin ve G.K. Orconikidze'nin başlarında bulunduğu Kızılordu Gürcistan'a girerek 25 Şubat 1921'de Tiflis'te Sovyet yönetimini egemen kıldı.

Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'la birlikte Transkafkasya Federasyonu'na girdi. 1936 yılından sonra ise SSCB'nin Cumhuriyetlerinden biri oldu.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

Gorbaçov'la gelen yeni dönemde Gürcistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etti. Yapılan ilk seçimde % 90'ın üzerinde bir oy oranı ile Ziviad Gamsakhurdia başa geçti. Ancak kısa bir süre sonra askeri darbe ile Gamshakurdia devrildi. Askeri cunta Edward Şevardnadze'yi başa geçirdi (1992).

Gürcistan 250 üyeli bir parlamentoya sahiptir. Bugünkü sınırları içinde Abhazya, Acara Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Osetya Özerk Bölgesi bulunmaktadır. Abhazya'nın bağımsızlığını ilan etmesi ve Güney Osetya'nın, Kuzey Osetya ile birleşmek istemesi yüzünden Gürcistan hükümeti bu bölgelerde çeşitli iç çatışmalara girmiştir.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikler

Gürcü halkı Kafkas sıradağlarının güney eteklerinde yaşayan kültürel kökleri antik çağlara kadar uzanan bir halktır. Gürcülerin etnik oluşumları, kendilerinden önceki Kafkaslılar, Latinler, Yunanlılar değişik zamanlarda buraya gelen Türkler, Araplar, İranlılar ve Moğollar iştirak etmişlerdir.

Günümüzde kayıtlara Gürcü olarak geçirilen halklar: Kartveller (Gürcüler), Migreller, Kevsurlar, İmretler, Guriler, Psavlar, Acaralar vb. halklardır. Ayrıca günlük yaşamlarında kendi ana dillerini kullanmaya devam eden ve Gürcü dilini zorunlu yaşam dili olarak kullanan Svanlar, Migreller ve Lazlar vardır. Gürcistan nüfusunun dini dağılımını; % 76 Hıristiyan (Ortodoks), % 10 Müslüman, % 3 Musevi ve % 11 diğer dinler oluşturmaktadır.

Gürcü edebiyat dilinin gelişimi ikiye ayrılır. M.S. 12. yüzyıla kadar olan eski Gürcü edebiyatı ve yeni Gürcü edebiyatı. Gürcü edebiyatı dili 19. yüzyılın ikinci

yarısında İlya Çavçavadze, Akaki Tsereteli ve Vaja Pşavela gibi yazarların olduğu kadar takipçilerinin de özgün katkılarıyla canlanan bir gelişim yaşamıştır.

Tiflis kültürel ve tarihi açıdan bu gelişime kaynaklık etmiştir. Türk ve Müslüman hakimiyetinden kalma bir çok tarihi eserlerden başka, Rus işgalinden sonra, 1917 senesine kadar Rusya İmparatorluğunun Kafkasya Genel Valiliği merkezini teşkil etmiş olduğu için, Kafkasya Türk ve Müslümanlarının merkezi idareleri de bu şehirde toplanmıştır. Bu şehirde Türklere ait bir çok dini, idari müesseseler, cami, mektep, tiyatro, matbaa, kütüphane vb. vardır. Hala bu şehirde tahmini bir rakam olarak 50.000'den fazla Türk yaşamaktadır.

E. Ekonomik Durum

Gürcistan'ın doğal kaynakları özellikle tarım ve turizmin gelişmesine uygun niteliklere sahiptir. Gürcistan halkı diğer Sovyet Cumhuriyetlerindeki halkların hepsinden daha yüksek bir yaşam standardına sahiptir. Fakat son birkaç yılda ülkenin ekonomik performansı bir hayli düşmüştür.

Gürcistan'ın tarımsal üretimi, tahıl, şeker pancarı, ayçiçeği, patates, sebze, meyve, üzüm, narenciye, çay, et, yumurta ve süttten, sanayi üretimi ise yakıt ve enerji türleri, metalurji, makine imalatı, kimyasal ve ağaç ürünleri, inşaat malzemeleri ve tekstil mamüllerinden oluşmaktadır. Önemli sayılabilecek işlenmiş gıda üretiminde de bulunmaktadır.

Sanayi sektörü dışarıdan ithal edilen enerji, hammadde ve ara mallara bağımlıdır. Toplam sanayinin % 75'ini devlet işletmeleri üretirken tarım sektöründe ticarete ve finansal faaliyetlerde özel sektörün önemli payı vardır (ekili alanların % 18'i özel sektöre aittir).

Gürcistan 1990'da dışı oldukça açık bir ekonomiye sahipti. İhracatın GSMH'daki payı % 41, ithalatın ise % 46 idi. Tarım sektörünün Net Maddi üretim içindeki payı % 32, hafif imalat sektörünün ise % 40 civarındadır. İnşaat sektörünün payı % 13, ulaşım % 4, ticaretin ise % 5 kadardır. İhracatın yarısını tarım ürünleri (çay, narenciye, maden suyu, alkollü içkiler ve tütün) oluştururken ithalatın önemli bölümünü enerji ürünleri, buğday, şeker ve ağır makineler kapsamaktaydı.

Gürcistan'da çalışan nüfusun % 20'si sanayi sektöründe % 22'si ise tarım sektöründe istihdam edilmiştir.

Devlet'in toplam gelirlerinin GSYİH içindeki payı ortalama % 29.8, toplam harcamaların ise ortalama % 30.2'dir.

Gürcistan Ulusal Bankası 1992 başından itibaren merkez bankasına dönüşmüştür. Gürcistan'da faaliyet gösteren 60 özel banka vardır. İhtisas bankalarıyla karşılaştırıldığında özel ticari bankaların faaliyetleri önemsizdir.

1. Temel Ekonomik Göstergeler

	1991	1992	1993
Cari Fiyatlarla GSYİH (Milyon, Ruble)	20.766	124.397	1.980.000
Cari Fiyatlarla Net Maddi Hasıla (Milyon, Ruble)	14.737	82.755	1.220.000
Sabit Fiyatlarla Net Maddi Hasıla (Milyon, Ruble)	8.632	8.891	8.000
Fert Başına GSYİH (Cari Fiyatlarla/Ruble)	-	-	360.000
Büyüme (%)	-20.6	-5.6	-30.0
Enflasyon (%)	81.1	1.500	2.000
İhracat (Milyon-Ruble)	5.337	24.411	-
İthalat (Milyon-Ruble)	5.372	30.827	-
Ticaret Dengesi (Milyon-Ruble)	-35	-6.416	-
Döviz Kuru	\$ 1 = .750 kupon (Mart 1993)		
	\$ 1 = 69.000 kupon (Aralık 1993)		
	\$ 1 = 805.000 kupon (Mayıs 1994)		
	\$ 1 = 998 Ruble (1993)		

Net Maddi Hasılanın Sektörel Dağılımı	%
Tarım Ormancılık	47.1
Sanayi	34.1
İnşaat	7.8
Ulaştırma-Haberleşme	3.0

İhraç Ürünleri	Ruble/Milyon	İthal Ürünleri	Ruble/Milyon
1991		1991	
Makina-Metal İşleri	1.489	Hafif Sanayi	1.038
Hafif Sanayi	1.218	Makina-Metal İşleri	792
Gıda Sanayii Ürünleri	1.146	Gıda Sanayii Ürünleri	750
		Enerji	596
		Kimyasal ve Petrol Ürünleri	
Diğer	1.484	Diğer	1.674
Toplam	5.337	Toplam	5.372

İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler (1991) %	İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler (1991)%		
Çin	21.5	Türkiye	2.7
Polonya	11.1	Almanya	9.8
Almanya	10.7	ABD	6.2
Avrupa Birliği Ülkeleri	3.7	Eski Comecon Üyesi Ülkeler	11.0
Eski Comecon Üyesi Ülkeler	21.5	Avrupa Brliği Ülkeleri	8.8

F. Türkiye-Gürcistan Ticari İlişkileri

1. Dış Ticaret

Yıl	İhracat (\$) (000)	İthalat (\$) (000)
1992	11.616	6.321
1993	34.513	21.893
1994 (Şubat sonu)	7.829	2.952

Gürcistan'la dış ticaretimiz, belli başlı mal grupları itibariyle aşağıda gösterilmiştir:

İhracat (1993)

Sektör Adı	Tutarı (\$) (000)
Tarım Ürünleri	9.153
Şeker	5.234
Un	4.364
Nebati ve Hayvansal Ürünleri	4.249
Kara Nakil Araçları	1.971
Cam Sanayi	1.112
Plastik Sanayii	1.112
Diğer	6.841
Toplam	34.513

İthalat (1993)

Sektör Adı	tutarı (\$) (000)
Demir Çelik Ürünleri	13.246
Diğer Metal Ürünleri	2.397
Kimyevi Gübre	1.700
Petrol	1.022
Petrokimya Sanayii	1.004
Diğer	2.251
Toplam	21.893

1993 yılında sınır ve kıyı ticareti yoluyla Gürcistan'a ihracatımız 15.2 milyon \$, ithalatımız ise 59.7 milyon \$'dır.

2. Anlaşmalar

Tarihi Konusu

30.7.1992	Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması
30.7.1992	Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması
13.1.1994	Güvenlik İşbirliği Anlaşması
13.1.1994	Gümrük İşleri Alanında İşbirliği ve Karşılıklı Yardıma İlişkin Anlaşma
13.1.1994	Gümrük İdaresi Arasında Gümrük Belge ve İşaretlerin Karşılıklı Tanınmasına İlişkin Anlaşma
13.1.1994	Spor Alanında İşbirliği Anlaşması
13.1.1994	Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması
13.1.1994	Tarım Alanında Teknik Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü
13.1.1994	TC Sanayi Bakanlığı ve Gürcistan Cumhuriyeti Dış Ekonomik İlişkiler Komitesi Arasında Ticari, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Protokolü

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konumu Ve Demografik Yapı

Ermenistan, İslam Ansiklopedisi'nin verdiği bilgiye göre Ermeniye (l'Armérie), Emeviler devrinde El-Cezire Eyaletine tabi iken sonraları bu eyaletten ayrılarak doğruca hilafet merkezine bağlanan bir vilayete ve bu bölgeye Araplarca verilmiş olan isimdir.

Ermeniler de tarihsel olarak Ermenistan diye adlandırılan coğrafya üzerinde yaşamış ve günümüzde de bu toprakların bir kısmı üzerinde varlığını sürdüren halktır. Anadolu'nun doğusunda güney Kafkasya'nın ve Mezapotamya'nın bir bölümünü içine alan bu bölgede siyasi bir varlık olarak ilk oraya çıkışları M.Ö. VI. yüzyıla raslar.

Günümüzde ise kuzeyinde Gürcistan, batısında Türkiye, güneyinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve İran, doğusunda ise Azerbaycan'ın arasında 30.00 km²lik bir yüzölçümüne sahiptir. Nüfusu ise yaklaşık 4.000.000'dur. Bunun % 68'i şehirlerde, % 32'si ise kırsal kesimde yaşamaktadır. Nüfusunun % 89.7'si Ermeni, % 2.3'ü Rus, % 5.3'ü Azeri'den oluşmaktadır.

B. Tarihçe

Herodot Ermeni halkının kökenlerini, Anadolu'ya Trakya üzerinden gelen Frigyalılarda ve onların denetimi altındaki halklarda aramıştır. Modern Ermeni tarihçileri ise, Ermeni uygarlığının Urartu Krallığı'nın külleri üzerinde vücut bulduğunu savunurlar.

M.Ö. 550'de Pers İmparatorluğu'na haraç ödeyen Ermeni valileri, 331'de Büyük İskender'in istilasına uğrar. 190-184'te ise Roma'nın egemenliğine boyun eğerek toprakları iki vilayete ayrılır. Bağımsızlıklarına kavuşmaları II. Dikra'nın 94 yılında tahta geçmesine kadar sürer. Ancak 66 yılında Roma'ya toprak vermek zorunda kalırlar ve bu tarihten sonra 400 yıl boyunca Roma-Part-Pers sürtüşmesinin tam ortasında kalırlar.

Ermeni ülkesi sonraki yüzyıllarda sırasıyla Arap, Selçuklu ve Moğol istilalarına uğradı. Selçukluların Anadolu'ya gelmeleriyle Ermenilerin bir bölümü Anadolu'ya göç ederek ve burada 135 yılına kadar Klikya Ermeni Krallığını kurdular.

16. yüzyıldan sonra Ermenistan İran ile Osmanlı Devleti'nin çekişme sahasında kaldı. Bu durum iki yüzyıl boyunca sürdü. Osmanlı Ermenileri, müslüman halkla aralarında oluşturdukları uyum neticesinde devletin önemli kademelerinde çeşitli görevlere atandılar. Doğu ile batı arasında köprü konumunda olan ülkeleri sayesinde ticarete de önemli konumlara yükseldiler.

Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısında milliyetçi akımların etkisi altında kalmaya başladılar. 1887'de Hınçak, 1840'ta Taşnak partileri kuruldu. Bu hareketlenmede

Kafkasya üzerine yürüyen Rusya'nın kışkırtıcılığının yanında Avrupa'da yetişmiş Ermeni aydınlarının etkisi büyüktür. Oysa çalışkanlıkları ve devlete sadakatleri sayesinde Millet-i Sadıka (Sadık Millet) olarak adlandırılmışlardır.

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78) ve Ayestefanos (Yeşilköy) Anlaşması'ndan sonra konu Ermeni Sorunu'na dönüştü. Karşılıklı olarak bir çok insanın öldüğü olaylar 1915 yılındaki Ermeni göçüne kadar sürdü.

Mayıs 1918'de Güney Kafkasya'da ancak iki yıl yaşayabilecek olan küçük bir Ermeni Devleti kuruldu. 1920 yılında Bolşeviklerin eline geçen yönetim, 1922 yılında Gürcistan ve Azerbaycan ile birleşip Transkafkasya Federasyonu'nu oluşturdu.

Ermenistan 1936 yılında yeniden düzenlenen SSCB Anayasası ile Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak tescil edildi. Bu tarihten sonra SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlık şansını yakalar. Ancak komşusu Azerbaycan'la, Karabağ Özerk Bölgesi nedeniyle savaşa girdi. Azerbaycan'ın topraklarının % 20'sini işgal eden Ermenistan BDT üyesidir.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

SSCB'de bağımsızlık rüzgarları esmeye başlayınca, Haziran 1988'de Ermenistan Hükümeti, Yukarı Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını istedi. Azerbaycan bu isteği reddetti. 7 Aralık 1988'de meydana gelen deprem Ermenistan'da büyük hasar yaptı. Gümrü'nün % 80'i yıkıldı. Yaklaşık 100.000 kişi öldü, büyük maddi hasar meydana geldi. 1989 mayısında yasal hale gelen Ermeni Milli Hareketi, 1990'da yapılan serbest seçimleri kazandı. Parlamento Yukarı Karabağ'ın ilhakını onayladı. Ağustos 1990'da Levon Ter Petrosyan parlamento başkanlığına seçildi ve bu ay içinde bağımsızlık kararı alındı. Ermeni milisler, Ermeni Milli Hareketi'nin başarı kazandığı 1990 seçimlerinden itibaren durmadan askeri hedeflere saldırıyorlardı. Gorbaçov önce milislerin silahsızlandırılması için çalıştı, olmayınca Nisan 1991'de Moskova'da yapılan Gorbaçov-Ter Petrosyan görüşmesi de milislerin silahsızlandırılmasını sağlayamadı. Yukarı Karabağ'da çatışmalar yoğunlaşırken Eylül 1991'de yapılan Referandumda bağımsızlık onaylandı (%93.3 evet). Ekim 1991'de Levon Ter Petrosyan cumhurbaşkanı seçildi. Mayıs 1992'de Ermeniler Yukarı Karabağ'ın kontrolünü ele geçirdiler. Bundan sonra Karabağ sorunu uluslararası bir sorun haline geldi. Öte yandan Azerbaycan da Yukarı Karabağ'ın özerklik statüsünü iptal ederek bölgeyi doğrudan merkeze bağladı ve başkent Stepanakert'in adını Hankenti olarak belirledi. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki anlaşmazlık ilan edilmiş bir savaşa döndü.

190 üyeli Ulusal Meclis'te; 150 üye seçimle 40'ı ise parti listesinden yer almaktadır. Temmuz 1995 ve 2000 yıllarında Ulusal Meclis, Eylül 1996 ve 2001 yıllarında ise Başkanlık seçimleri yapılacaktır.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikleri

Ermeni dili Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. V. yüzyılın başlarında oluşturulmuş olan alfabesi sayesinde komşu dillerden fazlaca etkilenmeden varlığını korumuştur. Ermenice 38 harften oluşan Ermeni Alfabesi ile yazılır.

Ermenistan'da yaklaşık 65.000 yüksek öğrenim gören öğrenci ile 1500 kütüphane mevcuttur. Gazetelerin günlük tirajı yaklaşık 900.000'dir.

E. Ekonomik Durum

1.452.000 çalışan nüfusa sahip Ermenistan'da, bu miktarın % 32.2'si sanayi, % 13.8'i tarım sektörlerinde istihdam edilmektedir. Sovyetler Birliği'ndeki, bütçe gelirleri içinde Ermenistan'ın payı sadece % 1.4 idi. Yıllık hububat üretimi 200.000 tonu bulmaktadır. Başlıca ürünleri içinde, makine sanayi, forklift, elektrikli ekipmanlar, telekomünikasyon cihazları, mineraller, tekstil ürünleri, elektrik motorları (SSCB) % 4.7, örgü giyim (SSCB) % 4.7, senelik 170.000 ton meyve ve 485.000 ton sebze sayabiliriz.

Net maddi üretimin % 75'i büyüklüğünde dış ticaret hacmine sahiptir. Ancak bunun % 66'sı diğer SSCB ülkeleriyleydi. Üretiminin % 26'sı ihracata, tüketimin % 31'i ise ithalata gerçekleşmekte.

1. Temel Ekonomik Göstergeler

Ekonomik Göstergeler	1992	1993	1994	1995	1996 ^a
GSYİH (Piyasa Fiyatlarıyla-Dram)	62.0	3.9	187.5	528.0	660.0
GSYİH (bin \$)	n/a	n/a	0.7	1.3	1.6
GSYİH Reel Büyüme %	-52.4	-14.8	5.4	6.9	5.8
Tüketici Fiyatlarıyla Enflasyon %	830.0	1.920.0	5.060.0	280.0	18.7 ^b
Nüfus (milyon)	3.7	3.7	3.7	3.6a	3.5
İhracat fob (milyon \$)	335	156	215	271	20
İthalat fob (milyon \$)	405	254	394	674	800
Cari Hesap ^c (milyon \$)	-50	-67	-104	-279	-493
Değişim Oranı (ort.)d Darma:\$	n/a	n/a	288.36	405.93	413.93 ^b

30 Mayıs 1997 Darma 486.34 = 1 \$

GSYİH Kaynakları 1994	%	GSYİH Unsurları 1994	%
Tarım ve Ormancılık	43.5	Özel Tüketim	94.3
Sanayi	299.1	Kamu Tüketimi	11.5
İnşaat	6.7	GS Sabit Yatırımlar	20.2
Ulaştırma ve Haberleşme	4.0	Net İhracat	-33.8
Toplam (Diğerleriyle)	100.0	Kayıplar	4.6
		GSYİH	100.0

İhracat 1995	%	İthalat 1995	%
Mücevher	33		33
Makina ve Ekipman	14		33
Mineral Üretimi	11		9
Temel Metaller ve Türevleri	11		8
İhracat Yapılan Ülkeler	%	İthalat Yapılan Ülkeler	%
Rusya	32.7	Rusya	20.0
Türkmenistan	25.3	ABD	17.0
Belçika	11.4	Gürcistan	9.2
a Tahmini			
b Fiili			
c Resmi Transfer Harici			
d 1993 Kasım'da piyasaya sürüldü			

Ermenistan'ın 1994 ve 1995'te, Türkiye'den 4 milyon \$ ithalatı gerçekleşmiştir.

KIRIM ÖZERK CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Kırım yarımadası güneyinden ve batısından Karadeniz, doğusundan Azak Denizi ile sarılmıştır. Kuzeyinden karaya Orkapı ile bağlanmıştır. Bu toprak parçasının uzunluğu 30 ve genişliği 9 km'dir. Kırım yarımadasının en geniş yeri 320 km'dir. Kuzeyden, güneye ise 200 km'dir. Yarımada'nın yüzölçümü 27.000 km²'dir.

Kırım Hanlığı ise toprak olarak Kırım Yarımadası, Kıpçak Bozkırı, Kuban, Taman ve Kabardey bölgelerinden meydana geliyordu. Bunların yüzölçümü 600.000 km²'ye yakın idi. Kırım Yarımadası doğrudan, hem siyasi hem de idari bakımdan, Han'a bağlı sayılırdı. Fakat öteki bölgeler ancak siyasi bakımdan Han'a tabi idiler; ama bir çeşit özerklikleri vardı.

Kırım yarımadası sahillerinin uzunluğu bin km kadardır. Körfez ve koyları ile burunları çoktur. Bu sebeple liman ve iskeleler deniz ulaşımına elverişlidir.

Yarımada'nın güneyinde Yayla Dağları ormanlık ve kayalıktır. Yayla Dağlarının uzunluğu 150, genişliği 50 km'dir.

Kırım'ın 3/4'ünü kapsayan ve bol miktarda, çeşitli ekin yetiştirilen ve pamuk veren ovalık kısmı ise dağların kuzeyinde yer alır.

Nüfusu (1989) 2.500.000'dir. Bunun 1.621.000'i Ruslar, 626.000'i Ukraynalılar, 50.000'i Beyaz Ruslar, 37.000'i Kırım Tatarları, 18.000'i Yahudi, 7.000'i Moldavyalılar, 6.000'i Polonyalılar, 3.000'i Rumlardan ibarettir. Başkenti Simferopol'dür.

1783'teki nüfusun kompozisyonuna bakıldığında, (bu tarihte Rus işgaline girmişlerdir) nüfusun % 78.7'sini oluşturan Kırım Tatarlarının çok azınlıkta kaldığını görmekteyiz (nüfusun % 15'i).

1993'te Kırım'a dönerek çadır kentlerde yaşayan Kırım Türklerinin sayısı 400.000, Kırım dışında BDT'de 1.000.000 oldukları tahmin edilmektedir. Tüm dünyada ise nüfusları tahminen 5.000.000'dur.

B. Tarihçe

Kırım Hanlığı, kuruluşunun (1438) başlangıcında sağlam merkezi bir otoriteye dayandırılmıştı. Altınordu Devleti'nin dağılması ile ortaya çıkan hanlar birbirlerini tanımamışlardır, aralarında savaşa tutuşmuşlardır. Bu esnada Kırım üzerindeki Osmanlı-Çeçen çekişmesi de devam etmektedir.

Bu karışık durum karşısında İkinci Mengli Giray, Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet ile bir anlaşma yaparak Osmanlı Devletinin tabiyetine girmiştir (1475). XVI. yüzyılın başında Altınordu Devleti'nin ortadan kalkması ile Kum ve Moskova Prensiği arasında, bu devletin mirasını elde etme konusunda mücadeleler başlamıştır.

Osmanlı Devleti için, gelişen Rus tehlikesi karşısında Kırım Hanlığı'nın önemi daha da artmıştır. Ruslara karşı bir serhad teşkil etmesinden başka, konumunun Avusturya ve İran'a karşı da kullanılabilir durumda oluşu, Osmanlı Devleti'nin Kırım ile daha yakından ilgilenmesini gerektiriyordu.

Güneye ve sıcak denizlere doğru ilerlemeyi kendine hedef olarak seçen Rusya için, Karadenize çıkabilmesinin tek yolu Kırım'ı ele geçirmektir. Rusya bunun için uzun zaman uğraşır. Osmanlı Devleti ile 1774 yılında imzaladığı Küçük Kaynarca anlaşması ile Kırım, Osmanlı himayesinden çıkarak bağımsız olur. Osmanlı Devleti'nin Karadenizdeki hakimiyeti bir ölçüde sona erer ve Rusya'nın Balkanlara ve buradaki Hristiyan ahaliye propaganda fırsatı doğar. Ayrıca İstanbul Boğazının tahkimi de zorunlu hale gelmiştir.

1781'de Kırım Hanı olan Şahin Giray'ın yaptığı hesapsız reform hareketleri ve Rus tehlikesi yüzünden isyan eden Kırım halkı, Han'ın II. Katherina'dan yardım görmesi ile başarısız olmuş ve otuzbin kadar Kırım Türkü katledilmiştir.

1779'da Aynalıkavak anlaşması ile Rusya, Kırım ve Taman'ı boşaltacağını taahhüt etmiş ancak Kırım Hanlığı'nın tabiiyetinde olan Kuban bölgesi üzerinde iki taraf da hak iddia etmekten vazgeçmemişlerdir.

Osmanlılar, Nogayların ve Çerkeslerin kendi tebaları olduğunu ileri sürüyor, Rusya ise, ileride o bölgeleri de ele geçirmeyi düşündüğü için, Kırım'a bağlı kalmalarını istiyordu. Nitekim Osmanlı Devleti bölgede, başında Kırım hanzadelerinin bulunduğu Kuban Hanlığı'nı kurduştur. Bu sayede o bölgenin kontrol altında tutulması amaçlanmıştır. Kırım 1783 yılında Rusya tarafından ilhak edildi. Taman ve Kuban da Fransızların araya girmesiyle Rusya'ya bırakılarak, Kuban Nehri iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmiştir.

1784 anlaşması ile Kırım'ın Rusya'ya ilhakı tanınıyor ve böylece Özi gibi önemli bir eyalet elden çıkmış oluyordu. 1792'de imzalanan Yaş anlaşması ile de Din-yester'e kadar olan arazi Rusya'ya bırakılıyordu. 1812 yılında imzalanan Bükreş anlaşması ile Bucak'ın da elden çıkması üzerine Kırım Hanlığı'nın bütün toprakları Rus hakimiyeti altına girmiş oldu.

1921'de Özerk Cumhuriyet olan Kırım, 25 Haziran 1946'da lağv edilerek Rusya Federasyonu'na bağlı bölge (Oblast) haline getirildi. 1954'te ise Ukrayna'nın Sovyetler Birliğine sadakatinin hediyesi olarak Ukrayna'ya bağlandı.

18 Mayıs 1944'e kadar Kırım'ın tamamına yakını Kırım Türkleri ile meskun idi. Bu tarihte Kırım Türkleri 1500 yıllık tarihi vatanlarından vagonlara ve kamyonlara istif edilerek Sibiry ve Orta Asya'ya Stalin'in emri ile sürgün edildiler.

1944'ten sonra Kırım, Slav (Rus, Ukrayna ve Beyaz Rus) göçmenlerle dolduruldu. Kremlin, Kırımlı Türklere haksızlık yaptığını 5 Eylül 1967'de yayınladığı bir kararname ile ilan etti.

Kırımlı Türkler 1950 yılında mücadeleye başladılar. 5 Eylül 1967'den sonra binlerce Kırımlı Türk mal ve mülklerini satarak Kırım'a dönmeye başladılar. Fakat Rus makamları Kırım'a dönenlerin ev, eşya ve iş sahibi olmalarını önlediler ve ikamet kayıtlarını yapmadılar. Sovyet milis ve askerleri zor kullanarak bunları Kırım'dan dışarı çıkardılar. Sovyetleri Birliği içinde dağınık yaşayan Kırım Türkleri'ni kültürlerinden ve eğitimlerinden mahrum ettiler.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

Sovyetlerin dağılmasıyla, Ukrayna Cumhuriyeti'nin oluşumunda Kırım Tatar Özerk Cumhuriyeti olarak yer almıştır. Halen bu ülkeye sahip olmak için Ukrayna ve Rusya arasında büyük bir mücadele sürmektedir. İdari yapı tamamen Rusların elindedir. Bu nedenle buradaki Rus halkı Rusyanın oluşumunda yer almayı tercih etmektedirler. Bu amaçla önce bağımsızlıklarını kazanmak ve sonra da Rusya'nın oluşumuna geçmek isterken, azınlıkta kalan Kırım Türkleri ise Ukrayna'nın oluşumunda yer almak istemektedirler.

Kırım Türklerinin haklı mücadelelerinde en önemli gelişme Mayıs 1991'de Özbekistan'da Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı'nın kurulması oldu. Başkanlığına 1966'dan beri Kırım halkı için mücadele veren ve 6 defa hapis ve sürgün cezası alan Mustafa Abdülcemil Kırımoglu seçildi. Teşkilatın gayesi olarak şunlar tesbit edilmiştir:

1. Kırım Türklerine milli ve manevi haklarının tam olarak verilmesi,
2. İtibarlarının açık ve net olacak bir şekilde iade edilmesi,
3. Vatanları Kırım'a toplu ve teşkilatlı olarak döndürülmesi ve
4. Milli ve manevi medeniyetlerini yeniden kurup geliştirebilmeleri için, milli cumhuriyetlerinin yeniden kurulması yönünde çalışmalar yapmaktır.

Kırım Türklerinin mücadelelerinde önemli bir gelişme de İkinci Kırım Türk (Tatar) Kurultayı'nın 25-30 Haziran 1991 tarihinde Kırım'ın Akmesid şehrinde aradan 74 yıl geçtikten sonra toplanması olmuştur. Milli Emele giden yolda en önemli gelişme sayılan bu kurultayda bütün yetkilerle techiz edilmiş 33 kişilik Kırım Tatar Milli Meclisi teşkil edildi. Ve başkanlığına Mustafa Abdülcemil Kırımoglu, yardımcılığına da Rifat Çabar seçildi.

SSCB'nin çözülmesi sırasında Tatarlar, Kırım'a dönme hakkını elde etmek için harekete geçtilerse de sonuç alamadılar.

1990'larda nüfusunun ancak % 7'si Tatar olan Kırım Özerk Bölgesi'nin parlamentosu, 4 Eylül 1991'de bağımsızlık kararı aldı, ama bu istek Ukrayna tarafından reddedildi. Ancak Rusya, açıkça olmasa da, nüfusunun % 67'si Rus olan Kırım'ın bağımsızlığını desteklemekteydi.

18 Mayıs 1994 Kırım Türklerinin sürgünlerinin 50. yılıydı.

D. Sosyal ve Kültürel Özellikleri

5 Üniversite (30.000 öğrenci), 1100 ortaokul (3500 öğrenci), 27 teknik okul (28.000 öğrenci) çok sayıda kütüphane, müze, tiyatro bulunmaktadır.

Kırım Türkleri'nin dili, Kıpçak grubuna girer. Ancak, Oğuzca'nın bazı özelliklerini de gösterir.

Kırım'daki mimarlık anıtlarında özellikle Selçuklu ve Osmanlı etkileri dikkati çeker. XIV.-XV. yüzyıllara tarihlendirilen Eski Kırım'daki Özbek Camisi ve Medresesi, Bahçesaray'daki türbe gibi eserler Selçuklu üslubundadır. XV. yüzyıldan sonra ise Osmanlı etkisi görülür. Gözleve'deki Tatarhan Camisi (1552) Mimar Sinan'ın yapıtıdır.

E. Ekonomik Durum

En önemli yeri tarım almaktadır. Ülkenin tüm topraklarında dünyaca meşhur dinlenme yerleri, turistik tesisler bulunmaktadır (Yalta, Sivastopol, Kerç, Feodonya, Yevpatonya).

Sanayiinde elektrik enerjisi üretimi, demir üretimi, makine yapımı, televizyon üretimi, kimya sanayisi, alkollü içki üretimi ve çeşitli hafif sanayiler yer almaktadır. Başlıca zirai sahalardan üzümçülük (bağcılık) ve hayvancılık önemlidir.

Kırım'da 493 çeşit şeftali, 235 çeşit kayısı, 350 çeşit badem, 264 çeşit incir ve 47 çeşit zeytin yetiştirmek mümkündür.

Güney sahillerinde ise lavanta, kolonya gibi kokulu sular yapmak için çeşitli güller ve çiçekler yetiştirilmektedir.

Kırım'daki demir yatakları Rusyadakilerin en zengini, dünyadaki demir yataklarının dördüncüsüdür.

Kırım'da dört yüzden fazla tuz veren göl bulunmaktadır. Petrol, kükürt, sülfat, kömür gibi cevherler de bol miktarda bulunmaktadır.

Önemli sanayi alanları ise: Demir üretimi, siyah metalurji, gemi imalatı, kimya sanayi, deri ve kundura sanayi, tütün sanayi, inşaat sanayi, şarapçılık, konserve sanayi, tuz sanayi ve balık sanayiini sayabiliriz.

Doğal kaynakları arasında ise yukarıda saydıklarımızın dışında, muhtelif kireçler ve tedavi çamurlarını sayabiliriz.

DAĞISTAN ÖZERK CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Dağıstan, Kafkasya'nın doğu bölgesini teşkil eden toprak parçasına verilen bir addir. Doğu sınırları boyunca Hazar Denizi uzanır. Batısında Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, güneybatısında Gürcistan, güneyinde Azerbaycan bulunur. Kuzeyindeki Rusya Cumhuriyeti ile sınırlarını Kuma nehri belirler. Ülkeyi sulayan sayısız ırmaklardan bazıları Tarak, Samur, Sulak, Kurak vb.'dir.

İklimi karasal sayılabilir. Yazları sıcak ve kurudur. Temmuz ayında sıcaklık 23°C civarındadır. Dağlarda yaz geceleri bile oldukça soğuktur.

Hazar Denizi sahillerinde genellikle tuzlu bataklıklar ve yer yer kumsallar bulunmaktadır. Ülkenin Rusya sınırına yakın bölgesi çöl, yarı bozkır özellikleri gösterir.

Dağıstan 50.300 km² olup 1989 nüfus sayımına göre 2.022.000 kişidir. Nüfusun % 40'ı şehirlerde yaşamaktadır. Başkenti Mohaçkala'dır (327.000). Dağıstan'da pek çok etnik-lingustik gruplar birlikte yaşamaktadır. Bunlar arasında Avarlar (601.000), Lezgiler (465.000), Darginler (365.000), Kumuklar (285.000), Laklar (118.000) ve Tabasaranları (98.000) sayabiliriz.

B. Tarihçe

Tarihçiler, Dağıstan'ı oluşturan unsurların, M.Ö. VI yüzyıl başlarında Albanya Federasyonu içinde bir arada yaşadıkları konusunda hemfikirdirler. Albanya, Dağıstan'a Romalılarca verilen isimdir. Bu arada Kuzey Kafkasya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Dağıstan da arka arkaya Alan-Sermat gibi Hint-İran kökenli göçebe toplulukları ile Hun-Avar-Bulgar kökenli toplulukların istila ve yerleşmelerine tanık olur.

IV. yüzyılda Dağıstan'da Hristiyanlık ve Yahudiliğin ortaya çıktığı görülmektedir. VI. yüzyılda Moğol kökenli Hazarlar Dağıstan'ı işgal ederler ve Hazar Hakanlığını kurarlar. VIII. yüzyılda ise Arap-İslam fetihleri Hazar Hakanlığına ulaşır. İslamiyet hızlı bir biçimde yayılarak diğer dinlere kısa zamanda üstünlük sağlar. X. yüzyılda Dağıstan müslümanlaşır. Fakat XV. yüzyılda dahi animistler azınlıklar halinde yaşıyorlardı. Yahudiler ise bugün dahi varlıklarını sürdürmektedirler.

Dağıstan'da Yahudi varlığı, Asur İmparatorluğu'nun Yahudi Devletleri yıkılmasından sonra, Yahudilerin tarihi müttefikleri İranlılarca yerleştirilmeleri neticesinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden etnik gruplardan biri olan Tatlar Yahudilerle, İranlıların karışması sonucunda oluşmuştur.

Dağıstan sırasıyla XV. yüzyılda Timur'un, XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, XVII. yüzyılda ise Safavilerin istilasına uğramıştır.

1722'den itibaren de Rusların, Dağıstan sınır boylarında gözükmeye başlaması ile Dağıstan halkları mücadelelerine devam ederler. Bu dönemde Dağıstan iki işgalci güce karşı destansı bir mücadele verir. Bir yandan İran'a diğer yandan Rusya'ya karşı mücadele verdiler. 1700'lü yılların sonunda Dağıstan'da İmamet ve İslam işgalci güçlere karşı savaşın bayraktarlığını yapacaktır. İmam Mansur'un Çeçen içlerinden başlayan mücadeleleri Hamza Bey ve Gazi Muhammet ile devam edecektir. İmamların sonuncusu Şamil ile başlayan savaş Rusya Çarlığını zor durumda bırakır. Çarlık ordusu bir avuç yurtsever karşısında onulmaz yaralar alır. Ancak 1859 yılına kadar 30 yıldan fazla süren savaş Dağıstanlıların gücünü tüketir. Dağıstanlılar her iki taraftan da yüzbinlerce insanı telef eden savaşı mecburen bırakmak zorunda kalırlar. Şamil tutuklanır ve sürgüne gider. Rusya artık Dağıstan'ın tek hakim gücüdür. Fakat bu hakimiyet yer yer sekteye uğrar, ayaklanmalar birbirini takip eder. Bu ayaklanmaların en önemlilerinden biri de 1877-1878 ayaklanmalarıdır.

Rusya'da devrim günlerinde Çarlık zor duruma düştüğünde kaybedilmiş olan bağımsızlığı yeniden kazanabilmek için Dağıstanlılar ayaklandılar. 11 Mayıs 1918'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. Cumhuriyetin sınırları Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar bütün Dağıstan topraklarını kapsıyordu. Cumhuriyetin bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye oldu. Ancak gerek Menşevik gerekse Bolşeviklerin saldırı ve tazyiklerine dayanamayan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti hükümeti yıkıldı, yöneticiler ülkeyi terk etmek zorunda kaldılar.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

13 Kasım 1920'de Dağıstan Özerk SSC kuruldu. 1991'de SSCB dağılıncaya Rusya Federasyonu'na bağlı bir cumhuriyet oldu.

Dağıstan Cumhuriyeti Mart 1992'de Federasyon Anlaşması'nı kabul etti. Mayıs 1993'te ise egemenliğini deklare etti. Aynı yılın Aralık ayında yeni Rus Anayasası'na karşı oylama yaptı ve kendi Anayasası'nı 26 Temmuz 1994'te benimsedi.

Dağıstan, Federal Devlet ve Çeçenistan arasındaki çatışmadan ciddi şekilde etkilenmekteydi. 21 Mart 1996 yılında Dağıstan Devlet Konseyi (Yüksek İdari Yapı) iki sene daha gücünün devam etmesi için oylama yaptı. Cumhuriyetçi anayasanın maddeleriyle karşı karşıya kalsa ve Avarlar gibi bir kaç etnik grubun protestosu söz konusu olsa da anayasal kuruluş bu kararı onayladı. Karşıt gruplar, "İdare"deki komünistleri güçlerini devam ettirmekle suçladılar. 1995'in başında meclis seçimlerinde İslamcı, ayrılıkçı ve komünist partiler, Çeçenistan'daki savaşa karşı olmaları nedeniyle oy topladılar.

D. Ekonomik Yapı

Dağıstan bir sanayi ülkesi değildir. Ülke halkının geçimi genellikle tarım, hayvancılık ve geleneksel el sanatlarıdır. Terek Deltası ve Hazar Denizi boyunca uza-

nan sahil şeridi boyunca tarım ve bağcılık yapılır. Ülke topraklarının % 15'i ekime elverişlidir. Tarım alanlarında buğday mısır, pirinç üretilir. Yüksek ve yaylalık yörelerde büyük ve küçük hayvan yetiştiriciliği yapılır. Ayrıca ülkede elma, armut, kayısı, üzüm gibi birçok meyve türü yetiştirilir. Bu yüzden konserve sanayi gelişmiştir. Sanayi dalları genellikle içki, halı, izocam, el aletleri, maden kesme aletleri, kimyasal gübre, deri, yün, elektrik kaynakları ve konserve gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Ayrıca geleneksel el sanatları (çömlek, kuyumculuk vs.) üretilebilmektedir. Dünyaca ünlü Dağıstan halıları ülkenin her yerinde üretilir. Lezgi, Tabasaran, Dargi halıları oldukça değerlidir. Bu halılar genellikle küçük boyutlu seccadelik şeklindedir. Oldukça ince dokunan düğüm ipleri yünden olur ve kısa kesilir. Çözümleri yün, atkılarıysa pamuktandır. Desenler çok parçalı ve geometrik olup, parlak ve renkli bir mozaikten oluşur. Demir işleme de gelişmiş bir sanat dalıdır. Petrol ve doğal gaz yönünden zengin topraklara sahip Dağıstan'da kömür cevheri yatakları bulunmaktadır. Öteki önemli sanayiler makina yapımı, inşaat malzemeleri yapımı, kereste işleme, cam, şarap ve gıda işleme alanlarıdır. Ülke ekonomisinde Hazar Denizi'nde balık ve havyar üretimi de önemli bir yer tutar.

Maden kaynakları ise petrol, doğal gaz, kükürt, linyit ve kok kömürü, apotit, fosfor, çeşitli renkli madenler ve maden sularıdır.

Turizmde ise dünyada değerlendirilemeyen bu denli potansiyele sahip bir ülkeye raslamak gerçekten zordur. Dağıstan'ın doğu sınırlarını kuşatan Hazar (Kasbi) Denizi sahilleri geniş kumsallara sahiptir. Hazar Denizi'nde her türlü deniz sporu yapılabilecek olmasına rağmen, olanaklar geçit vermemektedir. Adından da anlaşılacağı gibi ülke coğrafyası yüksek Kafkas sıra dağlarıyla kaplıdır. Yılın 12 ayı zirveleri karlarla kaplı dağlar dağcılığa elverişlidir. Kayak, atçılık gibi çeşitli kara turizmi olanakları gelişirse umut vadetmektedir. Dağıstan'da doğal yaşam olduğu gibi korunduğundan ve avcılık kontrollü olarak sürdürülegeldiğinden doğa severler ve avcılar için ilgi odağı olacaktır. Dağıstan'ın dağlarında kartal, dağ keçisi gibi bir çok hayvan dünyanın ilgisini çekecektir. Ayrıca ülkenin kuzeyinde Terek Nehri'nin denizle birleştiği yerde geniş deltalar ve bataklık alanlar doğal yaşamın tüm canlılığıyla sürdürüğü yerlerdir.

ÇEÇEN-İNGUŞ ÖZERK CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı

Kuzey Kafkasya'nın güneydoğu bölümünde, Kafkas sıradağlarının kuzey etekleriyle Terek düzlüğü (Nogay Stepı)'nin güney kesimini kapsamaktadır.

Kuzeyde Rusya Cumhuriyeti'nin Stavropol El (Kray)'i, kuzeydoğu ve doğuda Dağıstan, batıda Kuzey Osetya, güneyde ise Gürcistan bulunmaktadır.

Kuzey bölümünde kara iklimi hakimdir. Akarsuları batı-doğu doğrultusunda akan Terek Irmağı havzasına bağlıdır. Akarsulardan sulama işlerinde de faydalanılır. Düzluklerde ve dağlık bölgelerde göller vardır. En büyük gölü Kezenoyam'dır. Terek düzlüğünün güney kesimi ekime elverişlidir. Terek Vadisi'nde çayır bitkileri hakimdir. Çeçen düzlüğü de ekime elverişlidir.

Nüfusun en sık olduğu yer Çeçen düzlüğü (Grozni çevresi) ve Terek Vadisi'dir. Çoğunluğu Çeçen ve İnguşlar meydana getirir. Son yıllarda Rusların da sayısı artmıştır.

Yüzölçümü 19.300 km²'dir. Nüfus (1 Ocak 1991) 1.290.000'dir. Başkend Grozni'dir (401.000). Toplam nüfusun % 57.9'u Çeçen, % 12.9'u İnguş, % 23.1'i ise Rus ve diğer milletlerden oluşmaktadır.

B. Tarihçe

Arkeolojik kalıntıların ve toponominin tanıklığına göre Çeçen ve İnguşların Kuzey Kafkasya'nın yerli halklarından oldukları anlaşılmaktadır. 17. yüzyıla kadar tarihleri üzerinde pek az bilgi toplanabilmiştir.

13 ve 14. yüzyıllarda Moğollara ve Timur'a karşı vatanlarını korumak amacıyla karşı koyan başlıca ulus Çeçenler olmuştur. Rus saldırılarına karşı Kafkas halkları ile ittifak kurmaktan ve destek vermekten geri durmamışlardır. Ancak 1396 yılındaki Timur'a karşı savaşında bozguna uğrayan Çeçenlerin tarihleri yüzyıllarca inkıtaya uğramıştır. Tekrar toparlanmaya çalışırken kuzeyden Ruslar ve Kazaklar belirmiştir. Bu nedele 1708, 1722 ve 1732 yıllarında Kazak ve Nogaylarla beraber, bunlarla çarpışmışlardır. 1735 yılında Kırım Hanı'na karşı, 1758'de de yine Rus birliklerine karşı savaşmışlardır. 1785'ten itibaren ise sürekli Ruslarla savaşmak zorunda kalmışlardır. 1810'da İnguşlar Rus egemenliğine geçmişler, 1830'da Ruslara karşı Gazi Muhammet'in önderliğinde başlayan cihad önder-imamların sonuncusu olan Şeyh Şamil'in 1859'da teslim olmasına kadar sürmüştür. Çeçenler son olarak 1877'de Ruslara karşı ayaklanmışlardır.

11 Mayıs 1918 yılında kurulan Kuzey Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti'ne dahil olmuşlardır. 1920'de ise Kızıldordu bu oluşumu sona erdirir. 1934'te ise Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti oluşturulur.

II. Dünya Savaşı'nda bağımsızlık uğruna Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçeyle savaştan sonra topluca Sibirya'ya sürülen Çeçenler 1956 yılında anayurtlarına dönebilmişlerdir.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya'da yerleşerek eski SSCB içinde Rusya'nın oluşumu içinde yer almaktadır. Eski SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın oluşumunda tekrar yer aldılar.

26 Kasım 1990 günü Çeçen Halk Meclisi toplandı. Kurultay başkanlığına Hava Major General Dudayev seçildi. Çeçenler bu kurultayda egemenliğini ilan etti.

1991 yılı esnasında Çeçen Halkının Ulusal Kongresi tedricen sabık Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nde etkili bir güç sahibi oldu ve İnguş liderlerle bölgenin ikiye ayrılması konusunda fikir birliğine vardılar. Kesin sınırlar sonraki bir anlaşma ile karara bağlanacaktı. Fakat bölgenin en geniş bölümü uzun dönemde bir Çeçen Cumhuriyeti (Çeçenya) oluşturacaktı.

Rusya'dan bağımsızlık iddiasını taşıyan bu yeni siyasetin devlet başkanlığına dönük seçimleri 27 Kasım'da yapıldı. Bu seçimleri Dudayev kazandı. Dudayev'in başkanlığı altında Çeçen Cumhuriyeti, uluslararası alanda tanınmasa da, bağımsızlık iddiasını sürdürdü. 12 Aralık 1993 tarihinde yapılan Rusya Devlet Duması seçimlerinde yer almadı. 16 Aralık'ta Çeçenler yeni Rus Anayasası'nı reddettiler.

Haziran 1992'de Rusya Federasyonu Yüksek Sovyeti İnguşetya'nın müstakil varlığını biçimlendirerek İnguş Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu içinde oluşturulması hakkındaki kanunu kabul etmişti. Sınırlar tam olarak tanımlanmamıştı fakat İnguş batı topraklarına hakim oldu.

Bu yeni cumhuriyet, Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nin doğu bölgelerinin ve başkentinin bir kısmını istedi. Bu şehir Osetyalılar tarafından alındığı 1930'lara kadar ortak bir başşehirdi. Yaşayanların çoğunluğunun İnguş olduğu Prigonadri tartışmaların merkezini oluşturmaktaydı. Nisan 1991'de çıkan federal bir kanun, vatanlarından çıkarılan insanların tekrar topraklarını satın alma haklarını tesis etmekteydi. İki Cumhuriyet arasında (Kuzey Osetya-İnguşya) başlayan silahlı tehditler Ekim 1992'de başladı ve 1994'e kadar devam etti. 27 Şubat 1994'te Cumhuriyet'te Anayasa taslağının bir referandumu olan parlamento ve Başkanlık seçimleri eşzamanlı olarak yapıldı. İnguşya'da yaşayanların toplam % 97'si Anayasa taslağı lehinde oy kullandı.

Aralık 1994 başında Federal Rus askeri birlikleri Çeçenya'ya girdi. Ocak başında Başkanlık Sarayı'nı kontrole aldı. Çeçenlerin direnişi bütün cumhuriyette devam etti. 1996 Şubat'ına kadar tahminen 50.000 kişi çatışmalarda öldürüldü. 250.000 kişi evsiz kaldı. 500.000 kişi mülteci oldu.

İnguşetya nüfusu genelde Federal Başkan Boriltz Yeltsin rejimini destekledi. Fakat Çeçenistan'daki savaşa muhalefetini güçlü bir şekilde sürdürdü.

Günümüzde, Kuzey Kafkasya'nın olduğu kadar diğer Kafkas Cumhuriyetlerinin de en güçlüsü olarak kabul edilmektedir. Ülkenin dış politikası öncelikle ve özellikle Kuzey Kafkasya'nın yerli halklarının varoluşuna ve korunmasına yöneliktir. Bu yüzdendir ki Kuzey Kafkasya Dağlıları Konfederasyonu ve buna yönelik çabalar desteklenmektedir. Bunlarla ekonomik ve siyasi dostluk sürdürülürken devletin hükümet temsilcileri komşu ülkelerle de ilişkiyi geliştirme yollarını izlemektedir.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikleri

3 üniversite (16.000 öğrenci), 12 teknikum (12.600 öğrenci), 542 ortaokul (256.000 öğrenci) bulunmaktadır.

E. Ekonomik Durum

Sanayisi ve ziraatı orta düzeye gelişmiştir. Yeraltı kaynakları bakımından zengindir. Petrol ve yeraltı gazlarına hemen hemen her yerde rastlanmaktadır. Maden suyu kaynakları çoktur. Yapı gereçleri (kireçtaşı, alçı, kuvars kumu, kil) de boldur. İrmakları önemli hidroenerjiye sahiptir.

Elektrik enerjisi üretimi, petrokimya sanayisi, gıda sanayisi gelişmiştir. Maden ve makina sanayi bahsedilmeye değer.

Tarım alanında tahıl ekimi, bağcılık, bahçecilik ve hayvancılık başta gelir. Hububat (357.000 ton), şeker pancarı (152.00 ton), ayçiçeği (14.00 ton) yetişmekte ayrıca, hayvancılık alanında (320.000 büyükbaş, 793.000 küçükbaş, 125.000 domuz, 11.300 at) da yeterli bir yapıya sahiptir (1990 rakamlarıyla).

KABARDEY-BALKAR ÖZERK CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Kuzey Kafkasya'da, Kafkas Dağları'nın kuzey eteklerinde, Terek Irmağı havzasında yer alır. Kuzeyinde Rusya, doğusunda Kuzey Osetya, güneyinde Gürcistan, batısında ise Karaçay-Çerkes bulunur. Bir bölümünün ormanlarla kaplı olmasına rağmen kuzey bölümü geniş bozkırdır. Balkarlar daha çok, Karaçayların doğusunda Baksam, Çegem ve Çerek Nehirlerinin geçtiği vadilerde yoğunlaşmışlardır.

Cumhuriyetin yüzölçümü 12.500 km²'dir. Nüfusu 768.000 olup Kabardeyler 363.000 (% 48), Balkarlar 71.000 (% 9), Ruslar 363.000 (% 48), Ukraynalılar 12.000 (% 1.7) ve diğer halklar ise 65.000 (% 8.7) kadardır.

Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde çalışanların sayısı 267.000'dir. Yönetimde ise (Kabardeylerde ve Balkarlarda) toplamın % 69.8'idir.

B. Tarihçe

Rusya Cumhuriyeti'ndeki Çerkeslerin üç ayrı soydan oluştuğunu kabul etmek mümkündür. Bunlar; Adigeler, Çerkesler ve Kabardeylerdir.

Kafkasya'da yaşadıkları alanlarda içiçe olduklarını düşünürsek, bunların benzer tarihi süreci yaşadıklarını anlayabiliriz.

Kabardeylerin tarihini, diğer Kafkas milletlerinden ve özellikler Çerkeslerin tarihinden ayrı tutmak mümkün değildir.

Kabardeyler XIII-XV. yüzyıllarda Batı Kafkasya'dan gelmişler ve Kabardey adını almışlardır. Kabardeyler soy bakımından Adigelere bağlıdır. Esiden Kuban ırmağı boylarında, Doğu Karadeniz kıyılarında onlarla karşılıklı olarak yaşamışlardır. Kafkasya yerli halklarından Ruslarla ilk münasebette bulunan kesim Kabardeyler olmuştur. Bu kavmin esas halktan ayrılmış maceraperest unsurları Rusların hizmetine giriyordu. IV. Ivan da, 1567'de Terek Irmağı'nda Terek adıyla bir kale yaptırmıştır.

Kabardey ülkesinde Rus nüfusunun güçlenmesi Kırım Hanlığı'nı ve Osmanlı Devleti'ni kuşkulandırmıştır. 17. yüzyılın ilk yıllarında Rusya'ya karşı açılan İsveç-Lehistan savaşından yararlanarak ve yerlilerin çağrısına uyarak Kabardey ülkesi Osmanlı Devleti tarafından elde edilmiştir.

Kabardeyler, Türkleri sevinçle karşılamışlardır. Osmanlı-Rus savaşından (1735-1739) sonra, Kabardeyler Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan 1739 Belgrad anlaşmasıyla müstakil bir ülke sayılarak bağımsızlıkları tanınmış ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir engel olması sağlanmıştır.

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra ise Kaynarca Anlaşmasıyla Kabardey ülkesi Ruslara bırakılmıştır. Ruslar Kuban Irmağının kuzeyinde oturan Kabardey-

leri kılıçtan geçirirler. Bir kısmı Kuban'ın sol kıyısına kaçar. Ruslar buralarda şehirler kurmaya başlayınca (1783) Kabardeyleri Kuban ve Terek-Malka nehirlerinin arasına sıkıştırdılar. Fakat Kabardeylerin Ruslara karşı ayaklanmaları uzun süre devam etmiştir. Ayaklanmaların bastırılmasından sonra Kabardeylerin Türkiye'ye göçleri devam etmiştir. 1922 yılında ise Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti kuruldu.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

1991'de Türk Halkları Meclisi'ne katıldılar. 18 Aralık'ta ilk Balkar Halk Ulusal Konseyi kongresi, Balkaryanın bağımsızlığını ve Rusya Federasyonu içerisinde bir Balkarya Cumhuriyeti oluştuğunu ilan ettiler.

Kabarday-Balkar bağımsızlığı 31 Aralık 1991'de ilan edildi. 1995 zarfında Federal yetkililerle ikili bir anlaşma imzalandı. 21 Şubat 1996'da Başkan Valeri Kukov, Cumhuriyetin, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Abhazyaya yaptırım uygulaması şeklindeki kararına uymayacağını ilan etti. Kabarday-Balkar idari bir Başkanlığa ve bi-cameral bir yasama meclisine sahiptir. Yasama Meclisi, Cumhuriyetin Sovyeti olarak bilinen bir üst kurum ve Temsilciler Sovyeti denilen bir alt kurumdan oluşmaktadır. Eski yönetici sınıf yekilerin federal hükümet ve komünist parti arasında bölünmesine rağmen kontrolü elinde tutmaktadır.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikler

Kabardey-Balkarlar sünni müslümandırlar. Kabardey'lerin ana dili Kafkas dillerinin Abhaz-Adıge grubuna aittir. Balkarlar Ural-Altay dil ailesinin, Türk kolunun Kıpçak grubunun bir boyu olan Karaçaylara çok yakın bir dili konuşurlar. İki halk da hemen hemen istisnasız ve ilk dil olarak kendi ana dillerini kullanırlar. Çoğu resmi dil olan Rusça'yı çok iyi konuşur.

Bu ülkede 143 ortaokul (10 yıllık-126.000 öğrenci), 10 teknikum (87.000 öğrenci), 2 üniversite (11.500 öğrenci) bulunmaktadır. Kültür alanında 250 kütüphane, 3 müze, 231 kulüb'e sahiptir. Çok sayıda tiyatro ve sinema bulunmaktadır. Kabardey dilinde 2 dergi (39.000 tirajlı), 2 gazete (1.825.000 tirajlı), Balkar dilinde 1 gazete (1.575.000 tirajlı) basılmaktadır (1984).

E. Ekonomik Durum

Kabardey-Balkar ekonomisinin temelini sanayi sektörü oluşturmaktadır. GSMH'nin % 60'ından fazlasını sanayi sektörü oluşturur. Ağır sanayi, elektrik enerjisi üretimi ve metalurji önemlidir. Makine yapımı da gelişmiştir. Bu Cumhuriyette tarım gelişmiştir. Kabardey düzlüğünde buğday, mısır, darı ve ayçiçeği yetiştirilir. Dağların eteklerinde de sebze ve meyve ve üzüm yetiştirilmektedir. Ayrıca hayvancılık da yapılmaktadır. Dağ köylerinde zengin otlaklar vardır. Ülke dağ turizminde ilerlemektedir.

Sanayi ve tarım sektörlerinin üretimleri (1989) ise şöyledir. Elektrik enerjisi 200 milyon kW/s, kereste 27.1 bin m³, kablo 13.3 bin m³.

1. Sanayi Ve Tarım Sektörü Üretimi (1989 Yılı)

Ürünler	Ölçü (1.000)	Miktar
Elektrik Enerjisi	kW/s	220.000.0
Kereste	m ³	27.1
Kablo	m ³	13.3
Orman Ürünleri	m ³	42.0
Karton	ton	1.9
Beton-demir ürünleri	m ³	348.0
Kerpiç (biriket)	adet	112.000.0
Pamuklu kumaş	m ²	400.0
Yünlü kumaş	m ²	700.0
Trikotaj	adet	4.700.0
Ayakkabı	çift	1.532.0
Konserve	kutu	197.000.0
Şekerleme	ton	45.1
Et üretimi	ton	32.6
Tereyağı	ton	0.5
Bitkisel Yağ	ton	10.0
Hububat	ton	546.0
Ayçiçeği	ton	31.0
Patates	ton	137.0
Sebze	ton	103.0
Büyükbaş hayvan	adet	336.0
Domuz	adet	147.0
Küçükbaş hayvan	adet	441.0
At	adet	23.6

KARAÇAY-ÇERKES ÖZERK BÖLGESİ

A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı

Kuban Vadisi'nin orta ve yüksek kesiminde yer alır. Kuzeyinde Rusya (Stavrapol Vilayeti) doğusunda Kabardey-Balkar, güneydoğusunda Gürcistan, güneyinde Abhazya ve batısında ise Rusya ve Adige bulunmaktadır. Başkenti Çerkesk'tir (115.000).

Bu bölgenin toplam nüfusu 422.000'dir. Yüzölçümü ise 14.000 km²'dir. Karaçaylar 129.500 (% 42.4), Abazinler 27.500 (% 6.6) ve Nogaylar 13.000 (% 3.2)'dir.

B. Tarihçe

Bazı rivayetlere göre Karaçay Türkleri, aslen Kırmımlı olup 15. yüzyılda Kırmım'dan Kafkasya'ya gelip yerleşmişlerdir. Kafkasya'da yerleştikten sonra yıllarca Kabardeyler ile mücadele etmişler ve bu mücadeleler ancak Kafkasya'da İslam hakimiyeti ve bunlar arasında İslami kardeşlik duygularının yer etmesi ile son bulmuştur. Böylece en geç 15. yüzyıldan itibaren Kafkasya'nın asli unsurlarından biri haline gelen Karaçay Türklerinin bir kısmı daha güneydoğuda yerleşmiş ve yerleşim yerlerine nisbetle Balkarlar adı ile anılmaya başlamışlardır.

Karaçay ve Balkarları Hazar Denizi Türklerinin kalıntısı olarak kabul edenler de vardır. Aynı zamanda Hun-Türk İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra meydana gelen Kafkasya Bulgarlarının torunları olduğu da iddia edilmektedir.

Karaçayların tarihi gelişimi komşu Çerkes kabileleriyle beraber düşünülmelidir. 15. yüzyılda Kırmım'ın Osmanlılara geçmesiyle Çerkezistan Osmanlı yönetimi altına girdi. Bu devirde yapılan Osmanlı-Rus savaşlarında Karaçaylar, Osmanlı Devleti tarafında yer aldı. Rusya ile Osmanlılar arasındaki 1812 anlaşmasından sonra bölgede kalan Karaçaylar 1822'de isyan etti. Yapılan savaşlar, Karaçayların arazi, nüfus ve milli servetlerinin elden çıkmasına yol açtı. Köylerine Rus göçmenler yerleştirildi, kendileri Türkiye'ye göç etmeye zorlandılar. 1905 ihtilalinden yararlanarak hürriyetlerini elde etmek istediler, fakat başarı kazanamadılar. 1917 Rus ihtilalinden sonra da 1918'de Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti içinde milli hayatlarını kurmaya başladılar. Fakat önce Çar taraftarlarının, sonra da Bolşeviklerin saldırılarına uğradılar. Karaçaylar 1921'e kadar silahlı mücadelelerine devam ettiler. Bolşevik yönetimi sırasında Karaçaylar, Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'ne katıldılar. 1944'te İkinci Dünya Savaşı sonlarında Sibiry'a sürgüne giden Karaçaylar daha sonra 1950'lerde yurtlarına döndülerse de büyük nüfus kayıplarına uğramışlardır.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

Çerkesler de Karaçaylarla beraber Stavrapol Vilayetine (Kray) bağlı olarak idari açıdan şekillendirilmiş özerk bir bölgedir. 4 küçük bölge (Rayon)den ibarettir.

1992 Federasyon Anlaşması şartları gereği Cumhuriyet statüsüne yükseltilen bölgede etnik ayrımcılık, Kafkasya'daki diğer cumhuriyetlere nazaran minimumdur.

4 Şubat 1996'da Uluslararası Çerkes Halkları Birliği'nin idari komitesi ve konseyinin toplantısı Abhazya'ya yaptırımlar uygulama kararını protesto etmek için yapıldı. 6 Mart 1996'da Cumhuriyet'in Cumhuriyetçi Başkanlık konusundaki referandum sonuçlarına dayalı yeni bir anayasal sistem benimsendi. Önceki yıl Rusya Federasyonu ile sorumlulukları paylaşma konusunda anlaşma sağlanmıştı. Komünistler, bu muhafazakar bölgede hakim parti olarak kalmışlardır. (1995'in sonundaki Federal Parlamento seçimlerinde oyların % 40'ını kazanmışlardır). Karaçay-Çerkes halen siyasi bağımsızlık mücadeesi içindedir.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikler

Karaçay-Çerkes toplumu Sünni-Hanefi'dirler. Çerkesler Kafkas dil grubunun Abhaz-Adige kolundan, Kabardeylere yakın bir dil konuşurken, Karaçayların ana dili Balkarlar gibi Kıpçak grubundandır.

Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nde 181 ortaokul (69 bin öğrenci), 5100 öğrencili teknik okul, 1 Üniversite (4100 öğrenci) bulunmaktadır. Yılda, Karaçay dilinde 47 bin, Çerkes dilinde 6.000 kitap basılmaktadır.

Karaçay dilinde 2 dergi (139.000 tiraj), 1 gazete (889.000 tiraj) yayınlanmaktadır. Bu bölgede 200 kütüphane, 240 kulüp, müzeler, tiyatrolar vs. bulunmaktadır.

E. Ekonomik Durum

Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi bol miktarda iktisadi kaynaklara sahiptir. Kömür, bakır, mermer, çinko vs. çıkarılmaktadır. Sanayi esas itibarıyla Çerkesk şehrinde. Sanayinin % 65'i buradadır. Başlıca sanayi sahaları petro-kimyadır. Gıda maddeleri, makine yapımı, tekstil vs, sanayii de gelişmiştir.

Tarımda en çok bitki üretimi yapılmaktadır. Hububat, şeker pancarı, ayçiçeği, patates çok üretilmektedir. Hayvancılık da oldukça gelişmiştir. Özellikle at yetiştiriciliği çok önem taşımaktadır.

1.Sanayi Ve Tarım Sektörü Üretimi

Ürünler	Ölçü (1.000)	Miktar
Elektrik Enerjisi	kW/s	900.000
Kömür	ton	210
Orman Ürünleri	m ³	42
Kereste	m ³	88.1
Trikotaj	adet	1.400
Ayakkabı	çift	9.185
Çimento	ton	2.682
Beton-demir ürünleri	m ³	1.407
Kerpiç (biriket)	adet	116.000
Şeker	ton	45.1
Şekerleme	ton	4.2
Konserve	kutu	14.400
Et üretimi	ton	22.3
Yağ	ton	1.3
Bitkisel Yağ	ton	0.1
Hububat	ton	182
Şeker pancarı	ton	370
Ayçiçeği	ton	27
Patates	ton	179
Sebze	ton	47
Büyükbaş hayvan	adet	283
Küçükbaş hayvan	adet	28
Domuz	adet	28
At	adet	19.8

KARABAĞ ÖZERK BÖLGESİ

A- Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Karabağ, tarihteki Kür ve Aras ırmakları ile Gökçe-Göl arasındaki tarihi Ar-ran'ın dağlık bölgesi ile bu bölgeye bağlı ovalardan ibaret bir eyaletin ve 18. asırda bu eyalet dahilinde kurulan müstakil bir Türk Hanlığının adıdır.

Bugün ise Karabağ'ın dağlık bölgesinden ve Karabağ arazisinin dörtte birinden az olan 4400 km²'lik bir yüzölçümüne sahip bir özerk bölgeden söz etmek mümkündür.

Yukarı Karabağ da denen bu bölgenin nüfusu 188.000 kişi olup başkenti ise Hankenti'dir. Karabağ'da nüfusun dağılımı şöyledir.

Azeri	37.264
Ermeni	123.076
Rus	1.265
Toplam	162.181

B. Tarihçe

1805'te Karabağ Hanlığı, Rusya'ya tabi olmuştur. 1822'de ise Hanlık lağvedilip yerine Karabağ Eyaleti kurulmuştur. 1840 tarihinde Şuşa Kazasına çevrilmiş 1868'de Gence Valiliği ihdas edilmiş ve 1921'e kadar idari bölünmelere uğramıştır.

Rus hakimiyetine girdikten sonra, bu durumun sağlanması için diğer eyaletlerden buraya sistemli bir şekilde Ermeniler yerleştirilmiştir.

1917'de vukubulan Rus ihtilali üzerine Kafkasya'da milli istiklal hareketleri başladığı zaman, Ermeniler Karabağ üzerinde hak iddiasına kalkıştılar. Bu yüzden bozulan asayiş 1918'de Osmanlı orduları yeniden sağlamışlardır. Osmanlı kuvvetleri çekildikten sonra, Mondros mütarekesi gereğince, galip devletler namına Azerbaycan'ı işgal eden İngiliz kuvvetleri kumandanlığı ve nüfusun çoğunluğu itibarıyla Türk oluşunu dikkate alarak 1919'da Karabağ'ı, Azerbaycan arazisine dahil ilan ederler. 1920 Rus istilasından sonra ise buraya özerklik verildi.

Böylece Rus-Ermenistanı'nın kurulması sağlanırken tarihi Karabağ'ın büyük bir kısmını teşkil eden Zengezür Kazası da 1921'de buraya dahil edilmiş, 1923'de Karabağ'ın dağlık bölgesinde Cevanşir, Şuşa ve Cebrail kazalarında Ermenilere özerklik verilmiş, böylelikle Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi meydana getirilmiştir. Ermenilerin sistemli bir şekilde iskan edilmeleri, Karabağ'da Ermeni nüfusunun zaman içerisinde artmasına yol açmıştır. Bu arada, Stalin'in emri ile yüz binden fazla Azerbaycan Türkü başka yerlere iskana zorlanmıştır. 1904 yılında % 6 olan Ermeni nüfusu 20. yüzyılın ortalarında % 60-70'lere çıkarılmıştır.

Özellikle 1900'lerin sonu Kafkasyasında Ermenilerin Azerbaycan topraklarında saldıklarını yaygınlaştırdıkları yerler, Karabağ ve Nahçıvan bölgeleridir. Zira Kara-

bağ ve Nahçıvan, Doğu Transkafkasya ile Türkiye arasında stratejik bir koridor meydana getirmektedir. İşte bu sebeple, her iki bölgeye Çarlık Rusyası ve daha sonraki dönemlerde sistemli olarak Ermeni göç ve iskan teşvik edilmiştir. Günümüzde de gelişen olaylar aynı politikanın devam ettiğini göstermektedir.

C. Siyasi-İdari Yapıdaki Gelişmeler

5 Temmuz 1921'de Azerbaycan idaresi altındaki Dağlık Karabağ'a özerklik hakkı tanınmış ve 7 Temmuz 1923'te merkezi Azerbaycan'ın Şuşa şehri olmak üzere, Dağlık Karabağ'ın Özerk Bölge olması kararı kabul edilmiştir.

Çeşitli dönemlerde Ermenilerin bölgedeki talepleri gündeme gelmiş, ancak herhangi bir değişiklik olmamıştı.

Karabağ Özerk Bölgesi Meclisi, 20 Şubat 1988'de yörenin Ermenistan'a bağlanmasını isteyen bir karar aldı. Yüksek Sovyet Prezidyumu isteği reddetti. Erivan'da gösteriler, pasif direniş; Henkenti'nde grevler başladı. Azerbaycan'daki gösterilerde 32 kişi öldü (Mart 1988). Çatışmalar durmayınca bölgenin yönetimi doğrudan Moskova'ya bağlandı. 2 Eylül 1991'de Yukarı Karabağ meclisinin Ermeni üyeleri bağımsızlık ilan ettiler.

Azerbaycan Parlamentosu da özerklik statüsünü kaldırarak bölgeyi doğrudan yönetimine aldı. 10 Aralık'ta yapılan halk oylamasında Ermeni ahali bölgenin bağımsızlığını onaylayarak Ermenistan'la birleşme iradesini belirtti. 1992'de anlaşmazlık uluslararası nitelik kazandı. Azerbaycan ve Ermenistan AGİK'e kabul edildiler. AGİK Karabağ'a bir komisyon gönderdi. Rusya Şubat sonunda Karabağ'daki birliklerini geri çekti. Ermenistan Türkiye'nin barış planını geri çevirerek bütün Karabağ'ı işgal etti ve 4 km genişliğindeki Laçın koridoruyla Ermenistan'a bağlandı. Bunun üzerine Türkiye Ermenistan'a ekonomik ambargo uygulamaya başladı.

D. Ekonomik Yapı

Hayvancılık ve ormancılık işletmelerinin yanı sıra, pek gelişmemiş sanayi (deri işleme, mobilyacılık, doğal ve yapay iplik kullanan tekstil sanayileri, besin sanayileri) etkinliklerine de rastlanır.

NAHCIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Nahcivan Türkiye'nin doğu hududunda, Aras nehrinin kuzeyinde, kuzeyinde ve doğusunda Ermenistan, güneyinde İran olan özerk cumhuriyettir. Türkiye ile oniki km'lik sınırı bulunmaktadır.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 5.500 km², nüfusu 295.000, başkenti ise Nahcivan kentidir. Nüfusun dağılımı ise şöyledir. Azeri 229.968, Ermeni 3.406, Rus 3.807, toplam 240.459.

B. Tarihçe

Nahcivan şehri Halife Osman zamanında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Daha sonra çeşitli Arap hanedanlarının yönetiminde bulunmuş ve 1136-1225 yıllarında hüküm süren İldenizli Atabeyler döneminde de bu Atabeylere bağlanmıştır. Nahcivan, Atabeyler yönetimi sırasında oldukça önemli ve gözde bir merkez haline gelmişti.

Celeleddin Harzemşah'ın Azerbaycan'ı ele geçirdiği dönemde bu hükümdarın eline geçen Nahcivan, Moğol istilası sırasında tahrip edilmiştir. Nahcivan şehri, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1554'te İran üzerine yaptığı sefer sırasında bir kere daha tahrip olmuştur.

Nahcivan, III. Murad zamanında Osmanlıların eline geçmiş ise de 1603'te ise Tebriz'in Safeviler tarafından alınması üzerine terkedilmiştir. Nahcivan, Azerbaycan üzerindeki Osmanlı-İran savaşları sırasında devamlı zarara uğramasına rağmen varlığını korumaya devam etmiştir.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler göre 17. yüzyılda 50.000'den fazla nüfusa sahip önemli bir merkez halinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Azerbaycan Hanlıklarının bağımsızlıklarını kazandıkları dönemde Nahcivan Hanlığı'nın diğer hanlıkların aksine İran yönetiminden tam olarak kopmadığı ve Osmanlı Devleti ile yakın münasebetlerinin bulunduğu görülmektedir.

Nahcivan'daki hanlık, 1828 yılında İran tarafından Rusya'ya bırakılmıştır. 1917 ihtilalinden sonra Nahcivan Azerbaycan'a bağlı, özerk bir cumhuriyet haline getirilmiştir. Fakat Nahcivan ile bağlı bulunduğu Azerbaycan arasında toprak bağı bırakılmamış, ikisini birbirine bağlayacak olan Zengezur bölgesi Ermenistan'a verilmiştir.

Anadolu'da Milli Mücadele hareketi süratle teşkilatlanırken Ermenilerin Türklerle karşı Doğu Anadolu'da giriştikleri katliamlar da bilindiği gibi dayanılmaz bir hal almıştır. Sovyetlerin bu konudaki kesin tavrını öğrenmek için Moskova'ya gönderilen Türk heyeti ile Sovyet yetkilileri arasında, 24 Temmuz'da başlayan görüşmelerin ağırlık noktasını Ermeni meselesi teşkil etmiştir. Bu görüşmeler sırasında 10

Ağustos 1920'de Erivan yönetimi ile bir anlaşma imzalayan Sovyetler, Türkiye ile Azerbaycan arasında bulunan Nahçıvan'ı Ermeniler'e bırakmışlardır.

Moskova görüşmelerinin neticesiz kalması üzerine Sovyetlerin desteğini alan Ermeniler, 24 Eylül'de saldırıya geçmişler, bunun üzerine 28 Eylül'de Kazım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk Ordusu Doğu hareketine başlamıştır.

Bu hareketin sonunda 2 Aralık 1920'de Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan Gümrü Anlaşmasının 2. maddesi ile, Nahçıvan bölgesi geçici olarak Türkiye'nin himayesine bırakılmıştır. Türkiye ile Sovyet Rusya arasında daha sonra, 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Anlaşmasının 3. maddesi ile de taraflar, Nahçıvan bölgesinin himaye hakkını üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakmamak şartıyla, Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge teşkil edilmesi konularında anlaşmışlardır.

Söz konusu Anlaşmanın 3. maddesi şu hükmü taşımaktaydı:

"Bağıtlı taraflar, anlaşmanın 1 (c) ekinde belirlenen sınırlar içindeki Nahçıvan kesiminin, koruyuculuk hakkını bir üçüncü devlete hiç bir zaman bırakmamak şartıyla, Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge halinde oluşturulması konusunda anlaşmışlardır."

Nahçıvan bölgesinin Azerbaycan himayesinde özerk bir bölge olması için son derece kararlı davranan Türkiye, Moskova Anlaşmasında yer alan bu hususu, Kars Anlaşmasının 5. maddesine de koydurmuştur. 13 Ekim 1921'de Kars'ta imzalanan Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki Dostluk Anlaşmasının 5. maddesinde şu husus yer almaktaydı:

"Türkiye Hükümeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Hükümetleri, işbu anlaşmanın 111 sayılı ekinde belirtilen sınırlar içinde olmak üzere, Nahçıvan bölgesinin Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir ülke halinde oluşturulması konusunda anlaşmışlardır."

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

Cumhuriyetin özerk olmasının nedeni ülkenin ana topraklarından Ermenistan arazisiyle ayrılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bölgede Azeri nüfusun ağırlıklı olması da bu cumhuriyetin Azerbaycan'a bağlı olmasına katkıda bulunmuştur.

Yönetimde özerk olan cumhuriyetin kendi parlamentosu, hükümeti, bayrağı ve amblemi ile başkenti bulunmaktadır.

D. Ekonomik Durum

Ekonomisi tarıma dayalı olan cumhuriyette, Azerbaycan halı sanayisinin yün gereksinimini karşılamak için koyun besiciliği yapılır. Sanayi madencilik, ipeklilik, dokumacılık, pamuk ve gıda işlemeyle sınırlıdır.

ADIGE ÖZERK BÖLGESİ

A. Coğrafi Konum ve Demografik Yapı

Kafkasya'da İngur Irmağı ile Don nehrine kadar Karadeniz ile Azak Denizi kıyıları, buralardan doğuya doğru, Don, Kuma, Terek ırmağının uzantısı boyunca Kafkas sıradağlarının kuzeyinde bulunan alana Adıgey adı verilir. Adıgey halkına Adıge, veya yabancıların deyimiyle Çerkes denilmektedir.

Adıge Özerk Bölgesi ise, Kuban ırmağının sağ ve sol sahillerindeki ovalıktan güneyde Soçi şehrinin yakınlarına kadar sokulmaktadır. Yüzölçümü 7.600 km²'dir.

Nüfusu 135.000 (% 30)'i Adıge ve 215.000 (% 70)'i Rus olmak üzere 450.000 kadardır. Az sayıda veya iki halkın arasına karışmış bir halde Ukraynalı, Ermeni, Nogay ve Yahudi de yaşamaktadır.

B. Tarihçe

Tarih boyunca Kafkas ve Çerkes (Adıge, Kabardey vs.) halklarının daha çok içinde buldukları jeopolitikten ötürü, benzer kaderi paylaştıkları akla geldiğinde Adıge tarihiyle, diğer Çerkes soylarının tarihleri arasında ortaklıklar bulunması son derece tabiidir. Ancak, araştırmamız sırasında cumhuriyetlerin şimdiki siyasi-idari sınırları dikkate alındığından mümkün olduğu kadar farklı tarihi özellikler dikkate alınmaya çalışılmış, tekrarlardan kaçınılmıştır.

Çerkesler, tarih boyunca Grekler, İnkıtlar, Romalılar, Bizanslılar, Hunlar, Alalar, Avarlar, Hazarlar, Kıpçıklar, Altınordulular, Kırım Tatarları, Araplar, İranlılar, Gürcüler, Lazlar, Doğu Slavları ve 11. ve 12. yüzyıllarda Adıge masallarında Frenk şeklinde geçen Batı Avrupa halkları ile ilişkiye girmişlerdir. Bu ilişkilerin bazıları geçici olurken bazıları ise asırlarca sürerek bu halkın anılarında derin izler bırakmıştır.

İlk Yunan Adıge-Abhaz ilişkileri M.Ö. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzey kıyılarında kurulan ticaret kolonileri devrinde başlar. Araplar ise 8. yüzyılda Kafkasya'da ağırlıklarını hissettirmeye başlarlar. Bu tarihlerde Adıgeler Hazar Krallığı'nın bünyesinde bulunmaktadırlar. Abhazlar ise *Abbazya Krallığı* adı altında bağımsız ve güçlü bir devlettir. Orta Asya'dan gelen yeni göç dalgalarının neticesinde Hazar Devleti'nin yıkılması Bizans ve Avrupalılara yeni iş olanakları sağlar. Cenevizli ve Venedikli tüccarlar Kırım, Adıge ve Abhaz kıyılarıda bir çok ticaret kolonisi oluştururlar.

Cengiz İmparatorluğu döneminde bu sahanın transit önemi oldukça artmıştır.

1263 yılında Mısır Sultanı ile Bizans İmparatoru arasında yapılan anlaşmaya göre Karadeniz'de Mısır gemilerinin de dolaşmasına izin verilir. Mısırlılar bu hakkı daha çok esir ticareti için kullandılar. Bu esirlerin 14-16. yüzyılda Mısır'da kurduk-

ları Memluk yönetimi bu yönüyle oldukça ilginçtir. Ancak Memluk Devleti'ni kuranların, Moğol istilası sonucu ülkesini terk etmek zorunda kalan Kuzey Kafkasyalılar olduğu da iddia edilmektedir.

13. yüzyılın ilk yarısında Dağıstan'ı ele geçirip Adige ülkesine geçen Moğol orduları Adigelerin tüm direnmelerine karşın ilerlerler ve Azak denizi kıyısındaki Taman Yarımadası'ndaki Cengiz kolonilerini altüst ederler. Bu tarihten sonra Adigeler uzun süre Altınordu Devleti'nin yönetimi altında kalırlar. İlişkiler sonraları dostluk temelinde gelişmiş ve Altınordu Hanlarının çocuklarının terbiyesi ve yetiştirilmesi bizzat Adigeler tarafından yapılır olmuştur. Aynı şey daha sonraları Kırım Hanlarının çocukları için de söz konusu olacaktır.

Adige-Rus ilişkileri ise daha 10. yüzyılda başlamıştır. Bunun nedeni ise Taman Tarhanlığı üzerindeki karşılıklı hak iddialarıydı.

Çerkeslerle Rusların savaşı bu olaydan sonra da sürdü. Fakat Doğu Avrupa'yı istila eden Türk boyları Kiev Prenslarını daha kuzeye çekilmeye mecbur ederek, Rus ulusunun oluşmasına yardımcı oldular.

Zayıflayan Altınordu Devleti'nin bu zaafından yararlanarak Moskova çevresinde varlıklarını oturtan Ruslar, yeniden Adigelerle karşı karşıya geldiler.

Bizans İmparatorluğu'nun Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, Bizanslı prenseslerden biri ile evlenip Bizans İmparatorluğu'nun iki başlı kartalını devlet arması olarak benimseyen ve bu şekilde kendisini de Bizans İmparatorluğu'nun varisi olarak ilan eden III. Ivan'ın torunu müthiş Ivan IV. Kafkasya'yı istilaya hazırlanarak Hazar Denizi civarında bir kale yaptırır. Ancak IV. Ivan'dan sonraki Rus yönetimiyle (1594-1604) karşı karşıya gelen Adigeler, Rus ordusunu mağlup ederler. Bu olaydan sonra Adige-Rus ilişkileri tamamen savaş haline dönüşür.

Çerkes-Rus ilişkileri sürekli olarak kötüye giderken, Osmanlılar 1475 yılında Kefe'yi hemen sonra Azak kalesini ele geçirerek civardaki Venedik kalelerini ortadan kaldırır. Bu hareket sonucunda da Kırım Hanlığı da Osmanlı himayesine geçer. Bu şekilde Adigelere komşu olan Osmanlılar zor kullanmak yerine onları müslümanlaştırmak ve duygusal olarak Halifeye bağlamak istediler.

Bu arada Rus-Çerkes savaşları tüm hızıyla sürmektedir. Ruslar sürekli ilerleyerek stratejik mevkiileri ve kaleleri ele geçirmeye başlarlar. Kafkasya'da bir çevirme hareketine girişmişlerdir.

Önceleri Osmanlılar tarafından pek önem verilmeyen Çerkeslerin I. Abdülmeccid zamanında birdenbire değer kazandığını görüyoruz. Ruslar Taman, Kuban, Dağıstan ve Gürcistan'a yerleşmeye başlamışlardır. Osmanlılar Rus yayılcılığına karşı topraklarını koruyabilmek için bir Çerkes duvarı oluşturmaya karar verdiler.

Çünkü Çerkesler gerektiğinde hemen hazır hale gelebilecek 80.000 kişilik bir ordu çıkarabilirlerdi. Osmanlı yöneticileri dindarlığı ve iyi ahlakı ile tanınmış, aslen Kafkas kökenli Ferruh Ali Paşa, Soğucak Kalesinden başka Gelincik Limanı'nı ve Anapa'yı onararak yavaş yavaş Çerkeslere yakınlaşmış ve onlarla sıcak ilişkiler kurmuştur. Ancak Ferruh Ali Paşa çalışmalarını tamamlayamadan İstanbul'a geri çağırılmıştır. Bundan sonra da Çerkezistan'ın İstanbul'a bağlanması işinin suya düştüğünü görüyoruz.

Rusların uzun bir sürede başardığı çevirme hareketi ve kaleler Çerkeslerin 1840 yılındaki şiddetli saldırılarına bir yıl bile dayanamadı. Aynı yıl içerisinde birer birer Çerkeslerin eline geçti. Osmanlı Devleti'nin özellikle Balkanlardaki yenilgileri sonucunda, 1829 Edirne Anlaşmasıyla Kafkasya'nın bir anlamda Rus toprağı olduğunu kabullenmesi Çerkesleri hiç memnun etmemiştir. Aslında Çerkesler kendilerini Osmanlı tebaası da saymıyorlardı. Çünkü Kuzey Kafkasyalılarla Osmanlıların ilişkileri ortak düşmana karşı ortak tavır şeklinde gelişmişti. Edirne Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti bu değerli müttefikini feda etmek zorunda kalmıştır. Çerkesler bir muhtıra ile hem Babıali'yi hem de İngiltere'yi uyardılar. Hemen ardından İngiltere ciddi tedbirler almaya karar verdi.

İngiltere'nin İstanbul Konsolosu, Kafkasya'da cereyan eden olayları dikkatle izliyor ve Londra'yı Çerkes ulusal savaşına destek vermeleri konusunda sık sık uyarıyordu. Ona göre Çerkeslerin desteklenmesi İngiltere'nin çıkarınaydı.

Edirne Anlaşması'nın Çerkezistan'la ilgili maddesini tanımayan İngiltere, 1837 yılında Başbakan Lord Palmerston'un bir notası ile Çerkezistan'ın bağımsızlığını resmen tanıdı.

Çerkes Ulusal sorunu bu şekilde yepyeni bir boyut kazanıyordu. Şeyh Şamil'in Çerkezistan'a gönderdiği naibi Muhammed Emin de 1859 yılında Ruslara teslim olmak zorunda kalmıştı. Onun yerine ulusal meclis kurma girişimi de başarısız kalınca Çerkesler direnişlerine dağınık bir şekilde devam ettiler. 1864 yılında Çerkes-Rus savaşları sona ermiş oldu.

1864 yılında savaş kesin olarak kaybedilince Ruslar Karadeniz sahillerinde Çerkes yerleşimleri tamamen ortadan kaldırdılar. Bu bölgede oturan Adige, Ubıh ve Abaza halklarının tamamını yerlerinden ettiler. Ubıh ve Abazaların tamamı, Adigeler'in % 80'i Osmanlı topraklarına sürüldü.

1864 sürgünü hakkında birçok tahmini rakam verilmesine karşı en çok kullanılan değerler 1.000.000-1.500.000 kişidir.

Göçten sonra Adigelerin Kabardey kolu Terek Eyaleti ile Sivastopol Vilayetine (bugünkü Stavropol İli) Batı Adigelerini ise Karadeniz Vilayetine (bugünkü Krasnodor İli) bağladılar.

Bilindiği gibi göç ya da sürgün şeklinde adlandırılan ve Çerkeslerin, özellikle de Kuzey-Batı Kafkasya'da oturan Şapsığ, Abzah, Ubih, Abhaz halklarının, 3-4 bin yıllık tarihinin belki de en dramatik olayının sonuçları bu halkların geleceğini çok fazla etkiledi. Kuzeybatı Kafkasya Adıgeleri nüfuslarının % 80'ini bu göçte kaybettiler.

Göçten önce Adıge kabileleri arasında en fazla nüfusa sahip olan Şapsığlar Kafkasya'da yok denecek kadar azaldı.

Adıge göçmenleri Balkanlardan, Arap çöllerine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir yanına dağıldılar.

Yeni yerleşim yerleri Osmanlı Devleti'nin politik çıkarları doğrultusunda belirlenmişti. Örneğin Çerkesler Sinop-Reyhanlı arasında düz bir çizgi halinde yerleştirildi. Suriye, Ürdün gibi 19. asrın sonlarına kadar Osmanlı yönetiminde yaşayan ülkelerde ise yine Türkler ile Arapların arasına yerleştirildiler.

Bundan başka İstanbul yönetimi olası bir Anadolu isyanının İstanbul'a ulaşmasını engellemek için Adıge ve Abhazlardan yoğun bir nüfusu Marmara Bölgesine yerleştirdi.

Balkanlarda ise durum aynı, ama hedef farklıydı. Çerkeslerin bu defa Müslümanlarla Hıristiyan tebaanın arasına yerleştirildiklerini görüyoruz. Ancak sonunda Berlin Anlaşmasıyla Balkanlardan çıkarılmışlardır.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

1918 yılında kurulan Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin üyesi olan Adıgeler bu Cumhuriyetin çok kısa ömürlü olması yüzünden tekrar başıboş kaldılar.

27 Temmuz 1922'de ise Kuzey Kafkasya'da kurulan özerk oluşumlardan biri olarak Adıge-Çerkes Özerk Bölgesi adıyla Sovyetler Birliği'nin içinde yer alırlar. 1928'de Adıge Özerk Bölgesi adını alır. Üst kademe yönetim merkezi Rusya Cumhuriyeti'nin Krasnodar Vilayetidir. Başkenti Maykop'tur. Bu vilayetin sınırları içinde, özerk bölge statüsünde varlığını sürdürmekteydi. Ancak, M. Gorbaçov'un başkanlığı altındaki Glastnost Politikasının doğuşuyla beraber, Adıge-Han Hareketi oluşmuştur. Ulusal bir Yasama Konseyi oluşumunu talep eden bu grup, özerk bölgede milliyetçilik ve bağımsızlık hareketini başlattı. 28.06.1991'de Adıge resmen "egemenliğini" ilan etti. 1992 Mart'ında Federasyon Anlaşmasının imzalanmasıyla bir Cumhuriyet olarak tanındı. 10 Mart 1995'te Anayasa kabul edildi. Reformislerin ve Federal Hükümetin şüpheleri çok yaygınsa da komünistler en popüler parti olarak kaldı. Bu parti Rus Devlet Duma'sı seçimlerinde Cumhuriyet sınırları dahilinde verilen oyların % 41'ini almıştı.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikleri

105 ilkokul, 84 ortaokul, 45 lise, 4.500 öğrencili 1 Pedogoji (Eğitim) Enstitüsü, 45 doçent, 119 kadro, 1 Bilimsel Araştırma Enstitüsü, 1 Konservatuvar, Çocuklar için 1100 öğrencili 6 müzik okulu bulunmaktadır.

Yılda çeşitli dallarda 200 kitap, günlük Sots Adıgey Gazetesi, birkaç özel gazete, ABAE bilimsel dergisi, ADPA bilimsel dergi yayınlanmaktadır.

Radyo İstasyonu: Maykop'tadır.

Ve son yıllardaki yayın olayları: 1. Adıgey Halkının Tarihi, 2. Adıgece Sözlük, 3. Rusça-Adıgece Sözlük ve 4. Hadağatle-Asker araştırma ekibinin 7 cillik dev yapıtı Nartlar'ın tamamlanması olmuştur..

Kültür Sanat Kuruluşları: Halkozanları Merkezi, Yazarlar Örgütü'dür.

Eski Tarihi Eserler Müzesi ile 400 kütüphane (toplam 2 milyon kitap kapasiteli) vardır.

Sanat Eğlence Kuruluşları: Adıge Devlet Dramatik Tiyatrosu, Rus Devlet Dramatik Tiyatrosu, 169 Sinema Salonu. 40 Film-Tiyatro Salonu. 300 tane de Film ve Sahne Yapıtları gösterilebilen yer vardır.

Okuma yazma oranı % 100'dür. Her Adıge kendi diline, edebiyatına ve durumuna göre ya yazarak ya okuyarak ya da konuşarak eğitime katkıda bulunur.

E. Ekonomik Durum

Cumhuriyet'in temel iktisadi faaliyeti tarımdır. Tarımsal üretim başlıca buğday, ayçiçeği, şeker pancarı ve tütünden oluşur. Diğer ekonomik faaliyetler arasında arıcılık, hayvancılık önemli bir yer tutmaktadır.

Sanayiinde ise, tekstil üretimi ile tarımsal ürün ve kereste ürünlerinin işlenmesi yer alır. Bunların yanında mekanik mühendislik gibi ağır sanayiler ile doğalgaz üretimi bulunmaktadır.

KUZEY OSETYA ÖZERK BÖLGESİ VE GÜNEY OSETYA ÖZERK BÖLGESİ

A. Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Asetinler, günümüzde Kafkas sıradağlarının güneyinde ve kuzeyinde iki ayrı özerk yönetim şeklinde yaşarlar. Kuzey Osetya'nın kuzeyinde Stavrapol ili, doğusunda Çeçen-İnguş, batısında Kabardey-Balkar, güneyinde ise Gürcistan ve Gürcistan sınırlarına dahil olarak Güney Osetya bulunmaktadır.

Kuzey Osetya'nın toprakları Terek, Uruh, Ardon, Kabkevka ırmakları ile beslenir. Kuzey Osetya'nın yüzölçümü 8.000 km², nüfusu 637.000 kişidir. Bu nüfusun % 66'sı Oset (Asetin)dir. Başkenti Orconikedze şehridir.

Güney Osetyalılar ise Kafkas dağlarının güneyinde Gori, Kutais bölgelerinde yaşarlar. Yüzölçümü 3900 km², nüfusu 125.000 olup, bunun % 60 Oset, % 29'u Gürcü'dür. Başkent Sinvali şehridir.

B. Tarihçe

Tarihte Alan halkının günümüzdeki son bakiyeleri olduğu varsayılan bir Kuzey Kafkasya halkıdır. Bir çok tarihçi Asetinlerle Alanların aynılığını savunmaktadır. Asetinler kendilerine İron (bir bölümü Gron) derler. Dillerininin, İran'ın eski dillerinden Polovice'ye çok yakın olduğu söylenir.

Asetinler'in ataları olan Alan halkı M.Ö. 1. yüzyılda Kafkasya'ya gelmişler. Alanlar, Hunların baskısıyla M.S. 370-385 yıllarında batıya doğru göçmüşler. Bu göçler sırasında Alan halkının Kuzey Kafkasya'da kalmayı becerebilen bir kolu günümüz Asetinlerini oluşturmuştur.

Daha sonraları Moğol istilaları da bunlar üzerinde ağır sonuçlar bırakmıştır. 19. yüzyıla kadar Kafkas dağlarının ücra köşelerinde, bir taraftan Kabardeyler, diğer taraftan Gürcüler tarafından izole edilerek uzun süre yaşadılar.

Zamanla güçlenen Çarlık Rusyası'nın sıcak denizlere inebilme emelleri tüm Kafkasyalıların olduğu gibi Asetinlerin de huzurunu kaçırmaya başladı. Olaylar, 19. yüzyılda Çarlık Rusya'sının bu yöreyi işgal etmesiyle başladı. Özellikle Güney Osetya, Güney ve Kuzey Kafkasya'yı birleştiren önemli geçitleri bulunduruyordu.

Gürcistan'ın 1801 yılında Rusya'ya ilhakından sonra Asetinlerin Rusya'ya karşı devam eden mücadeleleri küçük aralıklarla 50 yıl daha sürmüş ve 1850'lerde sona ermiştir.

Güney Osetya ise Gürcü idaresine bırakılmış ve zorla Hristiyanlaştırılmışlardır.

Çerkesler de yenilince 1864 yılında itibaren Kafkas sürgünleri başladı. Asetinler, bu göçlerde fazla baskı görmeden kendi istekleriyle yurtlarını terk ettiler.

1917 devriminden sonra Gürcistan'da iktidarı elinde bulunduran Menşevik Gürcü yönetimi zamanında Güney Osetya tıpkı Abhazya gibi zorla Gürcistan'a ilhak edilmeye çalışıldı.

1918 yılında bağımsız bir cumhuriyet kurdularsa da uzun ömürlü olmadı.

Sovyet iktidarı Osetya'yı ikiye ayırarak bir bölümünü Güney Osetya Özerk Bölgesi adıyla 20 Nisan 1922'de Gürcistan'a diğer bölümünü, Kuzey Osetya Özerk Bölgesi adıyla 7 Temmuz 1925'te Rusya Federasyonu'na bağladı. Daha sonra Kuzey Osetya Özerk Bölgesi 5 Aralık 1936 yılında ise Özerk Cumhuriyet statüsüne yükseltildi.

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra ise, 1944 yılında ülkelerinden sürülen Çeçen ve İnguşlardan boşalan köylere, Asetinler zorla yerleştirildiler. 1957 yılında affa uğrayıp, tekrar yurtlarına dönen İnguşların köyleri geri verilmiş, sadece bir kaç köyde İnguş ve Asetinler aşağı yukarı eşit sayıda nüfusla yaşamaya başlamışlardı.

Güney Osetya 12 Aralık 1990 yılında Cumhuriyet ilan etti. Gürcistan bu kararı tanımadı ve Gürcü grupları yöreye saldırdı. Yüzlerce insan öldürüldü, yaralandı. Binlercesi Kuzey Osetya'ya göç etmek zorunda bırakıldı.

1992'de Oset-İnguş çatışmasının başlamasıyla bölgedeki ve tüm Osetya'daki İnguşlar boşaltıldı.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

Güney Osetya, Kuzey ile birleşmek isteyerek Kasım 1990'da bağımsızlık ilan eder. 1991'den itibaren Güney Osetya ile birleşmenin şekli konusunda önemli tartışmalar yaşandı. Ancak bu nedenle Gürcistan'la çatışmalar çıktı. Mart 1991'de ateşkes sağlandı. Gürcistan aynı yıl Eylül ayında bölgenin özerkliğini kaldırınca çatışmalar yeniden başladı. Ocak 1992'de Osetler tekrar bağımsızlık ilan ettiler, çatışmalar sürdü. Bu çatışmalar Gürcistan ve Güney Osetya silahlı güçleri arasında, binlerce Güney Osetyalının (150.000-200.000) Kuzey Osetya'ya göçmesine yol açtı. Temmuz 1992'de Rusya müdahale ederek bir tabur askerle sükuneti sağladı.

Aynı dönemde Cumhuriyet yönetimi, İnguşlar tarafından 1944'te sürüldükleri bir bölge hakkındaki talepleri tanımayı reddetti. Bu yüzden Ekim 1992'de şiddet olaylarına ve etkilenen bölgelerde güvensizliği yol açtı.

1994'te silahlı çatışmaların sone ermesine ve barışın sağlanmasına rağmen bölgede güvenlik sağlanamadı. Bu gerçeği başkentte 30 Ocak 1996'da bir terörist tarafından bir sunni caminin bombalanması göstermektedir. Mart ayında Cumhuriyet, Federal Hükümet tarafından İnguşların eski yerlerine geri dönmelerini engellemesi konusunda uyarıldı.

7 Aralık 1994'te kabul edilen Anayasa gereği Cumhuriyet, eski ismi olan "Alania"ya geri döndü. Bölgede Komünist Parti hakimdir. 89 Federal birim içerisinde sadece bir partinin, 1996 Aralık genel seçimlerinde oyların yeniden çoğunu (% 52) kazandığı tek bölgedir.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikler

Kafkas toplumları içinde dil ve edebiyatını en iyi şekilde geliştirerek işleyen Asetinler bu konuda önemli adımlar atmış olmalarına rağmen, günümüzde, Osetya'da bilhassa yeni nesil içerisinde Oset dilini konuşamayan bir çok insana rastlamak mümkündür.

Yakın zamana kadar Oset dilinin okullarda seçmeli dil olarak kullanılması bilhassa şehirlerde böyle bir sonucu doğurdu. Son birkaç yıldır büyük zararları farkedilen bu sistem değiştirilmiş, ilk öğretimde Asetin dili-edebiyatı ders olarak mecburi hale getirilmiştir.

Oset Dili, İskitler ile Antikçağ'daki Sarmatlar'ın kullandığı dille uzak akrabadır. Eski İran dilinin kimi özelliklerini (fiil örnekleri, 8 durumlu ad çekimi) korur. Ses yapısı, Kafkasya'daki Hint-Avrupa olmayan dillerden etkilenmiştir; bugünkü sözlükte Rusça'dan çok aktarma vardır. XIX. yüzyıl sonunda edebiyat dili olarak kullanılan Aset Dili, Kril abecesiyle yazılır.

E. Ekonomik Durum

Kuzey Osetya'da tarım; sebze ve tahıl üretimi, hayvan besiciliğinden oluşur. Sanayileri; hafif sanayiler, kimyasal maddeler, cam üretimi ve gıda endüstrisidir.

Alçak yamaçlarda ve Mozdok yakınlarında, sulamayla buğday, mısır, patates, kenevir ve meyve yetiştirilir. Daha yükseklerde ise koyun ve sığır besiciliği yapılır. Vladikavkaz'da yoğunlaşmış olan sanayi inşaat malzemeleri üretimi, metalurji ve gıda işlemeye dayanır; ayrıca kurşun, çinko ve bor madenciliği yapılıdır. Büyük Kafkaslar'ın her iki yanındaki ormanlardan, başta kayın olmak üzere bol miktarda kereste elde edilir. Terek üzerinde, hidroelektrik santralleri inşa edilmiştir.

ACARA ÖZERK CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Acara toprakları Rize dağlarının, Çoruh Irmağı aşağı çığınının doğusundaki uzantısı üzerinde yer alır. Kuzeyinde ve doğusunda Gürcistan, güneyinde Türkiye batısında ise Karadeniz bulunmaktadır.

Nüfusu 393.000, yüzölçümü 3.000 km²'dir. Başkenti Batum, nüfusu 136.000'dir. Acaralılar (% 40)'dan başka Türk, Gürcü (% 29), Rus, Ermeni ve Rumlar da bulunmaktadır

B. Tarihçe

Acara Özerk Cumhuriyeti'nin 1921 yani kuruluş öncesi tarihini başkenti olan Batum ve çevresinin tarihiyle ele almak mümkün olabilir. Çünkü Acara Özerk Cumhuriyeti'nin varlığı ve kuruluş nedeni bölgedeki ülkelerin, Batum ve çevresinin statüsüyle ilgili kararlarıdır.

Eskiçağda adı Bathys idi. Önce Pers İmparatorluğu'na bağlıydı. Sonra Pontos Kralı Mithradates'in egemenliğine girdi. Pompeus zaferleri sonunda Romalıların eline geçti (M.Ö.) Hdrianus devrinde Roma için askeri bir uğrak yeri olarak kullanıldı. M.S. VI. yüzyılda Bizanslılar tarafından işgal edildi ve bütün Lazika bölgesiyle birlikte, Bizans'a tabi olan Vasal kralları tarafından idare edildi. Ortaçağ'da Vati adını taşıyan Batum, İstanbul ile ticari ilişkiler kurdu. XII. yüzyılda Gürcü Kraliçesi *Tamara* devrinde en parlak zamanlarını yaşadı. 1221'den itibaren sırasıyla Moğollar ve Gürcüler tarafından yağmaya uğradı.

1483'te bağımsız Lazika'ya katıldı. 1564'te Kanuni Süleyman devrinde Osmanlıların eline geçti ve 1878'e kadar Türk toprakları içinde kaldı. 1878 Ayestefanos Anlaşmasıyla harp tazminatının bir kısmı olarak Rus çarlığına verildi. Berlin Kongresi'nin imzalanmasından sonra Batum 25 Ağustos 1878'de işgal edildi. Rusların burada kurdukları serbest liman 1886'ya kadar devam etti. Daha önceleri, 1850 sıralarında Ruslar burada Rus Deniz Seferi ve Ticaret Şirketi (Russkoye Obşchestvo Parahodstva i Torgouli) adlı bir acentelik açmışlardı. Böylece Batum Kırım-Anadolu-Kafkasya hattının son iskelesi oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk'da Osmanlı Devleti'yle Rus-Bolşevik hükümetinin imzaladığı anlaşmaya göre Batum Türklere geri verildi ve o günlerde aynı adla kurulan bağımsız bir sancağın merkezi oldu. Rus Çarlığı yıkılınca kurulan Gürcistan da Batum'un Türklere ait olduğunu tasdik etti. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinden sonra Osmanlı Devleti Batum'dan çekildi ve şehri İngilizler işgal etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin protestosundan ve askeri harekate geçmesinden sonra Batum, Ardahan ve Artvin ile birlikte Türkler tarafından geri alındı (16 Mart 1921). Fakat Moskova'da imzalanan Türkiye-Rusya Anlaşması gereği olarak, Türk

kuvvetleri şehri boşalttı ve Batum, Gürcistan Sovyet Cumhuriyetine bırakıldı. Fakat yine aynı anlaşmaya uyarak Ruslar burada Özerk Acaristan'ı kurdular ve Batum'u da bölgenin idare merkezi yaptılar.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

1921 yılında Sovyetler Birliği'nde, Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlı olarak kurulan Özerk Cumhuriyettir. Batum bölgenin başkenti ve idari merkezidir. Şimdiki Başbakan Arslan Abasidze'dir.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikler

Acarlar menşe bakımından Gürcülere benzerler, konuştukları dil de Gürcü diline komşudur. Bununla beraber eski devirlerden beri denizden gelen çeşitli kavimlerin etkisi altında kalmışlardır. 16. yüzyılda müslümanlığı kabul etmişlerdir. Acaralılardan başka Türk, Gürcü, Rus, Ermeni ve Rumlar bulunmaktadır.

E. Ekonomik Durum

Acara her mevsimi bol yağışlı, yazları sıcak, kışları ılık bir iklimi bulunan, güri ormanlarla kaplı dağlara sahiptir. Bu dağların eteklerinde çay bahçeleri, meyva, mısır, fasulye ve tütün tarlaları bulunur. Halk geçimini büyük ölçüde tarım (meyve, çay), hayvancılık (sığır), ve ormancılıkla sağlar. Ülkede, özellikle Batum'da demir, kereste, çimento, seramik, tütün fabrikaları vardır. Ayrıca Batum, Bakü'ye, böylece Hazar Denizi'ne demiryolu, karayolu ve petrol boruları ile bağlıdır. Ekonomik önemi vardır. Bölgenin önemli bir limanıdır. Petrol rafinerisi olduğundan petrol ihraç yeridir.

ABHAZYA ÖZERK CUMHURİYETİ

A. Coğrafi Konum Ve Demografik Yapı

Abhazya Özerk Cumhuriyeti, Kafkas Dağlarının ana silsilesinden sahile uzanan, güneyden Karadeniz, batıdan Psov ve doğudan İngur nehirleri ve Gürcistan ile sınırlanmış bir ülkedir.

Başkenti Sohum, yüzölçümü 8.600 km²'dir. Nüfusu (1991), Abaza 93.000, Gürcü 60.000, Migrel-Laz 155.000, Rus 76.000, Ermeni 77.000, Svan 25.000, Ukraynalı 15.000, Rum 14.000, Türk 10.000, Estonyalı 1.800 ve diğer uluslar ise 18.000 kadar olup, toplam 535.000 kişidir.

B. Tarihçe

M.Ö. 13-12. yüzyıllarda kurulmuş olan Kalkhide Krallığı'nın maden ve metalurji merkezi olan Abhazya ve Abhaz halkı bu krallık, M.S. 2. yüzyılda Romalılar tarafından yıkılınca, Krallığın bünyesinde bulunan Laz ve Migreli halkları gibi Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi.

M.S. 4. yüzyılda ise Roma İmparatorluğu'nun yerini alan Bizans'ın egemenliği altına girdi. 6. yüzyılın ortalarında Abhaz kökenli halklar Bizans İmparatorluğu'na karşı ayrı bağımsızlık savaşı verdiler.

M.S. 7. yüzyılda Arap orduları Güney Kafkasya'ya ulaşırlar. Gürcistan, Ermenistan ve Lazika'yı işgal ederler. Ancak 737 yılında Abhaz ordusu ilerlemelerini durdurur. Bu zafer Abhaz Krallığı'nın temel taşı oluşturur. Arap-Abhaz savaşları bu tarihten sonra da sürer. Abhaz Krallığı, Lazika ile Batı ve Güney Gürcistan topraklarını ele geçirip Ermenistan'a komşu olur.

904 yılında Ermenistan Krallığı yıkılınca tüm Gürcistan Abhazların eline geçer.

Selçuklu Devleti 1049 yılından itibaren bu ülkeye akınlar düzenlemeye başlar ve 1088'de Tiflis'i Abhazlardan alır. 1122 yılında ise Tiflis geri alınır.

1213 yılına kadar Abhaz Devleti'nin sınırları doğudan Hazar Denizi'ne, güneyde Aras Nehri'ne hatta bazen çok daha genişlemiş bulunuyordu. Güneydoğudaki sınır bugünkü Azerbaycan topraklarında yer alan Arran'ın bir kısmını içine alıyordu.

1232 yılında Moğollar Güney Kafkasya'nın büyük bir bölümünü istila ederler. Bir süre sonra 1344'e kadar Abhaz Devleti, İlhanlı Devleti sınırları içinde sıradan bir vilayet haline gelir.

1801 yılında Gürcistan Kralı Rus egemenliğini tanıyınca Abhazlar da zorunlu olarak Ruslarla ilişkiye girerler. Ruslar Kuzey Kafkasya'yı 1864 yılında kesin olarak ele geçince, Abhazların bir kısmı, birlikte savaştıkları Kuzey Kafkasyalı kardeş halklar olan Ubıh ve Adıge halkları ile birlikte Osmanlı topraklarına zorunlu göçe tabi tutuldular. 1866 toprak reformunun doğurduğu huzursuzluklar ile 1877-78 Osmanlı-Rus savaşları sırasındaki bağımsızlık girişimi sonucunda, Osmanlılardan gerekli yardımı göremeyince de dört ay süren bir direnişten sonra nüfusun yarısından fazlası Osmanlı topraklarına göçer.

1917 Ekim devrimi ile Rus Çarlığı'nın tarihe malolmasından hemen sonra Abhazya yönetimi Kafkasya'daki Menşeviklerin eline geçer. Abhazya Mart 1921'e kadar Menşeviklerin elinde kalır. 4 Mart'ta Abhazya'da Sovyet yönetimi kurulur. 28 Mart 1921'de Ba-

tum'da Gürcistan ve Abhazya temsilcilerinin katıldığı Bolşevik Partisi Merkez Komitesi Kafkasya Temsilcileri Konferansında Abhazya Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ilan edilir. 1932 yılında statüsü Stalin tarafından değiştirilerek Gürcistan'a bağlı bir özerk cumhuriyete dönüştürüldü.

C. Siyasi Ve İdari Yapıdaki Gelişmeler

1977 yılında düzenlenen Sovyetler Birliği Anayasası'na uygun olarak 1978 yılında Abhazya ve Gürcistan anayasaları yenilenir. Birbirlerine entegre olan bu anayasalarla Abhazya-Gürcistan-SSCB ilişkileri yeniden belirlendi.

Ancak Gorbaçov'la gelen yeni bir dönemde Gürcistan'ın Abhazya'yı ilhak çabaları yoğunluk kazanır. Bunun üzerine Abhazya'da yaşayanlar, Abhazların tarihsel başkenti Likhni'de düzenledikleri dev mitingde 30 binden fazla kişinin imzaladığı ortak deklarasyonda Abhazya'nın idari ve hukuki statüsünün korunmasını istediler.

Aynı yıl Gürcistan'da Gamsakhurdia dönemi başladı. Gürcü milliyetçiliğini temsil eden Gamsakhurdia iktidara gelir gelmez, Abhazya'nın Gürcü toprağı olduğunu ilan etti. Abhaz-Gürcü ilişkileri daha da gerginleşti.

1989 ve 1990 yılında, Gürcistan iktidar organları, 1921 yılından 1989 yılına kadar geçen süre içinde alınan tüm hukuki kararları geçersiz kıldı. Gürcistan-Abhazya ilişkilerini düzenleyen kararlar da bu geçersiz kılınan kararlar içinde yer alıyordu. Bu suretle Abhazya ve Gürcistan arasındaki karşılıklı ilişkilerde hukuki boşluk doğmuş oldu.

Abhazya hükümeti Gürcistan'a çağrı yaparak, iki ülke ilişkilerinin ele alınacağı görüşmelerin yapılmasını istedi. Çağrılarının yanıtız kalması üzerine Abhazya parlamentosu 25 Ağustos 1990'da egemenlik deklarasyonunu yayınladı. Gürcistan bu kararı tanımadığını belirtti.

Gürcistan yönetimi Şubat 1922'de yürürlükteki 1978 Anayasası'nı lağvetti ve 1921 anayasasına döndüğünü ilan etti. Böylece Gürcistan-Abhazya ilişkilerini düzenleyen son devletlerarası hukuk belgesi de geçersiz oldu. Abhazya'nın Gamsakhurdia'yı devirerek yönetime gelen Şevardnadze'ye de yaptığı çağrı yanıtız kaldı.

Abhazya Parlamentosu, 23 Temmuz 1992 tarihli oturumunda, 1978 Abhazya Anayasası'nı geçersiz saydı ve 1925 Anayasası'na dönme kararı aldı. 1925 Anayasası'na göre Abhazya, egemen bir devlet olarak Gürcistan ile ittifakı bazında birlik oluşturuyordu.

Abhazya Parlamentosu'nun 1925 Anayasası'nı yürürlüğe koyan kararında, Gürcistan ile ittifak projesi hazırlayacak grubun kurulması ile ilgili özel bir madde vardı. Abhazya Parlamentosu'nun 14 Ağustos 1922'de yapılacak toplantısında Gürcistan ile ittifak projesi ele alınacaktı. Ancak toplanamadı. Bu tarihte Gürcistan ordusu Abhazya'yı işgal etti.

Onbeşbine yakın şehid veren Abaza, Türk, Çerkes çok sayıda Çeçen ve diğer Kuzey Kafkasyalı gönüllüler 27 Ekim 1993 günü Sohum'u yeniden alarak Abhazya'yı Gürcistan işgalinden kurtardılar. Abhazların zaferiyle, Migrel (Hristiyan Laz), Acarlar (Müslüman Gürcüler) ve Güney Osetlerin de bağımsızlıklarını gündeme gelmiştir.

D. Sosyal Ve Kültürel Özellikler

Abhazya'da tamamen Abhazca olarak öğretim yapan Abhaz ilkokulları dört yoldur.

Daha sonra gerek orta öğretimde, gerekse Sohum Abhaz Üniversitesi'nde Abhaz dil ve edebiyatı dersleri tamamen Abhazca olarak yapılmaktadır. Diğer dersler ise Rusçı'dır. Bunlardan başka yine Abhazca olarak çalışan teknik araştırma kurulları ve okulları, konservatuar, tiyatro, devlet matbaası ve devlet yayınevleri vardır.

Milli Şair-Edip Ulya Dimitri ile Milli Hikayeci-Edip Samson Çenba'nın eserleri bazı Avrupa dillerine çevrilmiştir.

Bunların dışında müzik, folklor sahasında başarılı çalışmalarıyla tanınan bir Abhaz Milli Dans ve Şarkular Ekibi de vardır.

E. Ekonomik Durum

Abhazy'a da sanayiden çok, başlıca gelir kaynakları hayvancılık, meyvacılık, orman ürünler ve turizmdir.

Bölgede ağır sanayiye yardımcı olarak kimya endüstrisi ve zengin maden kömürü işletmeleri gelişmiştir. Ülke bol manganez ocakları, çeşitli maden filizleri ve tabii inşaat malzemelerine sahiptir. Aynı zamanda nehirlerinden de elektrik enerjisi elde edilmektedir.

Ülkenin dağlarını teşkil eden kayalar, granit, orfir ve sair oluşumların çeşitleri olmak üzere başlıca madenleri; altın, (pek az miktarda) gümüş, simli kurşun, anti-maun, demir, manganez, nikel, bakır, civa, çinko, zırnık, kibrit üretimine ait parlayıcı madeni maddeler, külkürt, maden kömürü, birkaç çeşit mermer, mutfak tuzu, alçı şap, amyant, yer sakızı, litograf taşı vs.'dir.

Bunlardan ancak, petrol, manganez, bakır, maden kömürü, külkürt önemli miktarda üretim ve ihraç edilmektedir. Aynı zamanda çok miktarda maden suları ve kaplıca kaynakları bulunmaktadır.

Deniz sahil şehirlerinde ve akarsularda yapılan balıkçılık ile deniz ticaret filosunun ekonomiye önemli katısı vardır.

Gudawta, Sohum ve Ocamçıra'da çaycılık ve narenciye üretimi halkın başlıca kaynağıdır. Tütün ekimi bilhassa gelişmiştir. Abhazy'a'nın Sohum limanı çıkartma iskelesi vazifesi görmekte ve İstanbul bir aracılık rolü oynamaktadır. Kafkas tütünlerinin türü, Türk tütünlerinin aynıdır. Başlıca ekim makileri dağların güney yamaçlarındadır.

Güney'de zeytin, portakal, limon, okaliptüs, akasya, manolya, Liyaj meşesi, ve palmyelerin her çeşidine uygun bir toprak ve iklim vardır.

Abhazy'a'da yakın zamana kadar, eski çağlardan beri yoğun olan ormanların geniş bir kısmını teşkil eden yabancı meyva ağaçlarının ıslahına gidilmiş ve meyvacılık bölge ekonomisinde önemli bir yer almıştır.

Yine bu ormanların değerlendirilmesi yönünden kerestecilik ve orman ürünleri sanayii gelişmiştir. Bundan başka Sohum ve civarı tabii plaj özellikleri yanında bir çok tesislerle de donatılmıştır. Pisunda, Afgan ve Ritsa kasabaları da tabii güzellikleri, maden suları, ılıcaları ve dinlenme tesisleriyle bölgenin ekonomisine turizm yoluyla önemli katkıda bulunurlar.

GENEL KAYNAKÇA

- Abhaz Gerçeği.** Haz. Kuzey Kafkasya Kültür Derneği Basın Yayın Komisyonu. Ankara, 1992.
- Açıkgöz, Halil. **Oğuz Eli Azerbaycan.** İstanbul. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1989.
- Ahmed Cevdet Paşa. **Kırım ve Kafkasya Tarihçesi.** İstanbul, 1307.
- Allen, W.E.D.-Paul Muradov. 1828-1921. **Türk-Rus Sınırındaki Harplerin Tarihi.** Ankara, 1966.
- Amıncba, Gerg. **Abhazlar, Lazlar.** Çev. Hayri Ersoy. İstanbul, Nart Yay. 1993.
- Andrews, Peter Alford. **Türkiye'de Etnik Gruplar.** İstanbul, Ant-Tümzamanlar Yay. 1992.
- Anisimof, Sergei. **Kafkas Kılavuzu.** Çev. Binbaşı Sadık. İstanbul, 1926.
- Argun, Yurag. **Abhazya'da Yaşam Ve Kültür.** İstanbul, Nart Yay. 1990.
- Aydemir, İzzet. **Göç.** 1990.
- Aykan, Hasan (Çev.). **Rus Gözüyle Kafkasya Ve Kafkasyalılar.** Düz. Hayri Ersoy. İstanbul, Nart Yay. 1994.
- Baddeley, John F. **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil.** Çev. Sedat Özden. İstanbul, 1989.
- Barlas, Cafer. **Kafkasya'nın Kurtuluş Mücadelesi.** İstanbul, Kitabevi, 1990.
- Baj, Jahaghi. **Çerkesya'da Sosyal Yaşayış ve Adetler.** Ankara, 1969.
- Bala Mirza. "Çerkesler", **İslam Ansiklopedisi.** III.c. İstanbul, 1963. s.375-386.
- "Gürcistan", **İslam Ansiklopedisi.** IV. c. İstanbul, 1964, s.837-845.
- "Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin Menşei Hakkında", **Azerbaycan.** Yıl 39, sayı 272. İstanbul. Mart-Nisan 1990, s.13-14.
- Benningsen, Alexander; Chantal Lemercier Quelquejay. **Stepte Ezan Sesleri.** Çev. Nezih Uzel. İstanbul, 1981.
- Sufi ve Komiser.** Çev. Osman Türer. Ankara, 1988.
- Benningsen, Alexander. **Kafkaslarda Müslüman Gerilla Savaşı (1918-1928).** Çev. Akın Kösetonunu. Ankara, 1984.
- Berzeg, Sefer E. **Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri.** Nart Yay. 1990.
- Berkok, İsmail. **Tarihte Kafkasya.** İstanbul, 1958.
- Bijışkyan, P. Minas. **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası.** Haz. Hrand D. Andreasyan. İstanbul, 1969.
- Bice, Hayati. **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler.** Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Budlak, Sevinç ve diğerleri. **Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Asya Cumhuriyetleri.** İstanbul, İstanbul Sanayi Odası Yay. 1992
- Bulbay, Mustafa. **Kafkasya Hatıraları.** Haz. Ahmet Cevdet Canbulat. Ankara, 1990.
- Büyüka, Ömer. **Abhaz Tarihinin İskeleti.** İstanbul. Abhazoloji Yay. 1993.
- Abhaz Mitolojisi Anaç mı?** İstanbul, Abhazoloji Yay. 1971.
- Hazreti İbrahim ile Avubla ve Kafkaslılar.** İstanbul, Abhazoloji Yay. 1975.
- Kafkas Kaynaklarına Göre İlk Yaratılışlar, İlk İnsanlık, Kafkas Gerçekleri.** Abhazoloji Yay. 1985.
- Çabağı, Vassan-Giray. **Kafkas-Rus Mücadelesi.** İstanbul, 1967.
- Canbek, Ahmet. **Kafkasya Ticaret Tarihi.** Haz. Kuzey Kafkasyalılar Kültür Derneği. 1978
- Çelik, Osman. **İngiliz Belgelerinde Türkiye Ve Kafkasya.** Ankara, 1992.
- Düşüncenin Bıraktığı İzler.** Ankara, 1988.
- Çiloğlu, Fahrettin. **Gürcülerin Tarihi.** İstanbul, Ant Yay. 1993.
- Daryal, F. **Kafkas Almanağı.** İstanbul, 1936.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. **Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1578-1914).** I. C. Ankara, 1992.
- Eastern Europa and the Commonwealth of Independent States, 1997,** Europa Publications Limited.
- Ersoy, Hayri. **Çerkesler.** İstanbul, Nart Yay. 1993.
- Erel, Şerifettin. **Dağıstan ve Dağıstanlılar.** İstanbul, 1961.
- Erkan, Stileyman. **Kırım, Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri.** Samsun, 1993 (Yayınlanmamış Doktor Tezi).
- Gammer, Moşe. **Sovyet Tarihçiliğinde Şamil.** Çev. M. Gökhan Menteş. İstanbul, Şamil Eğitim Ve Kültür Vakfı. 1996.
- Georgia, Armenia.** The Economist Intelligence Unit Country Report 2nd. quarter 1997.
- Gökbilgin, Özalp. **Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu (1532-1577).** Ankara, Atatürk Üniversitesi Yay. 1973.
- Göklemir, Ahmet Ender. **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti.** Ankara, 1989.
- Gözyıldın, Ethem Feyiz. **Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri.** İstanbul, 1959.
- Göztepe, Tunk Mümtaz. **İmam Şamil.** İstanbul, 1991.

- Güneş, Mehmet. **Evluya Çelebi Ve Haşim Efendi'nin Çerkezistan Notları**. İstanbul, 1969.
- Gökçe, Cemal. **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti**. İstanbul, 1979.
- Habıçoğlu, Bedri. **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**. İstanbul, Mart Yay. 1993.
- Henze, Mary L. **XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Orta Kafkasya'da Din**. Çev. Ahmet Edip Uysal. Ankara, 1984.
- Hızal, Ahmet Hazer. **Kuzey Kafkasya**. Ankara, 1981.
- Hızal, Ahmet Hazer. **Kuzey Kafkasya Hürriyet Ve İstiklal Davası**. Ankara, 1961.
- İlgar, İhsan. **Birinci Rusya Müslümanları Kongresi**. Anka, 1988.
- İnalçık, Halil. **Osmanlı -Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü**. Belleten. Sayı 46. Ankara. Nisan 1948, s.349-402.
- İpek, Nedim. "Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler. **Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. Sayı 6. Samsun, 1992, s. 97-124.
- İsmail Mızı-Ulu. **Merkezi Gafgaz'ın Etnik Tarihinin Köklerine Doğru**. Çev. Süleyman Eliyarlı; Mehman Abdullla. İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993.
- İstanbul Sanayi Odası. **Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna**. İstanbul, 1993.
- İstanbul Ticaret Odası. **Azerbaycan**. İstanbul, 1992
- Kafkasya Ahvaline Dair Rapor**. İstanbul, Karargah-ı Umumi İstihbarat Şubesi, 1918.
- Kafkasya Üzerine Beş Konferans**. İstanbul, Kafkas Kültür Derneği Yay. 1977.
- Kamacı, Aysun; Hayri Ersoy. **Çerkes Tarihi**. İstanbul, Tümzamlar Yay. 1992
- Karabağlı, Arslan; ve diğerleri. **Azerbaycan'ın Doğal Kaynaklarıyla Ekonomik Potansiyeli Karşısında Türkiye'nin Dış Ticaretini Geliştirme Olanakları**. Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yay. 1993.
- Karça, Ramazan. "Şimali Kafkasya'da Tehcir ve Katliam". **Dergi**. II. C., Sayı 5, Mühür, 1956, s.35-50.
- Kızıoğlu, M. Falrettin. **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**. Ankara, 1976.
- Kosok, Pşimaha. **Kuzey Kafkasya Hürriyet Ve İstiklal Savaşı Tarihinden Yapraklar**. İstanbul, 1960.
- Kundukh, Aytek. **Kafkasya Müridizmi (Gazavat Tarihi)**. Haz. Tank Cemal Kutlu. İstanbul, 1987.
- Kurat, Akdes Nimet. **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**. Ankara, 1972.
- Lağutt, Jean K. **Kafkas Mücadelesi**. Çev. Fazıl Güneş. İstanbul, 1945.
- Melimet Emin Resulzede. **Azerbaycan Cumhuriyeti**. İstanbul, Azerbaycan Türkleri Kültür Ve Dayanışma Derneği Yay. 1990.
- Muhammed Tahiri'l-Karakhi. **İmam Şamil'in Gazavatı**. Ter. Tahiri'l-Mevlevi. Yay. Tank Cemal Kutlu. İstanbul, 1987.
- Mütercimler, Erol. **Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Modeli**. Anahar Kitaplar Yay. İstanbul, 1993.
- Noghumuka, Sorı. **Çerkes Tarihi**. Çev. Vasfi Gusar. İstanbul, 1974.
- Özbek, Baturay. **Çerkes Tarihi Kronolojisi**. Ankara, 1991.
- Quelquejay, Chantal Lemercier. "İhtilal ve İç Savaş Sırasında Azınlıktaki Müslümanlar". **Stratejik Açından Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar**. Çev. Yulug Tekin Kurat. Ankara, 1988, s.79-111.
- Sarıy, Mehmet; ve diğerleri. **Kafkas Araştırmaları I**. İstanbul, 1988.
- Kafkas Araştırmaları II**. İstanbul, 1996.
- Saydam, Abdullullah. **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**. Samsun, 1992 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Şoenu, Mehmet Fetgeray. **Kafkasya Servet Menbaları**. İstanbul, 1924.
- Tavkul, Ufuk. "Karaçaylıların Menşei'leri". **Kuzey Kafkasya**. Sayı 61. İstanbul, Haziran-Temmuz 1980, s.23-25.
- Kafkasya Dağlarında Hayat Ve Kültür**. İstanbul, Ötügen Yay. 1993.
- Türk Dünyası El Kitabı**. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1976.
- Türkiye'nin Kafkasya Politikası Nedir, Ne Olmalıdır?** Haz. Kaf Der. Ankara, 1996.
- Terim, Şerafettin. **Kafkas Tarihinde Abazalar ve Çerkeslik Mefhumu**. İstanbul, 1976.
- Uludağ, İlhan; Vildan Serin. **SSCB'deki Türk Cumhuriyetlerin Sosyo-Ekonomik Analizleri Ve Türkiye İle İlişkileri**. İstanbul Ticaret Odası. İstanbul, 1990.
- Uludağ İlhan; Salih Mehmedov (Konuk Yazar). **Sovyetleri Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi Türkiye İle İlişkileri**. İstanbul, 1992.
- Uselis, A. "Güney Kafkasya'da Demiryolu Nakliyatı" **Dergi**. Sayı 6. Mühür, 1956, s.87-102.
- Ülküsal, Müstecib. **Kırım, Türk Tatarları**. İstanbul, 1980.
- Vanilşi, Muhammed; Ali Tandilava. Çev. Hayri Hayrioğlu. **Lazların Tarihi**. Ant Yay. İstanbul, 1992.